

Mary Ball Martínezová

**Podvrácení
katolické
Církve**

PRO FIDE CATHOLICA

Titul originálního vydání: *The Undermining of the Catholic Church*
Mexico City, 2. vyd. srpen 1991 (1. vyd. únor 1991)

Z angličtiny do němčiny přeložil © Johannes Rothkranz
Překlad korigován a přepracován autorkou

Z německé verze Mary Ball Martínezová, *Die Unterminierung der Katho-
lischen Kirche*, Verlag Anton A. Schmid, Durach 1992
přeložil © Jaroslav Voříšek 1997

Mary Ball Martínezová

**Podvrácení
katolické
Církve**

PRO FIDE CATHOLICA

Obsah

	Úvodní slovo editora českého překladu	5
I	PROMĚNA	6
II	KRONIKA: 1903-1963	16
	<i>Vytvoření spolku</i>	17
	<i>Reakce</i>	21
	<i>Znovu od začátku</i>	24
	<i>Potlačení Francouzů</i>	28
	<i>Potlačení Mexičanů</i>	30
	<i>Vstříc válce</i>	33
	<i>Podrývat hlouběji</i>	39
	<i>Záštita marxistům</i>	42
	<i>Poroba ducha</i>	47
	<i>Znetvoření tradice</i>	51
	<i>Před smrtícím úderem</i>	56
	<i>Sbírání podpisů</i>	59
III	Muži v čele	64
	<i>Jan</i>	65
	<i>Pius</i>	67
	<i>Pavel</i>	69
	<i>Jan Pavel</i>	71
	<i>a Jan Pavel</i>	76
IV	Skutečnost devadesátých let	84
	<i>Dozor</i>	85
	<i>Anathema</i>	89
	<i>Diaspora</i>	94
	<i>Noví katolíci, staří katolíci</i>	100
	<i>Doslov</i>	105
	<i>Rejstřík osob</i>	108

Úvodní slovo editora českého překladu

Jako člen vatikánského tiskového sboru byla autorka z bezprostřední blízkosti svědkem odchodu Pavla VI., příchodu a odchodu Jana Pavla I., i příchodu Jana Pavla II. Právě tehdy vzniklo mnoho z následujících zápisků a poznámek. Pro svoji práci si autorka přivezla z Říma do Mexika stovky kilogramů dokladového materiálu ve formě slušné knihovny v pěti jazycích, stohu krabic novinových článků i výstřižků včetně nespočetného množství vlastnoručních poznámek a zápisků z období pětadvaceti let, tedy výsledek patnácti let života a práce akreditovaného člena vatikánského tiskového sboru. Proto také její postřehy mají mimořádnou hodnotu.

„Při zpětném pohledu skutečně koncil vypadá tak, jakoby jeho úloha pozůstávala v následujícím: Dostat preláty do Říma, ukázat jim, co už se odehrálo, dát jim pocit zadostiučinění ve velmi omezeném stupni vlastní účasti a vykonat na ně tak silný morální nátlak, aby dali svůj podpis na libovolný dokument, který vyjde z velice obratně řízených ‚porad‘. Podpisy prelátů měly v tomto případě nejvyšší důležitost, protože – jak se později také stalo – dodaly všem koncilním změnám důvěryhodnosti a ulehčily jednotlivým biskupům, aby se pak po svém návratu z Říma s plnými zavazadly novot vůbec mohli podívat do očí svým ovečkám.“

„Je srozumitelné, proč pro tolik komentátorů představuje II. vatikánský koncil počátek a východisko. Přestože by jim pohled na události předcházejících let ulehčil pochopení červené niti přeměn v Církvi, přinesl by ovšem současně také nezbytnost postavit se nepředpojatě k osobě Eugena Pacelliho (Pia XII.), což je pro liberály i konzervativce dosti stísnující představa. Pro levici se Pacelli stával čím dál více, ne-li dokonce celoživotně, žalostně neosvíceným a pravděpodobně i antisemitským ultrakonzervativcem. Pro pravici je s dnešním časovým odstupem světcem. V obou případech jsou však jeho život a dílo přeplněny zbožnými i méně zbožnými mýty.“

Sotva který jiný papež v dějinách se dočkal tak chybného pochopení. Byl uctíván i haněn, milován i nenáviděn pro totéž, co nikdy neudělal a čím nikdy nebyl. Žádný papež v historii neudělal tolik pro to, aby Církev změnil, ale konzervativní katolíci na něj pohlížejí jako na poslední pilíř pravověrnosti. Žádný papež v dějinách neudělal tolik pro Židy, avšak židovští autoři jej neustále obviňují ze lhostejnosti k jejich osudu. Žádný papež neprokázal tolik služeb marxistům, ale na Západě je slaven jako hrdina studené války.“

Dílo autorky Mary Ball Martínezové umožňuje srozumitelnou a každému přístupnou formou pochopit metody i cíle intrik protikřesťanských sil v pozadí II. vatikánského koncilu, a proto je podáváme našim čtenářům v českém překladu.

I
PROMĚNA

Hodiny před svítáním v Římě nejsou ani v létě příliš teplé. Byly svatodušní svátky a již téměř polovina léta (velké pohyblivé svátky přišly roku 1971 poněkud později), když zhruba čtyři tisíce mužů a žen ze všech částí světa klečely po celou noc na chladných kamenných deskách při úpatí schodiště svatopetrského dómu. V obrovském kruhu náměstí, jen spoře osvětleném mihotavým světlem měsíce a několika žárovkami na prstenci Berniniho kolonády, se tito lidé i přes svůj počet museli jevit pozorovateli se shora jako malý hlouček stínů.

Jako by bylo předmětem jejich modliteb, spočívajíc na osmatřiceti stupních, zdvihalo před nimi už po čtyři staletí mohutné průčelí chrámu své obdivuhodné kvádry jako důstojné nástupce oněch nevzhledných kamenů, o nichž se traduje, že kryly tělesné pozůstatky galilejského rybáře Šimona, řečeného Petr. Právě zde se nachází srdce křesťanství, skála a hmatatelné znamení jeho stálosti. Předjitřní temno pak klečícím poutníkům jen ještě umocňovalo rozměry a působivost mohutného masivu zdí baziliky, jejíž průčelí stálo v cestě nejen brzy už nastávajícímu svítání, ale zdálo se i odolávat všem bludným učením světa. Možná i proto si nikdo z lidí před dómem nebyl vědom, že tato mohutná fasáda je již více než po půl století zevnitř nahlodávána, že se rozpadá její pevnost a samotná podstata, že katolická církev je podvrácená, podminovaná.

Všichni věděli, že tu něco nesouhlasí, jinak by se pravděpodobně k pouti neodhodlali. Ve Francii, Německu, Anglii, Argentíně i ve Spojených státech, každý byl ve své vlastní farnosti zaskočen náhlou změnou, nařízením o podivném způsobu bohoslužby. Téměř polovina z našich poutníků byli Francouzi, kteří cestovali z Paříže zvláštním vlakem, a všichni do jednoho přišli do Říma poprosit Svatého Otce, aby jim vrátil pravou mši i svátosti a jejich dětem katechismus.

Kdyby se někteří z nich podívali vzhůru vpravo nad mohutné sloupy, spatřili by okna papežského obydlí, zakrytá okenicemi. Spal papež? A mohl by spát, kdyby věděl, že jsou zde? Tam, kde ležel na lůžku, nemohlo přitlumené přeříkávání Ave a Otčenášů patnáctého desátku růžence doléhat hlasitěji než tiché šumění starých fontán na náměstí.

Jeden francouzský kněz předříkal první desátek růžence latinsky, pak právník z Kanady druhý, a bavorský rolník třetí. Kolem půlnoci se všichni zdvihli, aby se vydali na „křížovou cestu“. Procesí se zapálenými svícemi v rukou vrhalo mezi mohutnými sloupy dlouhé stíny. Protože neměli před sebou obrazy, naslouchali alespoň, jak nejprve jeden mladý muž a po něm další popisovali v jazyku svých krajanů každé „zastavení“.

Když se noční vzduch ještě více ochladil, poutníci připravili kotle s horkou kávou. Někteří z nich odnesli několik šálků policistům, kteří je z diskrétní vzdálenosti pozorovali ze svého fiatu. Okenice, za nimiž spal nebo bděl Pavel VI., zůstaly zavřené.

O několik měsíců později už bylo známo, že biskup, který byl pozván ke svatodušní noční hlídce, aby jí svou přítomností dodal patřičný důraz, nabídku odmítl. Msgre Marcel Lefebvre, misijní biskup pro francouzskou Afriku, nebyl v létě 1971 ještě připraven k veřejnému vyjevení svého stanoviska.

Žádné podobné váhání však nebylo na straně papeže Pavla VI. Jeho neoblomné odmítnutí přijmout „tradicionalistické“ poutníky v týdně, kdy jako obvykle poskytl

celou řadu soukromých audiencí, bylo tedy postojem, kterému nikdo nemohl neporozumět.

Stalo se to o pět nebo šest let dříve, kdy zhruba sedm set milionů katolíků po celém světě pocítilo první šok z podivné změny. Jednu neděli koncem šedesátých let (přesné datum kolísá podle jednotlivých zemí) šli jako obvykle do kostela, aby tam zjistili, že oltář, liturgie, řeč a ritus doznaly totální proměny. Už dříve začaly kolovat pověsti a brzy pak téměř každý katolík od farníků na Long Islandu až po účastníky bohoslužeb v dřevěné kapli kdesi v Kongu věděl, že se v Římě konalo setkání na vysoké úrovni. Avšak žádná z informací, která se k nim dostala jen z doslechu, je nepřipravila na to, co našli ono nedělní ráno ve svém kostele.

V následujících měsících se jejich ohromení a zděšení postupně měnilo v rezignaci a velice ojediněle i v satisfakci. Tu a tam se ovšem rovněž ozvaly hlasité úzkostné výkřiky, jako když například italský romanopisec Tito Casini veřejně obvinil svého biskupa, kardinála Lercara z Boloně (který mimochodem také řídil papežskou komisi pro liturgii), těmito slovy: „Učinili jste to, čeho by se nikdy neodvážili ani římsí vojáci u paty Kříže. Roztrhli jste nádherné roucho, převali jste pouto mezi věřícími v Krista minulosti, současnosti a budoucnosti, a udělali jste ze všeho jen bezcenné cáry.“ – Casiniho otevřený dopis se pak v tuctech překladů dostal do celého světa.

Německý historik Reinhardt Raffalt napsal: „Pro příslušníky bezmála všech křesťanských vyznání, která jsou partnery katolíků v rozhovorech, bylo úděsné sledovat, jak sama římská Církev prohlásila svůj vlastní ctihodný ritus za nedobový a nemoderní, a že nadále už nechce nic vědět o tom, že tento ritus kdysi vznikl proto, aby nevysvětlitelné tajemství křesťanské víry oděl do hávu nadčasové nádhery.“

Z Anglie přišla vášnivá, bezmála hněvivá žádost k papeži Pavlu VI., „aby vrátil katolíkům mši, jež nachází svůj velkolepý výraz v latině, mši, která mj. inspirovala nespočetná díla mystiky, malířství, básnictví, sochařství i hudby, mši, která patří nejen katolické Církvi a jejím věřícím, nýbrž i kultuře celého světa.“ – Žádost podepsala řada londýnských spisovatelů, filosofů a hudebníků, mezi nimi např. také Yehudi Menuhin, Agatha Christie, Andres Segovia, Robert Graves, Jorge Luis Borges, Robert Lowell, Iris Murdoch a Vladimír Askenazy.

Očekávané stranění se věřících oficiální církve začalo v intelektuálních kruzích Francie. Jean Madiran, vydavatel malého, ale značně vlivného časopisu *Itinéraires*, si již během prvních koncilních zasedání povšiml odklonu od pravé víry. Národohospodář Louis Salleron se v jeho listu tázal, zda snad nemá Církev v úmyslu stát se ariánskou, což byla zřejmá narážka na velkou vlnu kacířství ve čtvrtém století, protože mu v právě zveřejňovaných francouzských překladech koncilních textů bylo nápadné soustavné snižování Krista. Krátce nato se spojili filosofové Etienne Gilson a Gustave Thibon se spisovatelem Françoisem Mauriacem, aby tuto otázku předložili v otevřeném dopisu francouzským biskupům.

Díky tomu se značná část francouzské veřejnosti dozvěděla o rozsahu přeměn ještě dříve, než skončil II. vatikánský koncil. Mladý kněz Georges de Nantes začal

s publikováním oběžníku, který nesl dosti smělý titul *Katolická protireforma*.¹ Madiranovo *Kacířství dvacátého století* a Salleronův *Převrat v liturgii* vyšly současně s obsáhlým dílem belgického filosofa Marcela de Corteho. Posledně jmenovaný definoval nové směry jako „hluboké duchovní zlehčování a snižování, tedy jako *cosi*, co již Církev v historii postihlo, jako rakovinu, při níž chorobné buňky překotně bují, aby zničily všechno, co v mystickém těle Církve ještě zůstalo zdravé“, a nazval to „úsilím o přeměnu království Božího v říši člověka, o nahrazení služby Bohu konsekrující Církve církví, zasvěcené kultu humanity, tedy vůbec nejstrašlivějšímu ze všech kacířství“.

Louis Coache, vesnický farář z Burgundska a držitel akademického titulu v oboru církevního práva, začal postupně vydávat velice kritický časopis, který nazval *Listy duchovního*. Usiloval v něm o znovuoživení již dávno opuštěného obyčeje veřejných procesí Božího těla. Z celé Francie přicházeli lidé po stovkách do malého městečka Monjavoult v úrodné zemědělské oblasti Burgundska, aby zde za zpěvu slavnostně kráčeli za Nejsvětější svátostí v pozdvižené zářící monstranci, kterou ministranti okušovali kadidlem a malá děvčátka sypala na cestu čerstvé květy. Po třetím procesí už měl diecézní biskup (podobně jako v případě svaté Johanky z Arku to byl biskup z Beauvais) tak říkajíc dost kritické žurnalistiky abbého Coache i staromódních forem zbožnosti. Nařídil ukončení slavností a abbého suspendoval „a *divins*“. Tímto církevním trestem se duchovním zakazuje vykonávat své kněžské funkce. Nebojácný abbé Coache však nejenže pokračoval v sloužení mší, ale navíc i v blízkém městě Flavigny založil dům pro duchovní cvičení. Francouzská účast na římské pouti r. 1971 děkovala za svou existenci v rozhodující míře právě úsilí abbého Coache, a byl to znovu on, kdo o pět let později přemluvil staříčkého msgra Ducaud-Bourgeta a jeho houfec k dramatickému obsazení pařížského chrámu St. Nicolas-du-Chardonnet.

Již koncem šedesátých let se jasně etablovala revoluce, dosud dlouho skrytá pod povrchem. Díky skutečnosti, že nebyla prováděna vyhlášenými nepřáteli Církve, nýbrž jejími *předstíranými přáteli*, šlo jistým způsobem o šetrnou a poklidnou operaci. Na rozdíl od téměř zdařilého pokusu o uchvácení moci v šestnáctém století s jeho divokým voláním po zhroucení a zkáze byl náhlý obrat dvacátého století proveden v poměrném klidu uprostřed hromadících se stohů dobře uspořádaných situačních zpráv, konferenčních zasedacích ráďů a učebních projektů, které všechny procházely výbory, komisemi, pracovními skupinami, studijními zasedáními a diskusemi. Po zahájení II. vatikánského koncilu pak změny doslova jen přšely z nespočetných statí, tiskových konferencí, interview, napomínání, výzev i encyklik; všechno to samozřejmě v ovzduší typické církevní chytrosti, důvtipnosti a diskretnosti.

Když koncil skončil, přišli na řadu komentátoři. S udivující rychlostí pak začaly v Evropě a Americe vycházet články za článkem, kniha za knihou, které se všechny pokoušely vysvětlit, co se událo. Podivuhodně detailního vyličení každého z jednotlivých koncilních zasedání bylo užito k vytčení přesného okamžiku, v němž se

¹ V originále *La Contre-Réforme Catholique*; původní titul není uváděn tam, kde je v originálu knihy pouze jeho německý překlad. Tato i všechny následující poznámky jsou od překladatele.

dosáhlo jednotlivých změn. Největší část těchto písemností pocházela od liberálních teologů a laiků, nadšeně velebicích to, čemu říkali „velké dílo otevření Církve světu“. Dokonce i konzervativci, kteří akceptovali zákonnost II. vatikánského koncilu, se pokoušeli ukázat, jak byly jeho ctihodné a poctivé úmysly zfalšovány a chybně podávány. Tito autoři sočili na to, co sami nazývali „rýnskou aliancí“, tj. část liberálně smýšlejících kardinálů, biskupů a jejich *periti*,² pocházejících většinou ze severní Evropy, kteří opanovali všechny debaty, obrátili na sebe pozornost všech médií a nakonec ovlivnili mlčenlivou většinu koncilních otců do té míry, že ti pak odsouhlasili jejich „progresivní“ myšlenky. Komentátoři, označovaní za „tradicionalisty“, se klonili k odmítnutí koncilu jako celku a prohlašovali, že v něm spatřují pokus o zničení Církve.

Ve všech těchto spisech byl hlavním aktérem II. vatikánský koncil, který nazývali „koncilem papeže Jana“. Co se mezi říjnem 1962 a prosincem 1965 odehrálo v zasedacím sále svatopetrského chrámu, bylo doslova událostí. Sám Vatikán tuto myšlenku vyznamenával svou přízní a dodnes v jejím podporování pokračuje tím, že o každém vzniklém problému soudí „ve shodě s koncilem“, ba mluví tu a tam o „pokoncilní Církvi“. – Ve zcela reálném smyslu jsou dokumenty II. vatikánského koncilu povýšeny na nové Písmo svaté.

Je to právě toto umělé nafukování významu II. vatikánského koncilu, kvůli němuž jsou předkládány studie pisatelů na levici i na pravici, stejně jako tomu slouží všechna zastírání Vatikánu. Jak napsal v *L'Osservatore Romano* dobrý přítel papeže Pavla VI., francouzský literát Jean Guittou, „bylo to již dávno před koncilem, co byly předloženy nové formy spirituality, mise, katechese, liturgického jazyka, studia Bible a ekumenismu, kdy se zrodil nový duch v Církvi“.

Ve skutečnosti tomu ovšem bylo ještě mnohem dříve. Bez ohledu na svůj šokující účinek byl opticky i akusticky nový druh bohoslužby, který stejnou měrou vyděsil koncem šedesátých letech katolíky i nekatolíky, už jen pobřežní vlnou vzdálené exploze, k níž došlo o čtvrtstoletí dříve. Jezuitští teologové odkazují na 29. červen 1943 jako na den „velkého třesku“. Redaktor pro náboženské záležitosti římského deníku *Il Tempo*, Virgilio Rotondi SJ, prohlásil s důrazem: „Všichni ctihodní a inteligentní lidé, kteří jsou čestní, uznávají, že zveřejnění encykliky *Mystici Corporis* papeže Pia XII. bylo revolucí. Tehdy se položil základ ‚nového věku‘, z něhož se pak vynořil II. vatikánský koncil.“

Jezuita Avery Dulles vysvětluje povahu exploze: „Až do června 1943 byl právní a společenský model Církve nesporný, ale pak byl náhle nahrazen konceptem mystického těla.“ – Toto označení nebylo zcela nové. Již o sedmdesát let dříve bylo předloženo otcům I. vatikánského koncilu, kteří jej však tehdy odmítli s odůvodněním, že je „zmatené, dvojznačné, neurčité a nevhodně biologické“.

A skutečně to tehdy bylo neustále přibývajícím bujením mlhavých teologických konceptů a projektů, které v první řadě přimělo Pia IX. ke svolání koncilu. Poté, co zahájili svá zasedání, předložili biskupové r. 1870 svůj soud o povaze a charakteru Církve těmito jasnými slovy: „Učíme a prohlašujeme, že Církev nese všechny známky skutečné společnosti. Kristus nám tuto společnost nezanechal bez jasně vy-

² *Periti* (lat.), zkušeni.

týčené formy, naopak On sám jejímu bytí a vůli určil vlastní ústavu. Církev není součástí nebo členem žádné jiné společnosti. Je v sobě samé tak úplná, že se od ostatních společností odlišuje a stojí vysoko nad nimi.“

Robert Bellarmin, nejbrilantnější z raných společníků Ignáce z Loyoly, to formuloval takto: „Pravá Církev je společenstvím lidí, kteří se shodují ve vyznávání týchž svátostí pod vládou zákonitých pastýřů a obzvláště Kristova zástupce na Zemi, papeže.“

Muž, který vládl Církvi v roce 1943, mluvil jiným jazykem. Nedokázal, jak řekl, „najít žádný ušlechtlejší a vznešenější výraz než obrat ‚mystické tělo Kristovo‘.“ Katolíci s tím byli srozuměni. Samotný výraz, používaný v pastoračním, nikoli právnickém smyslu, je však možno vysledovat zpět až ke sv. Pavlovi. Dnešními progresivními teology považován za beznadějně zastaralý, zůstává však konzervativním katolíkům milý a drahý.

Označením jako „hodnotné“, „jasné“ a „ušlechtilé“ ovšem uchází hlubší význam Pacelliho novoty. Samotný výraz „tělo Kristovo“ najdeme v katolickém písemnictví jen zřídka, a jako symbol a představu Církve v liturgii vůbec ne; u svatého Pavla znamená jednoduše křesťany té doby. Svatý Augustinus pak použil o tři století později tohoto Pavlova termínu, přičemž k němu dodal „spravedlivým od Ábela“, zatímco pro svatého Tomáše Akvinského se tato slova vztahovala na všechny katolíky ve stavu milosti.

Co patrně přimělo Pia XII., aby jim propůjčil jakoby kanonický status tím, že je povýšil na „mystické tělo“, to byly spisy jeho současníka Emile Mersche. Bez ohledu na zásadní námítky, vznesené I. vatikánským koncilem, předložil tento belgický jezuita zcela nový koncept, jistý druh analogické identifikace katolické Církve s tělem člověka a – stejně jako později i encyklika – sloučil v jedno dvě osoby Nejsvětější Trojice. V této analogii je Kristus hlavou, papeži a biskupové jsou kostmi a šlachami, a Duch svatý je životní silou.

Ačkoliv už dnes na příslušnou literaturu tak snadno nenarazíme, existovaly zde ve čtyřicátých letech protesty ze strany těch teologů, kteří znovu poukázali na námítky koncilu z roku 1870, když rovněž vytykali nepřipustný odklon od skutečnosti zbožšťováním Církve a upozorňovali na nevhodné biologické zřetele.

Je možno prakticky zcela vyloučit, že by průměrný kněz nebo laik čtyřicátých let viděl v uveřejnění encykliky *Mystici Corporis* nějaký pro Církev neobyčejný proces. V normálních dobách bývají papežské encykliky studovány teology, čteny omezeným počtem biskupů a kněží, a obvykle zběžně prolistovány abonenty náboženských časopisů. Rok 1943 takovým normálním rokem nebyl, představoval asi nejstrašnější období II. světové války. V každém případě tedy papežské zdůrazňování obratu připadalo čtoucímu průměrnému katolíkovi zcela přirozeně tak, jako by patřilo do jedné řady s tolik ctihodnými označeními, jakými jsou „Beránek Boží“, „Srdce Ježíšovo“ nebo s kterýmkoli jiným vznešeným titulem, jež jsou připisovány v liturgii Panně Marii. Žádnému z nich jistě ani nepřišlo na mysl, že tato dvě slova by byla schopna otrást pradávnoú loďkou svatého Petra.

Každému opravdovému studentovi teologie však bylo jasné, že obrat „mystické tělo“ ve smyslu papeže Pia XII. jde daleko za pouhé bohabojné pojmenování. Užito tak jako v jeho encyklice, odtrhává Církev od bezmála dvoutisíciletého institucio-

nálního charakteru a odsouvá stranou její dřívější identitu ve prospěch budoucího výboje.

Tak říkajíc téměř z místa nechává encyklika papeže Pacelliho vzniknout nové vědecké disciplíně, ekklesiologii. Slovo „ekklesiologie“, jímž se až do r. 1943 označovalo studium archeologie a architektury církevních staveb, nyní obdrželo význam „výzkumu *sebepochopení Církve*“. Po více než devatenáct století nebylo pro takový badatelský obor žádné jméno. Římsko-katolická Církev vždy věděla, čím je, a hierarchie, klérus i věřící to věděli rovněž. Vzhledem k encyklikou naznačeným novým představám se najednou zdálo být naléhavé vyslovit otázku, co si Církev skutečně o sobě samé myslí. Prakticky přes noc musel být vynalezen *nový druh teologie*, ekklesiologie, a instalován v seminářích, univerzitách i redakcích katolických časopisů.

Tito noví učenci velice rychle shledali, že mají víc než dost co dělat. Ukázalo se totiž, že náhlá změna od úplné a dokonalé společnosti k mystickému tělu byla jen pouhým začátkem. Netrvalo to dlouho, než se tento posun vzorů – paradigmatický posun, abychom použili žargonu ekklesiologů – dále rozšířil. „Velice brzy,“ psal Otec Dulles SJ, „se ekklesiologové začali ptát: „Je mystické tělo pouhým společenstvím milosti, nebo je viditelné? Nebylo by snad vhodnější označení *lid Boží*?““

Dulles pak dále uvádí, že sotva byl pojem *lid Boží* akceptován (jakožto favorit II. vatikánského koncilu), upozornil vlivný francouzský dominikán Yves Congar na jeho slabiny: „Nezní to egoisticky, monopolisticky? Není to, jako by Církev mluvila o nějakém tajemství?“ – V tu chvíli se Otec (nyní kardinál) Lubac z Gregoriana začal přimlouvat za označení Církve jako svátosti. Jeho zdůvodnění návrhu? „Je-li Kristus svátostí Boží, potom je Církev svátostí Kristovou.“ – Zřejmě mu nezejde na tom, že už od nepaměti byli katolíci učeni o existenci přesně sedmi svátostí, a že ani Církev, ani Kristus nejsou jednou z nich.

Rovněž nekatolíci začali hrát paradigmatickou hru. Karl Barth, švýcarský kalvinista, na něhož jednou Pius XII. odkázal jako na svého oblíbeného teologa, navrhl, že by katolíci měli svou Církev nazývat heroldem světa, zatímco radikální protestanti Harvey Cox a Dietrich Bonhoeffer doporučovali označovat římskou Církev za služebníka.

Byli zalarmováni jezuité, kteří se obvykle nenechávali vyvést z klidu. Jejich ekklesiologové nemohli ve Svatém písmu najít žádný precedenční případ pro obraz Církve jako služebníka. Nehledě k tomu, namítali, že spoluvýznam „servility“ je dvojsečný. Opravdu, od *skutečné společnosti*, „stojící vysoko nad všemi ostatními“, až k Církvě jako služebníkově urazili teologové notný kus cesty, a jak již Otcové I. vatikánského koncilu předpovídali, v tomto procesu pak z celé identity římsko-katolické Církve nezůstalo nic.

Avery Dulles připouští: „Současná Církev je silně trýzněna paradigmatickými posuny, takže běžně narážíme na fenomény jako je polarizace, vzájemné neporozumění, neschopnost komunikace, frustrace a malomyslnost. Jakmile je zde paradigma, lidé jedním rázem ztrácejí pevnou půdu pod nohama. Nedokáží začít mluvit novou řečí, aniž by přijali za své celou řadu hodnot, které jim jsou značně proti mysli. Důsledkem toho pak cítí věc jako vážné ohrožení svého duchovního zdraví.“

Dulles se zde obrací jako kněz na kněze. Zatímco podrobnosti tohoto spletitého a matoucího posunu asi jen stěží proniknou až k mužům a ženám v kostelních lavicích, přinejmenším ne do té doby, než poslední nastoupí na místo prvního, jsou si řadoví věřící pouze bolestně vědomi toho, co se může stát s důstojným klidem jejich faráře, sledují-li všeobecný a překotný odpad kléru. Odhaduje se, že jenom ve Spojených státech se svého poslání vzdalo deset tisíc kněží a na padesát tisíc mužských i ženských řeholníků. Polovina ze zhruba pěti set seminářů byla uzavřena a průměrný věk kleriků se pohybuje nad šedesáti lety.

Celosvětový odpad kněží obnáší zhruba čtyři tisíce ročně. Ve Francii s dřívějším průměrem jednoho tisíce kněžských svěcení ročně je to nyní již méně než stovka. Jak ustupuje důstojnost a klid duchovních, stejnou měrou mizí také z kostelů věřící. V Paříži poklesla účast při nedělních mších na pouhých dvanáct procent obyvatelstva. Dokonce i v kdysi tak katolickém Španělsku se jen dvacet procent populace zúčastňuje nedělní bohoslužby, a pouhá tři procenta kněží jsou mladší třiceti let. Podle chicagského Národního centra pro výzkum veřejného mínění představuje úbytek praktikujících katolíků v letech 1972 a 1973 asi vůbec nejdramatičtější úpadek zbožnosti v celých dějinách křesťanství.

Prodejní a dobře placení bulvární žurnalisté „znají“ příčiny. Podle nich spočívá odpad kněží v setrvávání Vatikánu na požadavku povinnosti celibátu, a úbytek laiků pak ve vatikánském zákazu umělého přerušování těhotenství. V případě konfrontace se skutečně katolickými postoji sice přiznávají, že tato omezení byla po staletí neodmyslitelnou součástí katolického životního slohu, avšak odporují tvrzením, že prý moderní člověk a dokonce i katolík již dosáhl tak vysokého stavu „sebevědomí“, že už nějaké omezování své svobody nejen nemůže, ale nesmí trpět.

Tato teorie je chatrná a vzdálená od reality. Skuteční věřící na sebe berou každou uloženou povinnost a disciplínu. Historie ukazuje, že dokáží vzdorovat i nedostatku kostelů, kněží a svátostí, že je pronásledování posiluje a umějí pohlédnout do očí i mučednictví. Nemohou se však vyrovnat se ztrátou duchovních jistot. Popichování a úsměšky ze strany okolí mohou jejich víru posílit, jakmile však výsměch a pochybnosti přicházejí zevnitř, začíná jejich víra a tedy i pevnost postojů kolísat. Který seminarista by se při prvních známkách nejistoty na straně svého učitele nezačal ptát, zda vůbec má takový druh víry, jaký je nezbytný k podpoře a posilování kněžského života? Strasti a zkoušky celibátu mu pak pochopitelně začínají připadat příliš těžké.

Co však nejvíce zapůsobilo na pokřivení a ztrátu tradic katolíků, bylo odcizení Církve jako instituce, mocně semknutého útvaru, na jehož podporu se při choulostivých záležitostech víry a těžkých úkolech života jako katolíci spoléhali. Proto se cítí opuštění nikoli kvůli ukládaným omezením, nýbrž právě naopak pro jejich neexistenci.

Muži a ženy, kteří se toho roku 1971 přišli do Říma modlit po celou noc před svatopetrským dómem, úpěnlivě prosili právě o to, aby semknutý církevní útvar držel spolu, a aby jeho jednotu oslabující závěry II. vatikánského koncilu byly odvolány. Stejně jako autoři tehdy vydávaných knih a článků, věřili i tito mužové a ženy, že celý problém spočívá v koncilu. Pouhá představa, že dobrým duchovním

stavem celosvětově otrásla o osmadvacet let dříve publikovaná encyklika a že jejím autorem byl papež, jehož ctili více než kteréhokoli jiného, by jim tehdy připadala zcela neuvěřitelná.

V naději udělat zdánlivě neuvěřitelné nejen hodnověrným, nýbrž evidentním, je ponechávána mimo zřetel předložená práce II. vatikánského koncilu jako příčina, a všechno je považováno za nevyhnutelné působení jasně zaměřené a jednomyslné řady akcí, která se dala do pohybu už celá desetiletí před shromážděním světového episkopátu prostřednictvím Jana XXIII. Pravý smysl papežova svolání koncilu je mnohem spíše spatřován v pouhém „odevzdání podpisů“, než ve výzvě ke skutečným poradám. Vzhledem ke skutečnosti, že mnohé přestavby již byly etablovány a ostatní pak v písemné formě pečlivě vypracovány, vyhlížela úvodní zdravice papeže Jana k dlouhému procesí prelátů v mitrách onoho říjnového rána 1962 spíše jako naplnění pradávného snu.

Při zpětném pohledu skutečně koncil vypadá tak, jakoby jeho úloha pozůstávala v následujícím: Dostat preláty do Říma, ukázat jim, co už se odehrálo, dát jim pocit zadostiučinění ve velmi omezeném stupni vlastní účasti a vykonat na ně tak silný morální nátlak, aby dali svůj podpis na libovolný dokument, který vyjde z velice obratně řízených „porad“. Podpisy prelátů měly v tomto případě nejvyšší důležitost, protože – jak se později také stalo – dodaly všem koncilním změnám důvěryhodnosti a ulehčily jednotlivým biskupům, aby se pak po svém návratu z Říma s plnými zavazadly novot vůbec mohli podívat do očí svým ovečkám.

Je srozumitelné, proč pro tolik komentátorů představuje II. vatikánský koncil počátek a východisko. Přestože by jim pohled na události předcházejících let ulehčil pochopení červené niti přeměn v Církvi, přinesl by ovšem současně také nezbytnost postavit se nepředpojatě k osobě Eugena Pacelliho, což je pro liberály i konzervativce dosti stísnující představa. Pro levici se Pacelli stával čím dál více, ne-li dokonce celoživotně, žalostně neosvíceným a pravděpodobně i antisemitským ultrakonzervativcem. Pro pravici je s dnešním časovým odstupem světcem. V obou případech jsou však jeho život a dílo přeplněny zbožnými i méně zbožnými mýty.

Sotva který jiný papež v dějinách se dočkal tak chybného pochopení. Byl uctíván i haněn, milován i nenáviděn pro totéž, co nikdy neudělal a čím nikdy nebyl. Žádný papež v historii neudělal tolik pro to, aby Církev změnil, ale konzervativní katolíci na něj pohlížejí jako na poslední pilíř pravověrnosti. Žádný papež v dějinách neudělal tolik pro Židy, avšak židovští autoři jej neustále obviňují ze lhostejnosti k jejich osudu. Žádný papež neprokázal tolik služeb marxistům, ale na Západě je slaven jako hrdina studené války.

Dlouhými roky ve vatikánské diplomatické službě, během nichž připravil a zahájil to, co se později nazývalo *východní politikou*, desetiletím činnosti ve funkci státního tajemníka Pia XI., i svým téměř dvacetiletým pontifikátem a jeho prodloužením v osobě svého chráněnce a designovaného dědice Giovanni Battisty Montiniho tedy dílo Pia XII. zahrnuje bezmála celé jedno století.

Pokud jde o čestné vydání počtu ze skutečností přestavby Církve, pak by jeho podstatnou část musela tvořit fakta z příslušné činnosti Pacelliho. K dispozici je zde opravdu obsáhlý materiál. Protože II. světová válka již dávno skončila, jsou americké i německé archivy z větší části otevřeny a memoáry jejích současníků

připraveny k publikování. Vatikánské tajnostkářství však může být nekonečné a často také skutečně je. Teprve obžaloby Pia XII. z údajné lhostejnosti vůči osudu Židů daly podnět k otevření redukované části vatikánských archívů jezuitským vědcům v sedmdesátých letech. Navíc je mezitím i nezávisle na vatikánské spolupráci k dispozici hojnost dalších Pacelliho materiálů, rozhodně dost k tomu, aby se už jen zuřivci jako dříve upínali ke starým mýtům.

Přísluší-li Eugenio Pacellimu přívlastek obr mezi papeži a víme-li, že období jeho činnosti bylo neobyčejně dlouhé, můžeme se jistě ptát, co má papež co dělat s revolucí. V případě římsko-katolické Církve všechno! Když se objevilo guerillové hnutí, ať už jde o italské Rudé brigády nebo peruánskou Světlou stezku, které nebyly inspirovány a řízeny univerzitními studenty a profesory, bylo jasné, že v Církvi s její nehybnou strukturou k tomu není dostatečně vysoká intelektuální rovina, v níž se pohybují teologové. Každá změna v učení i praxi musí vyjít ze samého vrcholku, ze samotného papežství. Jiná cesta není.

I když byl Eugenio Pacelli dominující postavou podvratného procesu, rozhodně zde nestál sám. Na jeho „podniku“ se podíleli čtyři další Italové. Giachomo Della Chiesa, Angelo Roncalli a Giovanni Battista Montini byli papežové, zatímco Pietro Gasparri coby státní tajemník prováděl své operace tak, jakoby byl on sám jedním z nich. Co tihle lidé dokázali, nebyla žádná maličkost. Šlo totiž o přetvoření největší náboženské jednoty světa, jednoty, která zde beze změny přetrvávala téměř dva tisíce let.

Beze změny přestála velké odštěpení před čtyřmi sty roky, a následkem této nešťastné rány dokonce z donucení dosáhla obnovy vymezení své vlastní identity. Protestantský šok byl jistým druhem zdravého rozdělení. Co se však stalo v našich dnech, nebyl žádný přelom, nýbrž mnohem spíše vnitřní převrat, něco zcela drastického. Poměřováno tím, co bylo po devatenáct století nahlíženo jako katolická identita, je dnešní podvrácení Církve čímsi zcela novým. Zatímco se vnější struktury jejího zmenšeného rozsahu upevnily, došlo na druhé straně k narušení téměř všech starých pravd, na nichž spočíval její život.

Podvrácení, vysvětluje slovník, znamená „skryté odbourání základů a podstaty“. Pokud jde o průměrné katolíky a jejich vzdalování Církvi, pak jí byli skutečně vzdáleni nenápadně a skrytě, přestože toto utajování nebylo vždy úmyslné. Změny, prováděné pod papežovým vedením kruhem klerikálních zasvěcenců, nebyly věřícím jednoduše sdělovány. Ti potom, postupně připravováni o teologickou výuku a poučení, se v rostoucí míře z nezbytí uchýlili k vlastní představě zbožnosti. Když pak sdělovací média začala přinášet první zprávy o koncilních zasedáních, průměrné katolíky následkem toho ani nenapadlo, že probíhá revoluce. Jejich přirozená reakce na zavedení nové mše svaté spočívala v přijetí faktu, že koncil věci prostě změnil.

V následujících dvanácti episodách chronologie šesti desetiletí se pokusíme sestavit jednotlivé články řetězu – částečně tajných, částečně veřejně vyhlášených – vatikánských zásahů a opatření, jejichž výsledkem jsou podivní „noví katolíci“ a prazvláštní „nová katolická církev“.

II

KRONIKA

1903-1963

Vytvoření spolku

Jestliže se katolická revoluce nezrodila na zasedáních II. vatikánského koncilu, lze – navzdory P. Rotondimu – stejně tak málo tvrdit, že povstala roku 1943 s encyklikou *Mystici Corporis*. Zatímco se Církev již od Velké francouzské revoluce nacházela v pravém smyslu slova ve stavu obležení, nechají se vystopovat zpět až k přelomu století první impulsy, které konečně papeže Pia XII. podnítily k vyhlášení svých velkých paradigmatických posunů.

Bylo to období, v němž svět vypadal být až přehnaně hrdý sám na sebe. Relativní mír a blahobyt trval již po delší dobu, než jakou si kdy lidé pamatovali. Po světě se rozprostřela mohutná impéria a fungovala více méně uspokojivě, zatímco mužové vědy předkládali pro budoucnost jeden velkorysý příslib za druhým. Zavraždění amerického prezidenta, rakouské císařovny a italského krále jistě bylo pronikavým signálem blížící se tragédie, ale Vladimír Iljič Lenin stále ještě zadumaně vysedával v curyšské kavárně nad odpoledními novinami, ovdovělý císař každé ráno poklekal ke mši v Hofburgu a jeho věrní Vídeňáci klidně tančili své oblíbené Strausovy valčíky.

I přes tvrdý antiklerikalismus vlád Itálie a Francie byla první léta začínajícího dvacátého století pro katolickou Církev poměrně příznivá. Zatímco misijní práce francouzských a belgických řádů v Africe teprve sotva začínala, dosáhl počet členů Církve v ostatním světě přibližně dnešního stavu. Přestože papež Lev XIII. – stejně jako jeho předchůdce Pius IX. – trval z protestu proti obsazení církevního státu odbojnou Itálií na tom, že je „vatikánský vězeň“, dožil se během svého pozoruhodně plodného pontifikátu požehnaného věku devadesáti let, aniž by mu status „vězně“ nějak viditelně uškodil. Energicky prosadil program reformy seminářů, zpřístupnil vatikánskou knihovnu vědcům, založil Ústav pro biblická studia a také vydal na padesát encyklik. Z nich vynikají zvláště *Humanum Genus*, v níž znamenitě pranýřuje zednářstvo, a *Rerum Novarum*, kde podal postoj Církve k dělnické otázce.

Nejlepšimu zdraví se ovšem na počátku nového století těšilo také pět Italů, kteří v průběhu dalších desetiletí měli na sebe převzít úlohu přebudování Církve. Nejstarší z nich, osmačtyřicetiletý Neapolitán Pietro Gasparri, se měl později stát státním sekretářem Benedikta XV. i Pia XI. Janovský rodák Giachomo Della Chiesa, pozdější papež Benedikt XV., měl na přelomu století čtyřicet šest let. Čtyřiaadvacetiletý Eugenio Pacelli, právě na kněžství vysvěcený Říman, se později stal Piem XII. A pak zde byli ještě dva Lombardané, Angelo Roncalli, budoucí papež Jan XXIII., a tehdy teprve tříletý Giovanni Battista Montini, pozdější Pavel VI.

Již samotné životní osudy těchto čtyř mužů a jednoho dítěte byly (prostřednictvím svých rodičů) vzájemně svázány. Průběhem let se rovněž i jejich kariéry proplétaly způsobem, který by bylo možno označit za jistý druh týmové práce, což mělo později značný praktický význam pro jejich neobvyklý podnik. Lze jej nazvat spiknutím? Toto slovo je svým melodramatickým podtónem asi až příliš přívětivé a zjednodušující vzhledem k pojmové neschopnosti přihlídnout ke skutečnosti, že každý z těchto mužů pocházel z jiné rodiny, dostalo se mu odlišně speciální výcho-

vy a byl vystaven neobvyklým vlivům – a přesto jako zázrakem nemohl jednat jinak, než jak skutečně jednal.

Konstatujme proto jednoduše, že všichni měli stejné vidění, a že to bylo vidění o novém rázu katolické Církve. Nebyli sice jedinými muži své doby, kteří *měli* takové vidění, ale právě oni to byli, kdo je na základě vlastní moci měli *proměnit ve skutek*. Jeden za druhým přicházeli aby – zpočátku pomalu – viděli, jak jejich představa nabývá postupně tvárnosti. Urychlený vývoj a růst této představy je pevně držel po více než půl století až do posledních let života, kdy nakonec začaly statistiky ukazovat, že jejich sen se mění v děsivou noční můru. Papež Montini, neschopný dále nést takové břímě, se nakonec zoufale rozplakal.

Největší tlak spočíval na Montinim, nejslabším z naší pětice, a na Pacellim jako na nejsilnějším. Biografický materiál vykazuje až udivující paralelu z mladších let obou těchto mužů. Oba byli svými rodiči a jejich mocnými rodinami ve Vatikánu vybráni, vychováváni a podporováni, aby se stali papeži tak jistě, jako bývá připravován korunní princ na královskou korunu. Rodiny Pacelliho a Montiniho byly již dávno spojeny s vatikánskými záležitostmi. Eugeniův dědeček Marcantonio přišel začátkem čtyřicátých let minulého století do Říma z provincie Viterbo, právě když jeho bratr Ernesto, člen Rothschildovy banky, převzal na sebe usnadnění realizace rozsáhlé půjčky Papežského státu pod papežem Řehořem XVI. Ernesto zůstal v Římě, aby zřídil první kancelář Banco di Roma, zatímco Marcantonio se stal důvěrným právním poradcem jak papeže Řehoře, tak i jeho nástupce Pia IX., kterého nakonec i provázal do exilu v pobřežní městě Gaetě, když politické nepokoje v Římě už začaly být nebezpečné.

Podněcování nepokojů v církevním státě musí být připsáno na vrub vůdcům italského zednářstva. Stejně jako protestanti šestnáctého století, byli i oni exkatolíky, kteří si byli jisti, že objevili lepší způsob bohoslužby. Takovými exkatolíky byli i zednáři, kteří se v katolických zemích po celé devatenácté století zabývali antiklerikálním hnutím a vládami. I oni byli přesvědčeni, že objevili lepší způsob života a metody řízení společnosti. V katolických zemích, především v Itálii a Francii, nebyly hranice vždy zcela jasné. Je známo, že v době Francouzské revoluce připojovaly stovky Francouzů ke svému kněžskému slibu i zednářskou přísahu, a že podle spolehlivých zednářských pramenů byl r. 1837 ve věku 46 let přijat do palermské lóže *Eterna Catena* kněz Mastai-Ferretti, který se stal později papežem Piem IX. O deset let později už jako papež udělil generální amnestii nejrevolučnějšímu ze všech bratrstev, *karbonářům*, aby tak pozastavil práci francouzského jezuity Jacquese Créteineau-Jolyho, jehož Řehoř XVI. pověřil probádáním zednářských aktivit v církevním státě.

Co se pak událo v mysli Pia IX. během jeho dvouletého exilu, stačilo k tomu, aby se vrátil do Vatikánu zcela proměněn. Napříště se už téměř výhradně věnoval obraně Církve proti jejím nepřátelům a svého státu proti převratu. Páter Créteineau-Joly byl rehabilitován. *Pio Nono*, jak jej Italové láskyplně nazývali, svolal r. 1870 koncil, který pak byl označován za „První vatikánský“.

Při návratu z Gaety opustil Pacelli okolí papeže, aby se připojil k zakladatelům vatikánských novin *L'Osservatore Romano*. Stejně tak jako v případě dítky rodiny

Montini o léta později, nebylo dovoleno navštěvovat veřejnou školu ani Eugeniovi, vnukovi Marcantonia.

Jako údajně příliš citlivý (což by se stejně dobře mohlo tvrdit i o malém Montinim) byl až do svých posledních gymnasiálních let vyučován doma. Poté obdržel vysvědčení na odchodnou ze školy Liceo Visconti, tedy ústavu, který byl Římanům velice dobře znám svým Církvi nejvíce nepřátelským postojem ze všech tamějších škol, udržovaných státem.

Eugenio Pacelli měl teprve dva roky, když ho otec zavedl k úmrtnímu loži papeže Pia IX., který údajně měl říci: „Učte řádně tohoto malého chlapce, aby mohl jednou sloužit Svatému stolci.“ – Nástupce Pia IX., Lev XIII., pokračoval v tradici Pacelliů jako „vatikánské rodiny“, přijal k sobě abiturienta Eugenia a svěřil ho obzvláštní péči státního sekretáře kardinála Rampolly. „Udělejte z něj dobrého diplomata“, zněl papežův příkaz. Ani doba mládí tedy nedovolila Eugeniovi vést běžný studentský život, i jeho kněžská výchova probíhala až na poslední dva roky studia privátně. Kardinál Rampolla pak u rektora Instituto Capranica prosadil, aby jeho chráněnce akceptoval jako externího studenta.

Jestliže už samotná volba ústavu Liceo Visconti rodinou Pacelli byla podivná, pak rozhodnutí pro Instituto Capranica bylo doslova zarážející. V posledním desetiletí 19. století byl seminář po celé Itálii znám jako hlavní stan toho druhu teologického radikalismu, jemuž se už brzy mělo dostat nálepky „modernismus“. Tuto pověst si škola udržela až do dnešních dnů. Vzáyvala „rudého opata“ Franzoniho po jeho suspendování *a divins* v sedmdesátých letech, jako i Ivana Illiche z CIDOC, a lidé v okolí školy si neustále stěžovali na celonoční hlučné oslavy, které se v přílehlých temných uličkách ozývaly při každém větším triumfu levice, počínajíc třeba interrupčním vítězstvím v italském parlamentu a volebními výsledky v Chile konče. Jestliže koncem 19. století šlo všechno ještě poměrně klidně, chybějící pravověrnost výuky už hrozila nejtěžšími následky.

O obsahu soukromého vyučování, jehož se dostalo pozdějšímu Piovi XII., se nedozvíme, avšak izolovaně nabyté školní vzdělání a revoluční sklony na jím později navštěvovaných institutech se nakonec sečetly ve zvláštní a neobyčejnou přípravu k jeho životní dráze v katolické hierarchii. I jako papež zůstal věrný Instituto Capranica a jednoho ze svých řídkých „výletů“ mimo Vatikán v roce 1957 využil k osobní dohlídce renovačních prací na hlavních budovách školy, které sám nařídil.

Jestliže se nyní dostáváme ke jménu muže, jehož papež Lev pověřil dohledem na vzdělávání mladého Pacelliho, pak už je skutečně těžké vyhnout se výrazu „spiknutí“, a to třeba jen proto, že sicilský šlechtic Rampolla je jednou z nejrozpornějších postav v dějinách katolické Církve. Poté, co byl po šestnácti letech druhou nejdůležitější postavou šestadvacetiletého pontifikátu Lva XIII., považovalo se jaksí za samozřejmé, že kardinál Rampolla by mohl být příštím papežem. Když pak r. 1903 Lev XIII. skutečně zemřel, bylo svoláno konkláve a při obou volebních kolech vzrůstal počet hlasů pro Rampollu, povstal náhle k úžasu všech oprávněných volitelů krakovský kardinál-metropolita a přerušil volební akt oznámením, které obletělo celý svět. Jako mluvčí Jeho Císařského Veličenstva Františka Josefa I. vyslovil polský primas veto proti zvolení kardinála Rampolly. Stejnou měrou rozhněvaní jako užaslí Otcové se ovšem brzy přesvědčili, že podle dávno zapomenuté klausule

jedné dohody mezi Vídní a Vatikánem je primasova intervence z hlediska církevního práva platná a závazná.

Pro vznesené veto nebylo udáno žádné zdůvodnění, i když lze za ním tušit politické pozadí. Je zde totiž předpoklad, že Rakousko mohlo být rozladěno určitým Rampollovým profrancouzským postojem. Během let ovšem vyšlo mezitím najevo, že francouzský kněz msgre Jouin, který se věnoval odhalování zednářstva se stejnou horlivostí, jako později Simon Wiesenthal stíhání nacistů, měl podle vlastního sdělení k dispozici nezvratné dokumenty, že kardinál Rampolla byl nejen členem zednářského bratrstva, nýbrž dokonce i velmistrem jeho zvláštní okultní sekty s názvem *Ordo Templi Orientis*, do níž byl o několik let dříve přijat ve Švýcarsku. Jouinovu snahu uvědomit o těchto informacích papeže Lva XIII. přirozeně Rampolla za pomoci své kamarily a přátel ve státní kanceláři překazil. Ve snaze o zveřejnění faktů ještě před nadcházející konkláve navázal tedy msgre Jouin spojení s rakouským dvorem a byl tam zřejmě vyslyšen.

V jedné novější studii zachází italský historik Giovanni Vanoni ohledně řádu *Ordo Templi Orientis* (známého jako OTO) trochu do podrobností. Nazývá jej „nejvíce znepokojujícím ze všech tehdy existujících tajných společností“. Řád byl založen jen několik let před zmíněným pochybným konkláve jistým bohatým Vídeňanem, jehož časté cesty na Dálný východ z něj udělaly adepta „technik sexuální magie“, již se naučil od jogínů. Spoluzakladateli řádu byli dva Němci, Theodor Reuss, který byl současně příslušníkem v Anglii zdomácnělého tzv. Memphiského ritu, a lékař Franz Hartmann, jenž se během svého dlouholetého pobytu ve Spojených státech dostal do kontaktu s *Teosofickou společností* madame Blavatské. Mezi pozdějšími stoupenci OTO se nachází také Rudolf Steiner, jehož učení sehrálo tak důležitou roli v životě Angela Roncalliho, a mělo být důvodem jeho propuštění z fakulty Lateránského semináře. Asi nejznámějším členem OTO byl Aleister Crowley, jehož zvětšil Somerset Maugham ve svém prvním úspěšném románu „Mág“. Když byl r. 1912 Crowley zvolen velmistrem řádu, prohlásil se za osobnost, „stojící pod vedením vyšší inteligence“, která mu vnukla „otevření bran nové éry, určené k překonání křesťanského věku, nacházejícího se již ve smrtelné agónii“.

Jaký druh závazku Mariano Rampolla del Tindaro vůči OTO skutečně měl, vyplývá možná i z okolnosti, že poslední Vatikánem zveřejněná encyklika, jasně odsuzující zednářstvo, *Humanum Genus*, byla napsána r. 1884, tedy jen o tři léta dříve, než papež Lev jmenoval Rampollu státním tajemníkem.

Ještě zajímavější je sledovat Rampollovy vztahy k našim pěti mužům, kteří měli přivést katolickou církev do „nové éry“. Giachomo Della Chiesa, pozdější papež Benedikt XV., byl absolventem institutu Capranica, a Rampolla si jej vyvolil za svého osobního tajemníka na madridské nunciatuře. Šlo o spojení, které mělo přetrvat dvacet let. Jako státní tajemník Rampolla také povolal Pietra Gasparriho z Katolického institutu v Paříži do Říma a jmenoval svým hlavním asistentem. Ve stínu trůnu Pia IX. se pak Gasparri stal skutečnou mocností. Mladý Don Pacelli, který byl už po léta pod Rampollovou přímou ochranou, se stal jeho soukromým tajemníkem a pravidelným společníkem na důležitých diplomatických misích. Tak se např. společně zúčastnili pohřbu britské královny Viktorie. Tou dobou přibližně

pětadvacetiletý Pacelli měl následkem toho jako *minutante*³ ve státní kanceláři přístup ke všem důležitým jednáním ve Vatikánu.

Dveřmi kanceláře státního tajemníka Rampolly procházel v oněch časech také otec budoucího papeže Pavla VI., novinář a politik Giorgio Montini, jehož myšlenka Církvi podporované politické strany se těšila Rampollově pozornosti. Lev XIII. se jí ovšem nedal přesvědčit. Pokud jde o budoucího papeže Jana, jeho životní dráha byla rovněž těsně spojena s kardinálem Rampollou prostřednictvím jeho přítele a důvěrníka msgre Radini-Tedeschiho, dlouholetého kolegy Della Chiesy ve státní kanceláři. Angelo Roncalli, pocházející z chudé rolnické rodiny, děkoval právě Radini-Tedeschimu za své vzdělání i vzestup k biskupské hodnosti. Byl jeho osobním tajemníkem a po Tedeschiho smrti se chystal napsat jeho biografii.

Vzhledem k nepochybné síle osobního kouzla sicilského kardinála Rampolly a směru, jímž se pravděpodobně jeho „úloha“ ubírala, jsou tradici věrní katolíci kdykoli ochotni mluvit o „Rampollově klíce“, ba dokonce o „Rampollově mafii“. To je asi přehnané, ale jistý spolek tu nepochybně byl. V oslavném úvodníku ke zvolení kardinála Roncalliho papežem r. 1958 vatikánský *Osservatore Romano* dokonce připustil: „Byl to Benedikt XV. (Giachomo Della Chiesa), který stejně jako v případě Achille Rattiho (Pia XI.) a Eugenia Pacelliho postavil na první příčku žebříku, vedoucího k Petrovu stolci, i střevíc kardinála Angela Roncalliho, jehož nyní známe jako Jana XXIII.“

Reakce

Giorgio a Giuditta Montinioví, rodiče pozdějšího papeže Pavla VI., už asi se spěšným nahrazením státního tajemníka Rampolly benátským patriarchou Giuseppe Sartem po sensačním přerušení konkláve r. 1903 neměli co dělat jako kdokoli jiný. Při svých častých zájezdech do Vatikánu mohl Montini dávat najevo zálibu své rodiny pro Sarta, tedy jisté nadřování, které tak dělalo zmateným a zklamáním volitelům Rampollu snesitelnějším. Montinim vedené skupiny byly ve svém úsilí po založení katolické politické strany ve spojení s benátským patriarchou Sartem, když tam zakládal kluby volného času pro nádeníky.

„Je to muž, který smýšlí jako my,“ měl údajně prohlásit Montini. A právě proto, že Sarto byl mužem upřímné pokory a prostoty, mohl jej rovněž doporučit jako náhradu za Rampollu. A skutečně také když pak bylo zase zahájeno konkláve a Sartovo zvolení se již zdálo být jisté, byl slyšen, jak protestuje kardinálu Gibbonsovi: „Ale vždyť já světským záležitostem nerozumím!“, na což Američan odvětil: „Tím lépe!“

S kým ani volitelé, ani vatikánská elita nepočítali, byl msgre Rafael Merry del Val, muž, který naopak mnoha světským záležitostem rozuměl dobře. Tento devě-

³ Zvláštní funkce ve vatikánském diplomatickém sboru. „Minutante“ dozírá na rozvoj církevně-politických záležitostí v té které zemi, referuje o došlých zprávách a předkládá je kardinálu prefektovi k rozhodnutí; pozn. překl.

tatřicetiletý kněz irsko-španělského původu, vychovaný v Anglii a Irsku, tehdy jako blesk z čistého nebe (či přinejmenším z jiného světa než byl Rampollův) hned první měsíc nového pontifikátu udělal ohromný skok z postavení diplomatického kurýra k úřadu kardinála-státního tajemníka. Společně s Guiseppe Sartem jako novým papežem Piem X. se mladý Merry del Val pustil do boje.

Již do papežské volby roku 1903 kolovalo zářející množství tezí, určených k přeměně Církvě v následujících šedesáti letech, k odchýlování od pravověrného učení, které bylo staré jako křesťanství a zasahovalo i do tak vzdálené budoucnosti, jakou je Jan Pavel II. Především ve Francii, ale rovněž i v Anglii, Itálii a Belgii se v seminářích, na univerzitách i řečnických tribunách, v knihách i časopisech začal postupně objevovat nový postoj vůči náboženství. Co bylo zakrátko označováno modernismem, bylo už zde tak říkajíc na cestě. Hnutí nemělo ani zakladatele, ani program. Vyznačovalo se pouze řadou společných postojů, které v sobě spojovaly odmítání učení svatého Tomáše Akvinského jako „středověkého“, a dále názor, že náboženství musí mít svůj pramen v osobním prožitku, jehož může být „dogma pouze výrazem, nikoli však zárukou“. – Z početných setkání stoupenců tohoto odchýlného druhu katolictví to bylo právě shromáždění delegátů z Francie, Itálie a Švýcarska v italském Subiacu, které je sjednotilo k vyjádření pocitu, že musí „rozlomit okovy, tísňící a rdousící Církev“. Ve chvíli nezřízené euforie byl vyjádřen společný pocit všech přítomných, že „Kristus v současné době uvádí prostřednictvím proroků a světců do pohybu mohutnou přestavbu“.

Na rozdíl od úchylných šestnáctého století si tito novotáři nepřáli opustit Církev. Naopak ji doufali zevnitř obnovit. Nadšení z příchodu nového století i vzrušení neobvyklými iniciativami v historickém a přírodovědeckém bádání zjevně přispělo také k rostoucímu tlaku na otevírání nových cest víry.

V devadesátých letech svého života a s kardinálem Rampollou po boku nebyl papež Lev mužem, který by podnikl pokus o utlumení vlny teologických spekulací. Neudělal ovšem také ani to nejmenší, aby ji povzbudil. Kdyby se na počátku dvacátého století dočkaly náboženské novoty takového druhu vatikánské podpory, jaké se těšily teologické novoty v letech padesátých, dostala by velká přestavba svoji podobu jistě již před II. světovou válkou. Lze předpokládat, že se právě taková podpora očekávala právě od zvolení Mariana Rampolly. Jestliže byly nové naděje spojovány s volbou Giuseppa Sarta, pak se brzy zmařily. Místo, aby se tak říkajíc otevřel novému, utvrdil staré, nebo jak to jednou formuloval důvěrný přítel papeže Pavla, kardinál Pignedoli, „z našeho pohledu vrhl Pius X. Církev na půlstoletí do zpátečnictví a tmářství.“ V dnešním Římě už probíhají – opravdu neuvěřitelně – právní procesy s cílem zrušit svatořečení tohoto mimořádného papeže, který byl jen několik desetiletí po své smrti k této poctě pozdvižen.

Pravověrní katolíci pohlížejí na Pia X. jako na velikého obránce pravé víry, a kněží, vysvěcení „tradicionalistickým“ arcibiskupem Lefebvrem, po něm pojmenovali svoji společnost. Je však pravděpodobné, že během jedenácti let Sartova pontifikátu byl skutečnou hnací silou Merry del Val. Jako internacionálně vychovaný syn diplomata čelil vatikánským problémům s novým smyslem pro realitu. Jestliže zpočátku papež zmocnil Montiniho k tisku brožur pro novou lidovou stranu ve vatikánské tiskárně, upozornil kardinál papeže na to, že Montiniho skupina se

svým plánovaným otevřením se levici má organizační spojení se Socialistickou internacionálou. Když potom Pius X. k velkém šoku italských katolíků Lidovou stranu (předchůdkyni Křesťanskodemokratické strany) prohlásil za zakázanou, nedal se od svého rozhodnutí odvrátit ani naléhavými prosbami msgr Radini-Tedeschiho.

Ať už Merry del Val naléhal či nenaléhal na papeže, aby oba dlouholeté soupeřící kardinála Rampolly z jejich úřadů odstranil, jisté je tolik, že teprve roku 1907, kdy byl Radini-Tedeschi vysvěcen na biskupa v Bergamu a Della Chiesa se stal boloňským biskupem, sáhl Pius X. po vůbec prvním větším opatření proti rostoucímu chaosu v katolických intelektuálních kruzích. Zatímco na jedné straně vyjmenoval pozoruhodný počet šedesáti sedmi úchylek od tradiční věrouky, na něž se naráželo v tehdy obíhajících náboženských časopisech, pranýřoval současně i výraz „modernismus“ a uveřejnil dvě jeho jasná a výslovná odsouzení – pastýřský list s úvodním slovem *Lamentabili*, a encykliku, začínající slovem *Pascendi*. V obou dokumentech připojil závěrem dlouhou a zevrubnou přísahu proti modernismu, kterou pak nadále museli skládat představení všech řádů, vedoucí seminářů i každý kněz v rámci svého svěcení.

Na nepokojný a nerozhodný klérus působila přísaha jako osvěživý a posilující lék. Ve zhruba pěti stech pádných a jasných slovech přísahy papež definoval, v co musí katolíci věřit. Počínaje samotným Bohem, „kterého lze s jistotou poznat a tedy i dokázat přirozeným světlem rozumu ze stvořených věcí“, definuje pak vznik i další vývoj Církve jako ustanovený „samým, skutečným a historickým Kristem, když dlel mezi námi...“ – Existencialismu, rozšiřovaném mezi snílky o novém náboženství, pak papežova přísaha zasahuje tvrdý úder, kde se říká: „Neochvějně uznávám a upřímně vyznávám, že víra není slepým náboženským citem..., nýbrž skutečným rozumovým přisvědčením, přijatým zevně slyšením“ a dále „naprosto zavrhuji heretickou smyšlenku o vývoji dogmat jako vykazujících postupně se měnící smysl“. – Tato protimodernistická přísaha byla vyžadována jen do poloviny šedesátých let. Pak už teologická spekulace zbloudila do té míry, že se její skládání rovnalo útoku na samotný II. vatikánský koncil.

Roku 1907 však rozhodný postup Pia X. přinesl okamžitý účinek. Modernismus se jako hnutí rozpadl. Jeho rychlému úpadku děkujeme z dnešního pohledu skutečností, že jím zastávané teorie byly připraveny o vatikánské tepny k věřícím. Následkem toho zůstal tehdy modernismus čistě akademickým fenoménem. Průměrný laik měl sotva jen tušení o tom, že věroučné omyly, ba dokonce hned šedesát pět z nich tvořily uzavřený kruh. Kdyby však papežův zásah nepřišel, nepochybně by se ze seminářů vycházející mladí kněží v jisté míře vyslovili pro nové koncepty a projekty. Aby je však bylo možné zanést mezi farníky, musely by nejdříve projít přes biskupy, a to by znamenalo účast Vatikánu.

Za papežů Lva XIII. a Pia X. však taková účast byla nemyslitelná. Jestliže byla Rampollova skupina ve Vatikánu, na ústavu Capriana a v Bergamu i Boloni zpočátku povzbuzena rozkvětem modernismu, pak se vzhledem k jeho pozdějšímu úpadku musela cítit zklamána. Svým odmítáním veřejně mu projevit i jen nepatrnou podporu bezesporu prokázala nejvyšší formu rafinovanosti. U vědomí si skutečnosti, že nová učení mohou proniknout do Církve pouze jejich přijetím a podně-

tem ze strany papeže, čekala trpělivě na svůj čas. Od zveřejnění *Lamentabili, Pascendi* i antimodernistické přísahy jí k tomu stačilo pouhých sedm let.

Znovu od začátku

Papež Pius X. zemřel přesně osmnáct dní po propuknutí I. světové války. Jedenáct let jeho pracovitého a mravně čistého pontifikátu zůstavilo katolickou církev v obnoveném vědomí své identity, zatímco rozhodné utvrzení starých jistot vzbudilo horlivost a novou obětavost.

Současně představuje Sartova éra úder blouznivcům o novém druhu katolictví. Vždyť pouze zpětné dosažení slibného vývoje, který v sobě začátek dvacátého století obsahoval, by si vyžadovalo léta, ne-li desetiletí. Bylo by sice zajištěno jisté znovuoživení, kdyby se uskutečnilo očekávané zvolení Giachoma Della Chiesy, dlouholetého tajemníka kardinála Rampolly, ale přesto by šly věci následkem okolností dopředu jen velice pomalu. Vzhledem k nově nabyté ostražitosti věřících vůči úchylkám od původního učení by musel být každý další krok směrem k „Církvi budoucnosti“ dělán velice opatrně a navíc skrýván do co možná nejpobožnějšího výraziva. Boloňský arcibiskup della Chiesa se stal r. 1914 papežem a přijal jméno Benedikt XV., zatímco další Rampollův chránělec, Pietro Gasparri, dosáhl dřívějšího postavení Merry del Vala jako státní tajemník. Je otázka, zda staříčkový rakousko-uherský císař, klesající navíc pod jednou tragédií za druhou, si byl dva roky před smrtí vůbec vědom okolnosti, že sicilský kardinál, jehož zvolení císař svým vetem zabránil, přesto nakonec na papežský stolec usedl – byť i jenom v osobách svých dvou nejbližších pomocníků.

I když zde hrozí jisté nebezpečí paušalizování, důkladný pohled na katolickou církev přesto dovoluje jisté všeobecné charakterizování. Historicky nahlíženo, existovali snad tehdy jiní misionáři než právě Francouzi, kteří by se vyrovnali dávným Španělům, mučedníci srovnatelní s Angličany, nebo tak – v dobrém i špatném – nadaní náboženští myslitelé? Pokud nový papež doufal v opětovný vzrůst liberalismu, pak musel začít u nich. Obzvláštním terčem Benedikta XV. se tedy logicky stalo seskupení, které samo sebe nazývalo *Sodalitium Pienum*. Šlo o sdružení laiků a několika kněží, kteří se věnovali úloze bdít nad projevy kacířství v učení, kázáních i publicistice, a ve své činnosti se řídili normami, stanovenými Piem X. Přestože myšlenka takového sdružení měla svůj původ v hlavách Merry del Vala, i kněze a novináře v jeho kanceláři msgr Benigniho, byla to nakonec Francie, kde jejich projekt vzkvétal a ani po smrti Pia X. neukazoval sebemenší známky ochabování. Svým požadavkem hlásit přímo do Říma všechna zjištěná věroučná uchýlení bylo *Sodalitium* papeži Benediktovi a jeho státnímu tajemníkovi velice nepříjemné. O léta později, kdy už proces svatořečení Giuseppa Sarta značně postoupil, vyslovil kardinál Gasparri své rozhořčení, v němž Pia X. veřejně obvinil, že „připustil a podporoval existenci tajných společností nad hierarchií, které se v zásadě

věnovaly špionáži a dohledem i na vysoce postavené kardinály“. – Krátce řečeno tvrdil, že „papež požehnal jistému druhu zednářstva uvnitř Církve“.

Ve své první encyklice mířil papež Benedikt na *Sodalitium*, ale činil tak umírněným tónem, tedy přibližně stejně, jako když v pozdějších letech mířil papež Pacelli na evoluční teorie, zastávané Pierrem Teilhardem de Chardin. Nebyla vyslovena žádná konkrétní jména. Encyklika *Ad Beatissimi* byla domněle obhajobou světového míru vzhledem k rychle se šířící velké válce. Požadovala „konec svárů a různic ve prospěch nového smyslu pro bratrství“. Přestože encykliku – odhlédneme-li od předáků *Sodalitia* – četlo jen málo laiků, dala všem učitelům a kazatelům na srozuměnou, že válka mezi Vatikánem a modernisty už přešla. Marc Sangnier, vůdčí osobnost již dávno rozpuštěného společenství *Sillon*,⁴ hlavního terče encykliky *Lamentabili* Pia X., obdržel tuto radostnou zvěst již dříve v srdečném osobním dopisu z pera nového papeže, v němž Benedikt XV. vyjádřil své „vysoké ocenění“. Jestliže dnes čteme dílo tohoto francouzského úchylnáře, je těžké uvěřit, že nebylo psáno pro kněžskou juntou Daniela Ortegy v Nikaragui: „Myšlenky revoluce jsou staré devatenáct století a pocházejí přímo z evangelia. Proto se Církev musí otevřít novému trendu a připojit k hnutí, které se chystá vybudovat nový svět.“

Jak měl později naznačit kardinál Gasparri, dospěla bádání nepohodlných francouzských laiků až do nepříjemné blízkosti „vysoko postavených kardinálů“. Dokonce již nepříjemně dotírali i na protiklerikální vládu Francie, až v posledním roce Benediktova pontifikátu 1921 tlak z Quai D’Orsay⁵ v kombinaci se soustavnými žalobami Gasparriho papeži umožnil nařídit rozpuštění *Sodalitia*.

Připustíme-li, že kardinálem Rampollou zformovaní muži se již v mocenských strukturách Vatikánu etablovali dostatečně pevně, aby mohli určovat směr papežské volby, lze pak také vyjít z toho, že smrt papeže Della Chiesy ve věku šedesáti osmi let je postavila před nepříjemné dilema. Kdyby se byl dožil běžně vysokého věku církevních hodnostářů, přišla by jeho smrt až o jedno desetiletí později a Eugenio Pacelli by byl ve správném věku k nastoupení na Petrův stolec. Avšak ve svých pouhých čtyřiceti osmi letech by se mohl pro toto důstojenství zdát věřícím jako příliš mladý. Byl zde přirozeně ještě Gasparri, ale ten, jak se zdálo, dával přednost zůstat ve svém úřadu státního tajemníka. V každém případě však napomá-

⁴ M. Buchberger, *Kirchliches Handlexikon*: „Le Sillon = brázda, sdružení mladých katolíků, založené roku 1893 v Collège Stanislas. Jako svůj první tiskový orgán vydávalo sdružení *Bulletin de la Crypte*, později od 1. 10. 1894 také měsíčník *Sillon*, podle nějž bylo hnutí nazváno. Od roku 1905 se katolický a náboženský charakter hnutí stále více stíral a nakonec přímo popíral, spojení s církevní autoritou bylo přerušeno, z řízení vylučováni duchovní, a sledovány nejasné ideje i cíle, demokracie prohlášena za jediné oprávněnou společenskou formu, všechna státní moc odvozována z lidu a usilováno o ideální stát s naprostou sociální a občanskou rovností. Roztržka s vlastní minulostí i Církví byla úplná, když Marc Sangnier v únoru 1907 prohlásil za cíl *Sillonu* zrušení stavovských rozdílů a v *Plus grand Sillon* (= větším *Sillonu*) z něj vytvořil sdružení katolíků, protestantů, volnomyšlenkářů atd. V apoštolském listu francouzským biskupům *Notre charge Apostolique* papež Pius X. zavrhl zvrácené názory a snahy *Sillonu*, a vyzval organizaci k rozpuštění a přeměně na katolické diecézní skupiny pod vedením biskupů. Marc Sangnier se podrobil, ale zůstal politicky činný vydáváním deníku *Democratie*, založeného teprve r. 1909.

⁵ Sídlo francouzského ministerstva zahraničí; pozn. překl..

hal zvolení milánského arcibiskupa Achille Rattiho, jehož kandidatura byla téměř bez vyhlídek na úspěch.

Kněz a knihovník až do svých dvašedesáti let, teprve tři roky biskup, z toho dva roky jako diplomat ve vzdáleném a válkou poničeném Polsku, byl tou dobou Ratti právě sedm měsíců kardinálem-biskupem v Itálii. Mimoitalští volitelé o něm sotva co věděli, a o jeho postavení v samotné Itálii také jen velice málo. Ze strany jeho příznivců, jak jimi rozumíme Rampollovu skupinu a Gasparriho, muselo jít o mimořádně taktickou obratnost, aby důstojné kardinály – z nichž mnozí měli osobní několikadesetileté zkušenosti s biskupským úřadem – přesvědčili, že tento málo známý Ratti je „jejich“ mužem. Každopádně měly jejich snahy úspěch a po následujících sedmnáct let měli jeho příznivci všechny důvody přát si, aby neselhal.

Achille Ratti, který jako papež přijal jméno Pius XI., byl nejučenějším z novodobých papežů. Na rozdíl od neobvyklého způsobu vzdělání, jehož se dostalo Eugenio Pacellimu, postupovalo vzdělávání Pia XI. obvyklou cestou syna severoitalské povznesené střední vrstvy konce minulého století. Poté, co opustil milánský seminář, dosáhl na římské Gregoriáně trojnásobného doktorátu a během několika let po vysvěcení se stává ředitelem Ambroziánské knihovny v Miláně.

I když nepatřil bezvýhradně k vnitřním vatikánským kruhům, nestál také vysloveně mimo. Byl studentem Radini-Tedeschiho a stejně jako papeži Della Chiesovi mu byl v kariéře nápomocen Radiniho mladý tajemník Angelo Roncalli. Jako Miláňan byl rovněž zadobře s Montinim z nedaleké Brescie.

Na druhé straně si však podle vlastního sdělení zvolil jako papež jméno Pius z úcty k papeži Sartovi, který ho z Ambroziánské knihovny přesadil na samotný vrcholek vatikánských kruhů a s nímž občas při čaji rozprávěl v biskupském paláci v Benátkách. Jak blízké byly jeho názory a chápání Piovi X., je zřejmé z některých encyklik, zatímco srovnatelný počet jeho oficiálních počinů ukazuje výrazné kroky směrem k vytvoření nového druhu Církve. Z toho paradoxu vyvstává neodbytná otázka, která připouští pouze dvě odpovědi: Buď trpěl Pius XI. postupující schizofrenií, nebo byl jeho sedmnáctiletý pontifikát nepřetržitým bojem s jeho státním tajemníkem Gasparrim a po něm i s Pacellim.

Rok 1922, kdy jej zvolili papežem, byl pro svět rokem osudným. Viděl zrození sovětských republik, hrozící smrt hladem pro miliony Němců, pochod Mussoliniho černých košil na Řím, neúprosné pokračování dvaceti lokálních válek a propůjčení Nobelovy ceny za přírodní vědy jednomu švédskému fyzikovi za výrazný pokrok při štěpení atomového jádra.

Nový papež pozoroval očima tradicionalisty sutiny habsburské říše, pradávne bašty katolicismu, a její nahrazení strakatým kobercem republik, nadekretovaných mírem ze St. Germain. Ve své první encyklice *Orbi Arcani* si toto podivné rovnostářství vzal na mušku: „Vyloučením Boha z politického života, odvozováním autority nikoli od Boha, nýbrž od člověka, byly odstraněny její skutečné základy, protože zmizel hlavní důvod pro rozlišování mezi vladaři a poddanými.“ – Dva roky poté definoval v encyklice *Quas Primas* principy, týkající se vztahu mezi Církví a státem, jako „Kristovo království“. – Obě tyto encykliky by mohly klidně pocházet od Pia X.

Potom však, jakoby chtěl obrátit opačným směrem, svolal Pius XI. koncem prvního roku svého pontifikátu do Říma eucharistický kongres. Jeho jednotlivé části, vypracované kardinálem Gasparrim, v sobě zahrnovaly také svatvečerní půlnoční mši při hlavním oltáři chrámu svatého Petra, při jejíž liturgii užil papež dosud nevídaného ritu: Věřící zpívali odpovědi. Gasparri vysvětlil shromážděným, že si „papež horoucně přeje, aby mohli být takto účastni liturgie“.

Pius XI. byl prvním papežem, který dal do pohybu to, co nyní nazýváme ekumenismem. Stejně jako „eklesiologii“, dostalo se i slovu *ekumenismus* významu, který nikdy předtím neměl. Byl-li až dosud ekumenický koncil ve smyslu „všeo-
becný, celý svět zahrnující“, nyní přejal významovou funkci označení pro shromáždění světových náboženství. Ve dvacátých letech však Vatikán ještě nezačal podporovat to, co se již zdá být za Jana Pavla II. až šířící náruživostí – povinnost ke *globálnímu náboženství*. Když tedy byly ve dvacátých letech učiněny první kroky, nemluvil nikdo o „ekumenismu“ nebo dokonce o „dialogu“. Milosrdnější označení znělo „rozhovory“.

Mechelnské rozhovory, projekt společensky angažovaného Desiré kardinála Merciera z Bruselu-Mechelnu a jeho avantgardního teologa Lamberta Beaudouina, přivedly lorda Halifaxe z Británie do Belgie, aby zde s jistým členem lovaňské univerzity diskutoval o proveditelnosti anglikánsko-katolického sblížení. Následné „rozhovory“, které pak pokračovaly s přerušením v letech 1924 a 1925, vyvolaly ostré protesty katolické hierarchie v Anglii, jež potom vedly k dekretu Lva XIII., jímž bylo anglikánské svěcení prohlášeno za „absolutně neplatné“. Ačkoliv se zdálo, že z rozhovorů nevyšlo nic podstatného, zapomenuty nebyly. O padesát roků později připomněl Pavel VI. mechelnské rozhovory v otevřeném dopisu Leovi kardinálu Suenensovi, nástupci a chráněnci kardinála Merciera, a nazval je „ovocem znovuobjevené lásky“.

Kardinál Mercier a P. Beaudouin dále pilně využívali svého přetvářecího talentu také tím, že z lovaňské univerzity udělali centrum pokročilých teologických spekulací, zatímco rozporuplný papež Pius XI. jakoby z pokání za svůj souhlas s mechelnskými rozhovory podepsal dokument, který se měl ukázat jako vůbec poslední Vatikánem slavnostně uveřejněné prohlášení k otázce jedinečnosti katolicismu jako pravé víry. *Mortalium animos* bylo jasným odsouzením tezí, které zastávaly „rozhovory“. – „Dovolte odloučeným dítkám, aby se navrátily k Apoštolskému stolci, jenž byl v tomto městě zřízen apoštolskými vládci Petrem a Pavlem, kteří jeho kořeny a mateřskou zem katolické Církve posvětili svou krví. Ne však s myšlenkou nebo nadějí, že Církev opustí integritu víry a bude jejich bludy trpět, nýbrž aby se podrobili jejímu učitelskému úřadu a její vládě. ... Apoštolský stolec svým podřízeným nikdy nedovoloval účast na shromážděních nekatolíků. Je pouze jediný způsob, jak může být podpořena jednota, totiž napomáháním k návratu do pravé Církve Kristovy těm, kteří se od ní odloučili.“

Potlačení Francouzů

Bezmála ve stejnou dobu, kdy se stalo známým odsouzení *Sodalitia* Benediktem XV., mohli se francouzští antimodernisté znovu seskupit v několika organizacích, zvláště v již dříve vzkvétající *Action Française*. Přivedena na svět dvěma prominentními literáty, poslancem a esejistou Léonem Daudetem a novinářem Charlesem Maurrasem, zavrhovala *Action* liberální dogma odluky státu od Církve a místo toho se přimlouvala za zřízení katolického, nejlépe monarchistického státu s hospodářskou strukturou, postavenou na základě tzv. korporací. Stejně jako dříve *Sodalitium*, byla i *Action Française* předurčena k popravě papežovou sekerou.

Historie odsouzení je opravdu bizarní. Ptáme se, jak se mohl proti hnutí *Action*, sledujícímu a obhajujícímu jeho vlastní způsob myšlení, obrátit Pius XI., který krátce předtím vydal svou encykliku *Quas Primas*, vystavěnou na stejných tradičních hodnotách? Jak mohl dát na index katolíkům zakázaných knih díla Charlese Maurrased, jehož sám dříve veřejně pochválil jako „nejobdivuhodnějšího obránce víry“?

V několika novějších memoárech oné doby najdeme doklady o velmi špinavých intrikách. Již roku 1950 Maurras z vězení napsal: „Nyní máme důkaz, že početné exempláře mého listu byly zfalšovány dříve, než je předložili papeži k přečtení. Jak jinak by mohl po měsíce pročitat čísla mého časopisu jedno za druhým a nacházet v nich tak nehorázný materiál proti nám, který tam objektivní čtenář nikdy nemohl najít?“

Veškerá hnilobná sedlina této historie vyšla na světlo světa teprve tehdy, když Maurras zemřel ve věku 84 let poté, kdy strávil posledních devět let svého života v samovazbě jako oběť poválečných politických čistek generála de Gaulla. Roku 1974 vyšla biografie komisaře Bonyho, skutečného „komisaře Maigreta“, kterou vydal jeho syn. V rámci recenze jedné knihy v římském deníku *Il Tempo* Aldo De Quarto konstatuje: „V Římě r. 1925 vykonávali dědicové Rampolly a hnutí *Sillon*, vedení státním tajemníkem Pietrem Gasparrim, silný nátlak na papeže Pia XI., aby odsoudil Charlese Maurrased, jehož odhalení nedopřávala zednářům klidu. Vatikánský nátlak byl ještě podporován naléháním francouzské vlády.“

V tuto chvíli se nám opět objevuje na scéně kardinál Mercier z mechelských rozhovorů. V rámci svého programu k novému přestrukturování lovaňské univerzity pozval začátkem r. 1926 do Bruselu liberální sociology z celého světa, aby tam zformulovali to, co on sám nazýval Mechelským sociálním kodexem, jenž byl ve své podstatě jistým druhem ústavy pro jeho nově zřízený institut filosofie, který se měl stát světovým centrem pro radikálně katolické smýšlení.

Těžíc z přítomnosti mnoha vědců, nechal Mercier kolovat dotazník ve Sdružení frankofonní mládeže Belgie, které sám rok předtím založil. Klíčová otázka zněla: „Koho považujete za největšího žijícího katolického učitele?“ – Naprosto převažující odpovědí bylo: „Charlese Maurrased.“

Tím byli filosofové samozřejmě vyburcováni. Není snad ten velký katolík a vlastenec se svou mimořádnou přitažlivostí pro mládež na nejlepší cestě provést úspěšnou nacionalistickou revoluci, jak se tomu již stalo v Itálii? Maurrasovi nepřá-

telé v Církvi i státním aparátu semkli své řady ještě těsněji. Ve snaze omezit celou záležitost na Francii, pověřil státní tajemník Gasparri nuncia v Paříži vyhledáním nějakého francouzského biskupa, který by se uvolil posloužit jako fasáda pro první represivní opatření. Kardinál Charest z Rennes se rozhořčil, když byl v tom smyslu osloven: „To chcete srazit Maurrase, největšího antikomunistu v zemi?“ – Pařížský arcibiskup, kardinál Dubois, řekl: „Se mnou nepočítejte. Sám jsem jedním z ředitelů *Action Française!*“

Během tohoto vatikánského úsilí ztratil francouzský ministerský předseda Poincaré trpělivost a rozhodl se jednat na vlastní pěst. Měl svého muže, kardinála Andrieu, arcibiskupa z Bordeaux, jehož před nedávnem přistihli lidé komisaře Bonyho při činu v jedné větší operaci s pašováním diamantů. Aféra byla tehdy zahlazena zaplacením obrovské finanční pokuty. Když nyní dostal Andrieu pokyn k napadení Maurrase, pospíšil si uposlechnout. Dne 25. dubna 1926, tedy přesně na šestnácté výročí odsouzení hnutí *Sillon Piem X.*, vydal arcibiskup široce publikovaný otevřený dopis s obžalobami proti Charlesu Maurrasovi a *Action Française*. De Quarto o tom píše: „Členové hnutí byli obviňováni, že jsou výhradně politickými a nikoli duchovními katolíky, kteří znesvěcují ctnosti a přimlouvají se za otroctví, pohanství a ateismus.“

Arcibiskupovým dopisem byla celá Francie doslova ohromena. Zatímco se skuteční ateisté, pohané a marxisté v kavárnách na bulvárech srdečně bavili četbou otevřeného dopisu, vážené katolické autority (a to i tak spolehlivě progresivní osoby jako dominikánský vydavatel *Temps Présent*) energicky odsoudily to, co nazývaly „utrhačným listem, plným těžkých omylů“.

Nejsa s to uvěřit Andrieuovým obviněním, nařídil papež Pius Gasparrimu, aby mu obstaral Maurrasovy noviny ke každodennímu pročitání. Co mu však Gasparri obstaral, bylo jenom to, co se papeži předčítalo. Když o tom roku 1926 De Quarto psal, tuto informaci ještě neměl. Dnes však již spolehlivě víme, že papež v plné důvěře dovolil svému soukromému tajemníkovi, páteru (později kardinálu) Confalonierovi, aby mu z novin předčítal, což kardinál o několik let později potvrdil v jednom interview pro italský tisk. Poté, co Pius XI. poslouchal po tři měsíce *upravenou Conafalonierovu verzi* Maurrasových článků, došla mu trpělivost. Dne 20. prosince vydal slavnostní dekret, v němž pod hrozbou exkomunikace nařídil katolíkům vystoupit z *Action Française*.

O čtyři dni později, na svatvečer, vyšly odsouzené noviny s tučným titulkem „NON POSSUMUS!“ – *Action Française* se nemohla zřeknout ani víry, ani Francie. Charles Maurras psal: „Vzhledem k situaci, v níž se dnes Francie nachází, je rozbití *Action Française* politickým, nikoli náboženským aktem. Kdybychom se podrobili, zůstala by naše vlast zcela bez ochrany. Je to tvrdé, ale je to tak: Nechceme-li zradit svoji zemi, musí naše odpověď znít pouze: „Nemůžeme!““

V politicky nejistých třicátých letech bojovali mladí Maurrasovi stoupenci na ulicích proti komunistické mládeži, a tu a tam bylo vidět zvláštní pohřební průvody, při nichž domněle exkomunikovaní laici nesli kříž a s modlitbami přicházeli ke dveřím kostelů, které pro ně zůstávaly zavřené.

Aldo De Quarto psal svou recenzi biografie komisaře Bonyho v době vrcholícího pobouření masmédií nad „rebelií“ arcibiskupa Lefebvra a článek uzavřel přízná-

ním se k pocitu vnitřní nevolnosti: „Kdo je to vlastně včera jako dnes tam v Římě na druhé straně Tiberu, kteří lidé řídí manévry proti všemu, co zní tradičně, zásahy proti všemu, co je dnes označované za „pravicové“? Včera proti Maurrasovi, dnes proti Marcelu Lefebvrovi. Co je vlastně tajemstvím Vatikánu?“

Potlačení Mexičanů

Dokud potrvá drama katolické přestavby, bude vzrůstat ohromení a zmatení jen u toho, kdo pozoruje každou větší událost v církevních dějinách dvacátého století izolovaně, samu o sobě. Vidí-li je však jako důslednou linii úsilí s cílem pokročit v instalování nového druhu náboženství, je možné chápat hlavní děje jako souvislé a organizované hnutí.

Takto nahlíženo pak bylo tedy i rozprášení *Action Française* zcela logickým gestem. Má-li být opravdová společnost zdošana novým druhem křesťanství, musí být nejdříve zlikvidováno nadšení pro staré pravdy. Největší důležitost mělo pro progresivisty úsilí *Action* o katolický stát. S nechtí a obavami si totiž připomínali napomenutí Pia X.: „Je absolutně falešnou tezí a mimořádně nebezpečným omylem domnívat se, že Církev a stát by měly být od sebe odloučeny. Taková teze je v jasném rozporu s nadpřirozeným řádem. Omezuje činnost státu na jediný cíl, na veřejné blaho v tomto životě a nijak se nezabývá hlubším dobrem lidí, které spočívá ve věčné blaženosti, přichystané mu po tomto krátkém pozemském životě.“

Ještě dříve, než byl hotov s potížemi ve Francii, stál Vatikán tváří v tvář dalšímu projevu staré víry, tentokrát vzdálenému devět tisíc mil od Říma. Nečekaně se přiblíživší zavedení a aplikování drasticky protináboženských zákonů, které byly údajně obsaženy v ústavě z roku 1917, se v Mexiku rychle vystupňovalo ve výbuch regulérní občanské války. V průběhu následujících tří let se proti federálním jednotkám postavily na odpor desetitisíce rolníků, dělníků, měšťanů a studentů, aby bojovali a umírali s posledním výkřikem „Viva Cristo Rey!“ („Ať žije Kristus král!“). V nejvyšším vzepjetí konfliktu čítali rebelové, vládou opovržlivě pojmenovaní výsměšným slovem „cristeros“, na čtyřicet tisíc mužů s příslušným počtem důstojnictva. Nebrali žádný žold, neměli uniformy, často ani základní potraviny a díky striktnímu embargu Spojených států ani dostatek zbraní.

Byla to náboženská válka laiků. Známe jména jen sedmi kněží, kteří se povstání aktivně účastnili. Laici bojovali na obranu svých biskupů, ačkoliv tito zavřeli kostely a bezmála do jednoho uprchli ze země. V přesvědčení, že uplatňování tzv. Callesova zákona by se rovnalo zardoušení katolické Církve, žádala mexická hierarchie telegraficky v Římě u kardinála Gasparriho o dovolení uzavřít kostely. Svolení z Říma přišlo a v Mexiku okamžitě ustaly mše i udělování svátostí. Reakce lidu na sebe nenechala čekat. Chudí rolníci opouštěli svá políčka, aby se dobrovolně hlásili, mladá děvčata, zaměstnaná v bohatých domácnostech, se spojila k modlitbě o sílu vzdorovat vodním dělům policie v Mexiko City, a ženy ze všech společenských vrstev vytvářely všude v zemi podzemní ligu, zasvěcenou svaté panně Orle-

ánské, jejíž příslušnice skládaly pozoruhodnou přísahu mlčenlivosti, sháněly peníze, přebíraly na sebe osvětové úkoly, shromažďovaly potraviny a dopravovaly je bojujícím mužům, zatímco studenti práv, mnozí z nich sotva odrostlí, se odvážně stavěli před popravčí komanda vlády. Byla to opravdu spontánní spolupráce na celonárodní úrovni, jakou Latinská Amerika nikdy předtím ani potom nezažila.

Již na samém začátku mexických nepokojů přišly z Vatikánu dva vzájemně si odporující signály. Byla zde citově účastná reakce papeže. Pius XI. poté, co si v privátní audienci vyslechl tragické zprávy biskupů z Duranga, Leonu a Tamaulipas, usedl, aby zkoncipoval encykliku *Iniquis Afflictisque*. Zjevně zdrcen tím, co od biskupů vyslechl o mnohonásobném vraždění ze strany vládních popravčích komand, napsal: „S růžencem v ruce a se zvoláním ‚Ať žije Kristus král!‘ na rtech jdou tito mladí studenti dobrovolně na smrt. Jaká podívaná pro celý svět na takovou svatost!“

V kancelářích vatikánského státního sekretariátu vládly pocity značně zdrženlivější. Po zevrubném vyličení mexických událostí byl msgr Gonzales Valencia z Duranga, jeden z mála mexických biskupů, kteří veřejně vystupovali za *Cristeros*, doslova šokován skepsí kardinála Gasparriho vůči opravdovosti povstaleckého hnutí. Mexičan se vzmohl pouze na odpověď: „Eminence, mnozí lidé nám odmítají svoji pomoc, protože pochybují o opravdovosti naší věci, jiní říkají, že naše hnutí nemohou brát vážně, protože se nám odnikud nedostává pomoci. Je to ďábelský kruh, který musí být prolomen.“ – Naléhal a prosil marně.

Francouzský zplnomocněnec v Mexiko City důvěrně sděloval ministru zahraničí Briandovi na Quai D’Orsay: „Gasparri je zahlcen proudem mexických prelátů s jejich vřeštivou pravověrností a hřímavým zlořečením. Naléhá na ně výhrůžně, aby sjednali dohodu se svou vládou a uzavřeli kompromis s prezidentem Callesem.“

Ve skutečnosti však kardinál Gasparri pracoval na udušení ohně hnutí *Cristeros* tím, že proti španělské nepovolenosti postavil italskou úskočnost. Radil členům mexické hierarchie, aby v žádném případě nepodporovali a nepovzbuzovali povstalce. Nabádal biskupy Spojených států, aby odmítali všechny výzvy k hospodářské pomoci. Vůdce mexických studentů René Capistrán Garza nám zanechal dojímavé vyličení svého pokusu o zorganizování finančních darů od katolíků ve Spojených státech.

V nejkřutější zimě odjel společně s tlumočnickem ve starém otevřeném studebakeru do Texasu, vyzbrojen doporučujícími dopisy na biskupy a regionálního komtura řádu Kolumbových rytířů. Zastavili nejdříve v Corpus Christi a rozhodli se čekat tak dlouho, až si biskup najde čas k přečtení jejich ověřovacího dopisu. Pak mu vyprávěli svou historii. Nakonec od biskupa uslyšeli slova, kterým stěží dokázali uvěřit: „Nedá se s tím nic dělat, je mi líto.“ – V Galvestonu vytáhl tamější biskup desetidolarovou bankovku a podal jim ji. To bylo všechno. Další zastávky v Houstonu, Dallasu a Little Rocku vynesly sotva tolik, aby mohli zaplatit benzin, který byl tehdy r. 1926 mimochodem nejlevnější. Když všude naráželi na stejné odmítání pomoci, odjeli ve sněhu a ledu na Indianapolis, Dayton a Pittsburgh, až konečně dorazili do velké diecéze bostonské, která byla proslulá svou skupinou irských katolických milionářů.

Kardinál O'Connell obdržel jejich dopis a vyslechl je. Pak jim předal almužnu ve formě rady: „Nabádám vás i váš národ, abyste trpělivě snášeli, co na vás Bůh seslal.“ – A dodal, že kdyby se někdo z nich rozhodl od svého podniku upustit a poohlédl se v Bostonu po práci, považoval by se za šťastného moci vystavit mu v tom smyslu doporučující dopis.

Když René a jeho přítel José byli dva měsíce nato znovu doma v Mexiku, měli ještě jednou znovu a naposled získat novou naději. Texaský naftový magnát William F. Buckley jim sdělil, že přemluvil svého dobrého přítele Nicholase Bradyho, svatojiřského rytíře a vévodu papežského dvora, aby podpořil jejich věc milionem dolarů. Po dlouhé jízdě vlakem do New Yorku se René Capistrán dozvěděl, že vatikánské „*non placet*“⁶ přišlo k Bradymu ještě dříve, než on sám. Bylo z toho možné vyvodit pouze tolik, že vatikánské poselství muselo být nejen velitelské, nýbrž přímo výhrušné, aby muže jako Bradyho a O'Connella odvrátilo od jejich úmyslu pomoci katolické věci *Cristeros*.

Bez ohledu na nepředstavitelný nedostatek, oběti a utrpení se však *Cristeros* v jedné bitvě za druhou pomalu vzmáhali a jejich opora v obyvatelstvu vzrostla do té míry, že na jaře 1929 bylo jejich vítězství na dohled. Historici se shodují v tom, že vláda Plutarca Eliase Callese tou dobou čelila převažujícímu souhlasu obyvatelstva s věcí povstalců a považovala za účelné dohodnout se s hnutím *Cristeros*. Byl to přesně okamžik, kdy se biskupové vraceli z dobrovolného exilu a mohli vystupovat na podporu práv, za něž zemřelo tolik lidí.

Avšak nebyli to mexičtí biskupové, kdo se chopil iniciativy, nýbrž kardinál Gasparri. Znepokojen hrozícím vítězstvím *Cristeros*, začal vatikánský tajemník tahat za drátky, které již dlouho držel v ruce. Hned poté, co našel dva ke kompromisu ochotné biskupy msgre Ruize Florese z Morelia a msgre Diaze Baretta z Tabasca, zkontaktoval je s apoštolským vyslancem a s *National Catholic Welfare Conference* ve Washingtonu. Všechno bylo zakrátko zaranžováno proto, aby Dwight Morrow, protestant a velvyslanec Spojených států v Mexiku, mohl začít vystupovat jako podporovatel vatikánského mírového plánu.

Mr. Morrow pozval oba biskupy, aby s ním v jeho soukromém železničním vagonu jeli do Mexika a rovněž i zařídil, aby při jím nařízené neplánované zastávce mohli vystoupit několik málo mil před příjezdem vlaku do Mexiko City. Bylo totiž důležité, aby jednání nevypadalo jako americký podnik. Když se konečně dostali jinou cestou do města, byli oba biskupové Ruiz Flores a Diaz Baretto ubytováni v domě bankéře Augustina Legorreta, kde museli v téměř úplné izolaci od vnějšího světa zůstat dvanáct dní. Mezitím se do Mexika vrátili další biskupové a chtěli se za každou cenu dozvědět, co se to dalo do pohybu, ale všechny jejich snahy promluvit si s dvojicí v Legorretově domě byly marné.

Konečně 11. října 1929 byly podepsány listiny, které doslova a do písmene směřovaly k bezpodmínečné kapitulaci vítězné armády. Řečeno slovy biskupa Huehuetla, určenými o měsíc později lovaňské univerzitě: „Mexičané sřeží čistou a nedotčenou víru svých otců, a proto pokládají papeže za Kristova náměstka na Zemi. Od nepřátel Krista bylo velice lstivé obrátit se u vědomí této skutečnosti na

⁶ Tj. „nechvaluje se“; pozn. překl.

Řím k prolomení nerozborné zdi ozbrojeného odporu. Velice brzy se jim dostalo zadostiučinění, když lidé na první pokyn papeže skutečně odevzdávali své zbraně. Vládcí, kteří souhlasili s vyrovnáním, hýřili všemi podobami ústních slibů, neodstranili však ani slůvko z příšerných zákonů, které škodily Církvi a potlačovaly nejsvatější práva lidí a společnosti.“

Za dunivého hlaholu zvonů a všeobecného jásotu se sice opět otevřely kostely, ale nebyla to na prvním místě vláda, která je uzavřela. Viditelně se nic nezměnilo. Stejně jako dříve se nevyučovalo náboženství ve školách a kláštery, konventy i semináře zůstaly zavřené. Zahraničním kněžím bylo i nadále zakázáno vykonávat své poslání v zemi, žádný duchovní nesměl nosit klerický oděv a nemohli užívat svých občanských práv, včetně volebního. Dva nebo tři biskupové, kteří se zastávali hnutí *Cristeros*, byli doživotně vypovězeni ze země a rozsáhlá amnestie, přislíbená bojujícím povstalcům, skončila v několika následujících letech systematickou likvidací vůdců hnutí kulkami popravčích čet.

Paralelně s církevně právními sankcemi proti členům *Action Française* hrozil Gasparriho Vatikán suspendováním každému mexickému knězi, který by podal svátost katolíkovi, stavícímu se ještě na odpor. „Následkem toho,“ řečeno slovy msgre Gonzálese Valencii, „byla tradiční úcta Mexičanů ke svým biskupům úplně zničena, neboť věřící mohli sledovat jejich nevysvětlitelnou shovívavost vůči pronásledovatelům i stejně tak nepochopitelnou přísnost až krutost k opravdovým obráncům víry.“ – Valenciova slova byla určena novému státnímu tajemníkovi Eugenio Pacellimu, a končila takto: „Varuji vás, Eminence, tyto obžaloby se nyní začaly množit, a zahrnují i Svatý stolec!“

Role Achille Rattiho, papeže Pia XI., v mexické tragédii byla viditelně silně podobná jeho účasti ve francouzské aféře. Msgre Manríquez, nový biskup z Duranga, se to pokusil vysvětlit takto: „Co my Mexičané ohledně Jeho Svatosti nesmíme zapomínat, je skutečnost, že důvod jeho nešťastného jednání spočívá v enormním tlaku, který na něj vykonávala určitá individua. Nakonec ho tyto intrikáři přesvědčili o tom, že tyto „*arreglos*“, které, jak všichni víme, ničeho nedosáhly – byly jedinou cestou k dosažení svobody pro Církev v Mexiku.“

Až do dnešního dne si dohody nikdy nevysloužily jiného jména než „*los arreglos*“, tedy „uspořádání“. Existuje zpráva kardinála Baggianiho, podle níž se papež Pius XI. rozplakal, když konečně zjistil, co z těchto dohod skutečně vzešlo.

Vstříc válce

V roce 1930 zůstali z pěti vůdčích přetvářečů katolické Církve jen tři skuteční poté, co Giachomo Della Chiesa osm let předtím zemřel a Pietro Gasparri se po šestnácti letech v úřadu státního tajemníka stáhl do ústraní.

Třiapadesátiletý Eugenio Pacelli vstoupil na scénu z dosavadního zákulisí papežské nunciatury v Německu a brzy se k němu přidružil třiatřicetiletý Giovanni Battista Montini. Pokud se týká tehdy devětačtyřicetiletého Angela Roncalliho,

přicházely do Říma jeho pravidelné diplomatické zprávy z nunciatury v Istanbulu, kam byl – jak se říkalo – vypovězen papežem Piem XI., protože do svých teologických přednášek na Lateránské univerzitě vplétal zmatené teorie antroposofa Rudolfa Steinera.

Když se msgr Pacelli v lednu 1930 vrátil z Německa do Říma, aby tam přijal kardinálský klobouk a jmenování státním tajemníkem, našel ve Vatikánu nový status. Uvnitř vatikánských paláců zůstalo všechno při starém, ale půda, na níž se paláce, kostely, zahrady a kaple nalézaly, se stala svébytným suverénním státem.

Mezitím se dostaly na světlo světa dopisy z počátku dvacátých let, ukazující, jak Charles Maurras naléhal na Mussoliniho jako ministerského předsedu Itálie, aby „nastolil náboženský mír historickým gestem“. Maurras se odvolával na faktický stav studené války, který trval mezi dědici italského povstání minulého století a „vatikánským vězněm“ Piem XI. Nato obě strany opatrně prozkoumaly půdu a nakonec došlo k události, nemající obdoby od časů, kdy Garibaldiho oddíly prolomily při útoku na Řím Svatou bránu (Porta Pia), tedy k události, jejíž odčinění si nárokoval I. vatikánský koncil: Kardinál Marry del Val, tehdy teprve o málo více než šedesátiletý, ale již dlouho vzdálený od skutečného vatikánského mocenského aparátu, byl pozván k účasti na oficiálním ceremonálu fašistické vlády k šestistému výročí smrti sv. Františka z Assisi. Je možné, že to bylo kardinálovo nadšení pro smíření, které podnítilo Pia XI. vstoupit do vyjednávání. Každopádně však kardinál Gasparri a Benito Mussolini podepsali 11. února 1929 Lateránské dohody a konkordát mezi novým vatikánským městským státem a královskou Itálií.

Dohoda propůjčila Církvi suverenitu nad 108 jitry země v srdci Říma a vytvořila tak městský stát. Katolicismus se stal státním italským náboženstvím. Kříže visely na stěnách všech veřejných budov, počínaje klášterními prostory a konče policejními stanicemi po celé zemi, a výuka náboženství se v italských školách stala povinným předmětem. Jak hierarchii, tak i nižšímu kléru se dostalo jistých privilegií v právní oblasti. V Římě bylo přesídleno obyvatelstvo některých chudých částí, aby bylo možno zřídit širší a důstojnější přístup ke svatopetrskému dómu, a Svatému stolci bylo přiznáno velkolepé finanční vyrovnání jako náhrada za materiální ztráty z roku 1870.

Přestože Mussoliniho historické gesto bylo tehdy všeobecně chváleno, vyneslo mu natrvalo jen velice málo vděčnosti. „Když si jen vzpomenu, co můj muž pro Církev udělal!“, povzdychla si o mnoho let později Mussoliniho vdova Rachele jednomu francouzskému reportérovi. Kardinál Krol z Philadelphie, povoláný r. 1981 do Říma pomáhat při řešení znepokojujících finančních problémů, prohlásil: „To jediné, co (finanční) loď ještě drží nad vodou, je dědictví Svatého stolce, tedy odškodnění, kterého se mu dostalo od Itálie při podepsání Lateránských dohod. Je stále ještě nevyčerpatelným pramenem.“

Sotva oschl inkoust na konkordátu, již se jej podařilo destabilizovat mladému Gianbattistovi Montinimu, kaplanovi římského oddělení Sdružení katolických univerzitních studentů (FUCI). Již od časného mládí tento muž spoluprožíval mnohé vzrušující události, protože jeho rodiče byli činní v politickém životě. V rodinném salónu byl svědkem schválení základní tvářnosti lidové strany (později přejmenované na *křesťansko-demokratickou*) a postupně se zúčastnil všech zvolení svého

otce poslancem za Brescii v národním parlamentu až do r. 1924, kdy se Itálie stala státem jediné strany. Stejně jako rodina předků Eugenia Pacelliho, přešli po tomto datu i Montiniové do světa bankovníctví. V době, kdy fašismus odmítalo jen velice málo Italů, tvořili Montiniové pozoruhodnou výjimku, a když byl podepsán konkordát, prožili si pět let hlubokého politického zklamání. Jak se ani jinak nedalo čekat, považoval mladý Montini počáteční místo své kariéry ve FUCI za vhodnou příležitost k organizování odporu. Rozhodl se vypovědět poslušnost vládnímu příkazu k souhlasu se začleňováním svých studentů do mládežnické organizace. Protože úřady v přísném souladu s ustanovením konkordátu přidělovaly všem organizacím svazu Ballila⁷ katolické kaplany, posuzovaly rezervovanost Montiniho římské skupiny v tomto ohledu nejen za nepotřebnou, nýbrž přímo za rozbiječskou. Při nařízení buď nechat kaplany nastoupit k organizacím nebo rozpustit svou skupinu, Montini spustil pokřik „Pronásledování!“, a zahraniční tisk se už obvykle postaral o jeho další rozšíření po světě. Právě když povyk vrcholil, uveřejnil Vatikán plamennou, proti vládě zaměřenou encykliku, která byla za účelem rychlé dostupnosti pro tisk vydána nejen v obvyklé latině, nýbrž i v italštině. Podle bývalého člena FUCI a budoucího politika Giulia Andreottiho nebyla encyklika *Non Abbiamo Bisogno* sepsána papežem Piem XI., nýbrž jeho novým státním tajemníkem Eugenem Pacellim. Vytoužený náboženský mír byl vážně otřesen. Ve snaze zachránit to, co z nadějí r. 1929 ještě zbývalo, a také vzhledem k celosvětovému obviňování režimu dovolila Mussoliniho vláda další existenci FUCI pod podmínkou, že se omezí na náboženskou činnost.

Pouze šest týdnů před vydáním encykliky *Non Abbiamo Bisogno* vydal sám papež dokument, který se zatím s oblibou začal nazývat profašistickou encyklikou *Quadragesimo Anno*. Zamýšlena jako hold papeži Lvovi XIII. ke čtyřicátému výročí vydání jeho znamenité encykliky o dělnické otázce *Rerum Novarum*, demonstrovala nová encyklika postoj ke skutečnosti, že katolické učení je spíše v souladu s tehdy se v Itálii rozvíjejícím korporativním průmyslovým systémem, než s tradičním kapitalismem, spočívajícím na třídním boji.

V očích státního tajemníka Pacelliho si Don Montini svým triumfem nad italskou vládou vysloužil ostruhy. Velice brzy po celosvětovém pobouření v masových médiích přibral Pacelli Montiniho do své úřadovny, čímž dal základ pracovnímu společenství, které pak mělo přetrvat po třiatdvacet let. Z pětice Italů, řídicích změnu katolické Církve, představovali tito dva tým, který se ukázal jako nejefektivnější.

Bez ohledu na generační rozdíl měli mnoho společného. Oba se narodili v rodinách, pomýšlejících na vatikánskou kariéru. Oba prožili své dětství ve vnučené izolaci a s řídkými příležitostmi k normálnímu styku se svými vrstevníky i k účasti na běžném školním vyučování. Jejich životní dráha byla ve značném rozsahu podporována Vatikánem. Sám papež Lev svěřil mladého Pacelliho Rampollově péči a ochraně, a další papež Benedikt XV. jej v soukromém obřadu vysvětil v Sixtinské kapli na biskupa. Pokud jde o Montiniho, ten byl vzápětí po svém vysvěcení přijat Piem XI. a jmenován nunciem ve Varšavě, přičemž papež řekl: „Jste nejslibnějším

⁷ Mládežnická organizace Mussoliniho fašistické strany; pozn. překl.

mladým knězem v Římě,“ a to i bez ohledu na skutečnost, že mělo trvat ještě dalších sedmnáct let, než Montini dosáhl akademické hodnosti v oboru kanonického práva. A skutečně také nebyl ani graduovaný, ani se mu ještě nedostalo biskupského svěcení, když jej Pius XII. r. 1954 jmenoval zástupcem státního tajemníka.

Jak během třicátých let vzrůstalo mezinárodní napětí, byli státní tajemník Pacelli a Don Montini stále více zavázáni jedné straně. Podle Andreottiho nebyl dílem Pacelliho pouze již zmiňovaný dokument *Non Abbiamo Bisogno*, nýbrž i další encyklika v zemském jazyce, důrazná *Mit Brennender Sorge*,⁸ tentokrát namířená proti německé vládě. Pozdější janovský kardinál Siri dokázal, že původní návrh vykazuje početné vlastnoruční korektury Pacelliho. Okolnost, že protimarxistická encyklika *Divini Redemptoris* vyšla právě pět dní po Pacelliho protiněmeckém dokumentu *Mit Brennender Sorge*, vyvolává nezbytně dojem, že papež a jeho státní tajemník opět vybojovali bez vzájemného srozumění dvě odlišné bitvy. Encyklika *Divini Redemptoris* se svou nejčastěji citovanou větou „Komunismus je sám o sobě špatný“ byla zaměřena k postavení papeže před vážné problémy v jeho vztahu k americkým katolíkům poté, co Rusko vstoupilo do světové války.

Je vcelku známo, že v této fázi pontifikátu již více než osmdesátiletého Achille Rattiho převzal kardinál Pacelli de facto Vatikán. Když se dozvěděl, že Pius hodlá při nadcházející státní návštěvě Itálie přijmout k audienci Adolfa Hitlera, odeslal staříckého papeže co nejrychleji do Castel Gandolfo, a jakmile se mu doneslo, že německý kancléř projevil zvláštní přání prohlédnout si největší Michelangelovy fresky, nechal Sixtinskou kapli uzavřít. Italským úřadům jistě muselo způsobit trapné rozpaky, když se doprovodná eskorta ocitla před tabulí s nápisem „Pro naléhavé opravy zavřeno“.

V březnu 1938, když německé jednotky vtáhly do Rakouska, byl vídeňský kardinál Innitzer během celonočních oslav na Ringstraße násilím zadržen a nakonec přinucen, aby divoce nadšeným masám udělil své požehnání. Když se zpráva o tom dostala do Vatikánu, vyjádřil prý nad ní kardinál Pacelli své „skutečné roztrpčení“. Obeslal okamžitě Innitze do Říma a nařídil mu, aby se stáhl z veřejnosti. Přestože příkaz nepřišel od papeže, nýbrž pouze od státního sekretáře, rakouský kardinál se mu podvolil. Aniž by si toho kdo s výjimkou intelektuální elity povšiml, v tom samém roce 1938 jezuitský poloúřední vatikánský časopis *Civiltà Cattolica* přestal zveřejňovat svá varování před nebezpečím, které hrozí Církvi ze strany zednářstva a zvláště pak jeho deklarovaného programu vytvoření tzv. „Nového světového řádu“.

Podle Giulia Andreottiho nepodnikl kardinál Pacelli obě své rozsáhlé okružní cesty po světě na příkaz papeže, nýbrž výhradně ze své vlastní iniciativy. Jako státní tajemník se zúčastnil r. 1936 Mezinárodního eucharistického kongresu v Buenos Aires a téhož roku se objevil ve Spojených státech, kde navštívil dvanáct církevních provincií, hovořil se sedmdesáti devíti biskupy, navštívil i množství náboženských institucí, seminářů i církevních nemocnic, a závěrem své cesty byl hostem u prezidenta Roosevelta v Hyde Parku. Oba potom oznámili, že si „skvěle rozuměli“. Roosevelt si následně s Pacellim dopisoval a nazýval jej „svým starým dobrým pří-

⁸ *S palčivou starostí.*

telem“. V New Yorku byl pozdější Pius XII. hostem v domě Myrona C. Taylora, který bez ohledu na svou všeobecně známou příslušnost k 33. zednářskému stupni během válečných let byl ve Vatikánu srdečně uvítán jako zvláštní vyslanec Washingtonu. Pacelliho barnumská⁹ americká cesta r. 1936 byla podniknuta v režii bostonského arcibiskupa Spellmana a sloužila k tomu, aby veřejnosti představila státního tajemníka jako mnohem významnější postavu, než jakou byla osoba sice všestranně vzdělaného, ale již téměř nepohyblivého papeže.

Na náboženské frontě se v polovině třicátých let tandem Pacelli-Montini ohlížel s jistými obavami zpátky na oba velké údery předcházejícího desetiletí, na potlačení Francouzů a Mexičanů. Kdyby pěkná Nová církev nebyla schopna blýsknout se ničím jiným než jen popíráním a negací, vyhlížela by stejně tvrdošíjně a intolerantně jako ta stará. Spolu s konceptem musí přijít výstavba. Nyní tedy bylo naléhavě zapotřebí nového spirituálního pozdvižení.

Ve vědeckých kruzích vyvolalo tou dobou velké vzrušení soukromě vydané pojednání francouzského jezuita a paleontologa Pierre Teilharda de Chardin s titulem *Le Sens Humain*. Studie, vrhající stíny i na jeho vlastní *Le Phénomène Humain*, se představila jako fantastický skok přímo do eschatologie, opírající se o evoluci, kterou by si byli rádi osvojili a ospravedlnili ji původci nového druhu křesťanství. V mnohém ohledu se jednalo o paralelu s barvitým vylíčením úchylek modernismu od Pia X. Reformátoři ve Vatikánu se však k převzetí teilhardismu neodhodlali. Možná proto, že opatrná analýza by jej vesměs ukázala jako až příliš daleko zacházejícího, než aby mohl sloužit za duchovní potravu laikům, kteří se vedle zbožnosti nezřekli nároku na jistou míru zdravého lidského rozumu.

Přestože bylo od Teilhardových spekulací upuštěno, nepřivolaly na sebe ani tehdy žádné vatikánské odsouzení! Později se připouštělo, že jisté pasáže v Pacelliho *Humani Generis* se jeví jako pokárání evolucionismu jezuitů, ale papežský dokument nikoho nejmenoval, a v projevu ke stému výročí Teilhardova narození roku 1970 dokonce kardinál Casaroli oslavoval „úžasný dopad jeho bádání, brilantnost osobnosti, bohatství myšlení, mocný poetický náhled, bystrost zachycení dynamiky stvoření a gigantickou vizi evoluce světa“.

Ve třicátých letech to nebyl Vatikán, nýbrž jeho vlastní řád Tovaryšstvo Ježíšovo, který Teilhardovi de Chardin doživotně zakázal zveřejňovat náboženské práce, a na mnoho let mu také nařídil zákaz přednášení. Ale již krátce po svém zvolení papežem přemluvil Pacelli jezuita odvolat klatbu, takže během posledních válečných let bylo možno uspořádat řadu Teilhardových přednášek v Němci okupované Paříži.

Zatímco teorie Teilharda de Chardin dosáhly jisté obliby v pouze ohraničeném akademickém světě, byly to ideje jiného Francouze, tentokrát laika, které se měly stát duchovní potravou, jakmile se jich Vatikán radostně chopil, protože nabízely vyhlídky na přestavbu.

Profesor filosofie na Katolickém institutu v Paříži, Jacques Maritain, se narodil v protestantské rodině. Během studia na Sorbonně se obrátil ke katolicismu a stal se členem *Action Française*. Ohromen náhlou vatikánskou tvrdostí vůči této organi-

⁹ Zde ve smyslu „bombastická“; pozn. překl.

zaci, odjel r. 1926 do Říma, kde se mu díky pověsti tomistického vědce dostalo příležitosti rozhovoru jak s papežem, tak i se státním tajemníkem. Jakkoli bylo cílem jeho římské cesty vyzvědět, jak mohlo dojít k Maurrasově odsouzení, dopadl nakonec tak, že tam objasňoval slušnou dávku teologických idejí, které mu již delší čas procházely hlavou. Opouštěl Řím s návodem papeže, nebo ještě mnohem pravděpodobněji státního tajemníka, aby sestavil do knihy své teorie o tom, co nazýval „integrálním humanismem“. Deset let poté vyšlo Maritainovo dílo, které otřáslo Církví. Téměř současně s prvním francouzským vydáním následovalo i vydání italské s plamenným úvodem překladatele Giovanni Battisty Montiniho.

Maritainovy teze si ovšem vyžádaly zásadní změny akcentu v ekklesiologii, tzn. v druhu a způsobu, jakým Církev sama nahlíží na svou funkci a identitu. Jeho kniha připravila cestu velké změně paradigmat, která pak byla k nalezení v encyklice Pia XII. *Mystici Corporis*. Protože je to však papež a ne teologové, kdo uvádí do pohybu přijetí nového nazírání víry, muselo Maritainovo poselství – které již volně obíhalo v akademických kruzích – počkat na papežskou encykliku dříve, než se mohlo stát součástí života věřících. Avšak r. 1936 se papež ještě stále jmenoval Achille Ratti.

Integrální humanismus – v tom i ne nepodobné teorie Teilharda de Chardin – pokládá náboženství všeho druhu za splývající do jednoho jediného lidského ideálu celosvětové civilizace, v níž mají být sbratřeni všichni lidé ve spravedlnosti, lásce a míru. Přátelství mezi lidmi pak přivede veškerý život tajemným způsobem k naplnění Evangelia. Jak vysvětlil francouzský teolog Henri Le Caron, „integrální humanismus je univerzálním bratrstvím všech lidí dobré vůle, kteří se hlásí k nejruznějším náboženstvím nebo třeba k vůbec žádnému, ba dokonce i těch, kdož odmítají ideu Stvořitele. V mezích tohoto rámce pak zůstává, aby katolická Církev mohla vykonávat svůj inspirující vliv, aniž by se sama vnucovala a aniž by vyžadovala své uznání za jedinou a pravou církev. Integrující je na tomto bratrství hned dvojí: Jsou to síla konat dobro a respekt k lidské důstojnosti, založené na vzájemném porozumění.

„Tato myšlenka univerzálního bratrství,“ pokračuje Le Caron, „není ani nová, ani původní. Byla přednesena již filozofy osmnáctého století i francouzskými revolucionáři z roku 1789. Je také oblíbeným bratrstvím zednářů a marxistů. Čím se od něj Maritainův humanismus liší, je role, kterou v něm přisuzuje Církví. V rámci univerzálního bratrství má být Církev ‚inspirací a velkou sestrou‘, a jak se rozumí samo sebou, jakmile si získá sympatie svých malých bratrů, nesmí být ani neústupná, ani autoritářská. Musí učit, jak udělat náboženství přijatelným, musí být spíše praktická než dogmatická.“

Romanopisec a budoucí jezuita Malachi Martin nám ukázal, že počáteční nadšení Dona Montiniho¹⁰ pro Maritaina jej pak provázelo celým životem: „Integrální humanismus prostoupil veškerou politiku jeho pontifikátu. Jediné, čím tato filosofie oslovovala, byla myšlenka, že všichni lidé jsou od přírody dobří, a budou se řídit dobrem a odvrhnou zlo, pokud se jim správně ukáže rozdíl. Funkce Církve

¹⁰ Pavla VI.

spočívá pouze v tom, aby službou člověku o věci vydávala svědectví v dnešním světě, v němž se právě rodí nová společnost.“

Realizaci Maritainova učení můžeme vysledovat z jednoho dokumentu za druhým tak, jak vycházely z dílny II. vatikánského koncilu, stejně jako z mnoha následujících oficiálních výzev a oběžníků, přestože do doby, kdy se Maritainova kniha poprvé objeví, mělo uplynout ještě celé jedno čtvrtstoletí. Tyto teze lze volně přirovnat k nepřetržitému basovému hlasu v hudbě, který dunivě podkresluje celou kompozici. Zazněl konečně také ve vřelém uvítacím pozdravu, který nechal Pius XII. vyřídit Maritainovi, když ten přišel do Říma jakožto poválečný vyslanec Francie u Svatého stolce. Stejně tak byl slyšet v opakovaném veřejném holdu Maritainovi ze strany Pavla VI. v průběžných studijních zasedáních a sympoziích, které celý katolický akademický svět věnoval jeho dílu, a nejnověji také ve vřelém tónu úcty, jíž prokázal Jan Pavel II. zemřelému filosofovi u příležitosti stého výročí jeho narození. Koncem bouřlivých třicátých let zde ohledně vatikánského akceptování integrálního humanismu ještě ovšem zůstávala otázka, jak ho zprostředkovat a předat věřícím, když starý papež zemřel.

Ve třetím měsíci posledního roku třetího desetiletí byl papežem zvolen Eugenio Pacelli, a v devátém měsíci začala druhá světová válka.

Podrývat hlouběji

Bez ohledu na válku udělala katolická revoluce během počátku čtyřicátých let obrovský skok vpřed díky průbojnosti nově odhalené teologické vzpruhy. Ve své první encyklice *Summi Pontificatus* představil nový papež korekturu okružního listu *Quas Primas* svého předchůdce s jeho obhajobou návratu k tradičním vztahům mezi státem a Církví. Namísto koncepce autority shora, od „Krista Krále“, jak ji definoval papež Ratti,¹¹ trval Pacelli na tom, že základem vlády musí být lidská solidarita. Britský historik W. A. Purdy k tomu řekl: „Encyklika *Summi Pontificatus* nám už dříve dala vytušit náznak zájmu na ideálu světového společenství, který pak měl v papežových projevech po příštích dvacet let hrát stále větší roli.“ – Přestože se ukrývaly za tradiční výrazivo, byly v textu obsaženy Maritainovy teze, které si žádaly postup směrem ke světovému náboženství. V encyklice *Summi Pontificatus* už lze vytušit mnohem pozdější modlitební den za mír v Assisi Jana Pavla II.

Na cestě praktické aplikace teze, která o dvě desetiletí dříve byla nesměle doporučována jako „rozhovory“ mezi anglikány a katolíky, dospěl mezitím ekumenismus již k sympoziím. Pod záštitou Svatého stolce bylo v Římě uspořádáno setkání pod názvem „Láska a dobro“. Jeho prezident kardinál Lovatelli volal po „ukončení zděděných neužitečných sporů a rozbrojů ve prospěch lásky k našim bratřím v Kristu“. Ve skutečnosti to byla výzva k nahrazení rozumu srdcem a rozumnosti pocitem. Podobně také ustoupila diskuse o otázkách reálné přítomnosti Krista v

¹¹ Pius XI.

eucharistii problému, zda protestanti a katolíci dostatečně pociťují vzájemnou náklonnost. Mezitím si již i jezuité přisvojili Maritainovy představy a podporovali přednášky globální církvi nadšeného P. Boyera na své univerzitě Gregorianě. Během šestatřiceti let, kdy tam působil jako docent, ovlivnil podle odhadu svou vášní pro ekumenismus kolem pěti tisíc elitních kandidátů na kněžství.

Zatímco válka zuřila po světě a nyní už zasáhla i Pacifik, představovala okupovaná Paříž oázu podivuhodného klidu. Módní návrhář Christian Dior díky velkorysým přidělům materiálu představoval svůj na plné obrátky běžící „New Look“, a Pierre Teilhard de Chardin díky sympatiím Pia XII. vykládal také jako na běžícím pásu svá nová moudra o tom, jak být křesťanem. Jednomu známému se tehdy jása- vě svěřil: „Mám teď tolik přátel na strategických pozicích, že se absolutně nemusím obávat o budoucnost.“ – Stejnou dobou dostal z obsazeného Bruselu zprávu, že jeden z jeho přívrženců, P. Jean Monteuil, nedávno ve shromáždění filozofů a teologů přednášel o fantastických Teilhardových teoriích. „Revoluce,“ prohlásil, „vyžaduje nové techniky, ale to nestačí. Co potřebujeme především, to je nové rozčle- nění. Všechny koncepty o člověku musí být zpochybněny.“

Okupovaná Paříž se stala přirozeným prostředím Angela Roncalliho.¹² Když se válka začala chýlit ke konci a začaly ideologické čistky poražených, papež, který byl v trvalém kontaktu s nunciem Roncallim v balkánských státech kvůli svému projektu přepravy polských Židů do Palestiny, potřeboval naléhavě důvěryhodného diplomata, jenž by se dokázal postavit na odpor triumfujícímu a pomstychtivému generálu de Gaullovi.

Ústup německých jednotek z Francie postavil Církev do značně trapné situace. De Gaulle obvinil stovku francouzských biskupů z kolaborace s Němci a s tzv. vi- chystickou vládou maršála Pétaina. Po svém návratu do Francie kvůli převzetí stá- tních záležitostí byl de Gaulle doslova vyděšen, když se v celé Paříži nepodařilo sehnat ani jediného kněze, který by byl podle jeho názoru dostatečně „antifašistic- ký“, aby mohl pro něj a jeho štáb odsloužit mši v Elysejském paláci. Nakonec jeho tajemník Claude Mauriac, syn známého romanopisce, narazil na pátera (později kardinála) Jeana Daniéloua, který se právě tehdy zabýval organizováním sdružení „Katolíků levice“. S ním byl de Gaulle spokojen.

Zatímco obyčejní francouzští katolíci putovali po tisícovkách do vězení nebo dokonce našli smrt v často hromadných popravách ze strany triumfujícího „hnutí odporu“, podařilo se obrátit diplomacii nového apoštolského nuncia Pia XII. ve Francii, msgr Roncalliho, uchránit před jakýmkoli potrestáním všechny členy francouzského episkopátu s výjimkou dvou. Žádost budoucího papeže Jana XXIII. ke generálu de Gaullovi byla stejně pozoruhodná jako úspěšná: „Vyčkejte trochu! Jen je nechte běžet! I my ve Vatikánu stejně tak usilujeme o vytvoření nového dru- hu Církve, která bude podle Vašeho vkusu, a uvidíte, že francouzští biskupové pů- jdou s Vámi. Jen mějte trochu trpělivosti!“

Generál prokázal nejen trpělivost, nýbrž i pozoruhodnou dávku součinnosti, když jmenoval profesora Jacquese Maritaina francouzským vyslancem u Svatého stolce. Vynálezce formulky integrálního humanismu kvůli židovskému původu své

¹² Pozdějšího Jana XXIII.

ženy Raissy uprchl z vichystické Francie a válečná léta strávil v Kanadě. Přestože přednášel hlavně v Torontu, angažoval se rovněž jako hostující docent na mnohých univerzitách ve Spojených státech.

Mezitím si už zažil Řím založení hnutí *Focolare*,¹³ předchůdce jak „charismatického hnutí“, tak i tzv. „základních společenství“, tj. organizací buňkového charakteru na úrovni farností, které se ukázaly tak účinné při šíření marxistické „teologie osvobození“ v Latinské Americe. Když se hnutí změnilo v celosvětovou organizaci, stal se z něj díky časně orientaci na „nové kněžstvo“ a „nové lidstvo“ vydatný pramen progresivismu. Mezi prvními nadšenými stoupenci *Focolare* se nacházela také hraběnka Pacelliiová, sestra papeže Pia XII.

Bohoslužebná disciplína se zatím znenáhla uvolňovala. Jedním z prvních úředních počínů papeže Pacelliho bylo uvolnění podmínek pro udělování svátosti pokání tím, že nechal znovu ožít dovolení z I. světové války o generální absoluci namísto individuální, určené pro vojáky před zahájením bitvy. Pak rozšířil indult¹⁴ i na civilisty před hrozícím bombardováním a konečně i na válečné zajatce s jazykovými potížemi.

Liturgie byla ještě sloužena latinsky, ale *Missa Recitata*, při níž knězi místo ministrantů odpovídají věřící, se během války rozšířila v Německu do té míry, že přiměla biskupa Gröbera z Freiburgu k výrazu zneklidnění: „Neúnavné úsilí nových liturgistů o účast laiků nakonec povede ke zrušení obětní funkce kněží.“

Takové stížnosti vedly k papežově odpovědi v podobě encykliky *Mediator Dei*, jejímž hlavním předmětem byla liturgie. Ve své vynikající studii *Le Mouvement Liturgique* vyslovuje Didier Bonneterre vysokou chválu dokumentu, který vyzývá k opatrnosti a prozíravosti ohledně liturgických reforem. Pak si ale stěžuje: „Ovšem stále znovu lituji, že tato podivuhodná listina neobsahuje žádná konkrétní opatření, žádné sankce. To Pius X. se nespokojil pouhým napsáním *Lamentabilis*; vyslovil i zákaz *Sillonu* a exkomunikoval Tyrella a Loisyho.“ – Volbou takových vět, jakou je výrok svatého Petra: „Zkoumejte všechno, co dobré uchovává!“, se encyklika *Mediator Dei* ve skutečnosti stala novoliturgistům jen pobídkou k dalším experimentům.

Zatím už Vatikán schválil liturgickou modernizaci formou nového latinského překladu Žalmů pro modlitby breviáře. P. Bonneterre k tomu poznamenává: „Tato nová verze, velice věrná hebrejskému textu, postrádá sebemenší náznak poetičnos-

¹³ *Focolare gia lungo tempo spegnere* je do protikřesťanských „ekumenických“ snah zednářů zcela integrované hnutí. „Focolare“ má svou pobočku, která se prozrazuje už názvem „Nová společnost“ a vlastní (německé) nakladatelství se stejně typickým jménem „Nové město“. Směřuje k ateizaci vlažných katolíků podle hesla: Miluj svého bližního a ignoruj Boha! – „Poprvé se členové ‚Nové společnosti‘ shromáždili 20. března v římském Sportovním paláci na svém I. Mezinárodním kongresu. Vyvrcholením zasedání 20 tisíc účastníků ze 45 národů všech kontinentů byla návštěva papeže Jana Pavla II., který koncelebroval eucharistické svěcení svátku s kardinálem Opiliem Rossim, a jemuž byl mj. přítomen také cášský biskup dr. Klaus Hemmerle. Dalším vrcholem byla úvodní řeč zakladatelky hnutí Chiary Lubichové na téma kongresu ‚Za novou společnost‘.“ (Podle *L'Osservatore Romano* z 22. dubna 1983.) Viz také Johannes Rothkranz: *Nadcházející diktatura humanity*, sv. II., kap. „Nové město“ Chiary Lubichové; pozn. překl.

¹⁴ V církevním právu dočasné vynětí z obecně platného zákona; pozn. překl.

ti. Je plná slov, která se obtížně vyslovují a nelze je zpívat na gregoriánské melodii. Je také dokladem liturgické neschopnosti citového pronikání ze strany Augustina Beya a jeho jezuitských spolubratří v Biblicu.“

Papežský biblický institut, známý v Římě pod názvem „Biblicum“, byl založen Piem X. jako studijní středisko k určování pravověrných norem v biblické exegesi v době, kdy schválený překlad Vulgaty se stal předmětem útoků jak protestantských, tak i modernistických katolických exegetů. Koncem třicátých let začal v institutu Biblicum prudký obrat, když státní tajemník Pacelli přivedl do Říma svého přítele z berlínských a mnichovských dob, jímž byl německý provinciál jezuitů P. Bea. Papež Pius XI. mu pak nabídl funkci šéfa institutu. Nakonec přijal papež Bea za svého zpovědníka; byla to úloha, kterou měl tento Němec vykonávat později i u papeže Pacelliho.¹⁵

Záštita marxistům

Římsko-katolická Církev ve svých dlouhých dějinách vždy znovu a znovu spontánně reagovala na silné vnější tlaky. Při každém větším útoku svolala koncil, aby ve shromáždění biskupů opětne definovala svou identitu a tím ji utvrdila. Během devatenácti staletí našla Církev šestadvacetkrát útočiště v takovém shromáždění. V polovině čtyřicátých let dvacátého století, tváří v tvář nejprudším útokům ze strany protestantské revolty, totiž pronikání ateistického komunismu do celé Evropy, které s sebou přineslo ujařmení pětadesáti milionů katolíků, nebyla ve Vatikánu zaznamenána žádná reakce. Řím skutečně nechal do svolání koncilu uplynout ještě dalších sedmnáct let a během jeho zasedání nejenže nebylo o problémech marxismu diskutováno; takové diskuse byly dokonce přísně zakázány!

Výsledek druhé světové války přinesl Církvi nejstrašnější neštěstí v celých jejích dějinách. Každý obchodník, jehož podnik by byl postižen potopou nebo požárem, by neprodleně jednal a svolal vedoucí členy představenstva k odhadu škod a vypracování strategie pro budoucnost firmy. Jestliže bylo kdy pro papeže na čase shromáždít kolem sebe své vrchní pastýře, pak to byl právě rok 1946.

Avšak ve všech početných veřejných vystoupeních v tomto roce se Pius XII. vyhnul jakýmkoli zmínce o marxismu. V projevu ke kolegiu kardinálů v červnu zavrhl „rivalitu a skupinkaření, které je diktováno výhradně politickými a hospodářskými zájmy“, a současně vyjádřil naději, že „se bude možno vyhnout nebezpečí zprava i zleva“ „ve světle Církve“. V dalším průběhu svého projevu pak obhajoval pozoruhodně jednostranné stanovisko, které zaujímal během války, když řekl: „My, jako Nejvyšší hlava Církve, jsme se zdráhali vyzvat křesťany ke křížáckému tažení.“ – Přes veškerý tlak, který byl na něj vykonáván, uváděl dále papež, dbal na to, „aby neřekl jediné slovo, které se by mohlo chápat jako schvalování války proti Sovětskému svazu“. – Když ho pak do sovětského víru vtažení maďarští katolíci úpěnlivě prosili, aby jim pomohl, doporučoval jim Pacelli „trpělivost a vytrvalost“

¹⁵ Pius XII.

s tím, že „starým dubem sice lze zatřást, nikdo ho však nevyvrátí z kořenů“. – V dokumentu *Acta Apostolica*, který je oficiálním seznamem papežových projevů a listin, se za celé dlouhé a rozhodující období od Pacelliho rozhovorů s prezidentem Rooseveltem v letech 1937 až 1949, kdy v nadcházejících volbách stála italská křesťansko-demokratická strana před porážkou ze strany komunistů, nenachází nikde slovo „komunismus“ nebo „socialismus“.

Vraťme se ještě k papežem zmiňovanému křížáckému tažení. Roku 1941 odesetoval do Říma francouzský kardinál Boudrillat vyprosit si papežské požehnání pro jednotky francouzských, španělských, italských, chorvatských, maďarských a slovinských dobrovolnických jednotek, složených téměř výhradně z katolíků, které spolu s německou armádou chtěly dobýt Sovětský svaz, aby „osvobodily ruský národ“, jak řekl kardinál papežovi. Dobrovolníci „křížáci“ byli doprovázeni pozoruhodným počtem rusky a ukrajinsky mluvících kněží, mladých absolventů *Russica*, ruského semináře v Římě, kteří hodlali znovu otevřít bohoslužbám již tak dlouho uzavřené kostely v Rusku. Naděje kardinála Boudrillata byly Piem XII. rychle zmařeny. Nařídil mu žádost o požehnání okamžitě stáhnout. Rovněž mu zapověděl jakýkoli kontakt s tiskem.

Ve stejné míře, jakou postupovala válka, byl na Pia XII. vykonáván dokonce ještě silnější tlak, aby vhodil na misku vah autoritu svého úřadu ve prospěch odporu proti pronikání marxismu. V květnu 1943 psal nuncius Roncalli z Istanbulu a vyvolal „paniku“ ohledně nejnovější vlny sovětských útoků. Uváděl, že se od svého posledního návštěvníka kardinála Spellmana z New Yorku marně pokoušel zjistit, kolik toho slíbil Roosevelt Stalinovi.

Nuncius ve Švýcarsku, msgr Bernardini, psal papeži z Bernu, že „švýcarský tisk, „který se dosud převážně zabýval německou nadvládou v Evropě, začal najednou upozorňovat na mnohem horší, ba smrtelné nebezpečí, že by totiž Německo padlo do rukou Sovětům“. Ve snaze zasadit se za převážně katolické obyvatelstvo Polska a Ukrajiny naléhal na papeže, aby podpořil každou rozumnou mírovou iniciativu spojenců a odsoudil neústupný požadavek Roosevelta a jeho ministra financí Morgenthaua na bezpodmínečnou kapitulaci Německa.

V březnu státní tajemník kardinál Maglione několikrát naléhal – pravděpodobně bez vědomí papeže – na britského vyslance u Svatého stolce, ať se pokusí přesvědčit ministerského předsedu Churchilla, aby britské impérium požadovalo nezbytnost nekomunistického Německa ve stabilní poválečné Evropě. A nakonec v dubnu přibyl do Vatikánu maďarský předseda vlády Kallay se zoufalou prosbou, aby se papež postavil do čela mírové iniciativy, jež by byla schopna zastavit postup Sovětů, který se chystal pohltit křesťanské národy Evropy.

Papež, který vzdoroval každému nátlaku v tomto směru, jak se sám pochlubil ve zmiňovaném projevu ke kolegiu kardinálů roku 1946, odmítl i všechny podobné prosby a uvedl k tomu následující zdůvodnění: „Nacionální socialismus zapůsobil na německý národ hůře a osudověji, než marxismus na Rusy. Jenom naprostý obrat německé politiky, zvláště ohledně Židů, by mohl ze strany Svatého stolce dát něco do pohybu.“

Podivná legenda o tom, že Eugenio Pacelli se choval nezúčastněně k osudu evropských Židů, má svůj původ v tezi o „mlčení Pia XII.“. Byla společnou smyšlenkou německého dramatika Rolfa Hochhutha a německo-židovského novináře Saula Friedländera, kterou oba napsali v šedesátých letech. Že zde takové tragické mlčení opravdu bylo, dokazuje dvanáct svazků dokumentů *Acta Apostolica*, ale to se netýkalo Židů, právě naopak: Jak vyložil jezuitský historik Robert Graham, „byl Pius XII. největším dobrodincem Židů v moderní době“.

Adolf Hitler nebyl ještě ani půl roku německým říšským kancléřem, když státní tajemník Pacelli naléhal na papeže Pia XI., aby Vatikánský stát poskytl pohostinství těm prominentním Židům, kteří by o něj požádali. Při příjezdu do newyorského přístavu na lodi Conte di Savoia r. 1937 požádal Pacelli kapitána, aby nechal vztyčit improvizovanou vlajku se šesticípu hvězdou budoucího státu Izrael, a sice, jak sám řekl, na počest šesti set německých Židů na palubě. O rok později pak mnichovští katolíci užasle sledovali, jak v osobním autě arcibiskupa byla z hlavní městské synagogy převezena do biskupského paláce tóra i další rituální předměty, a později se dozvěděli, že to byl vatikánský tajemník kardinál Pacelli v Římě, který převoz nařídil. Než se stal papežem, spočíval jeho poslední počín v úřadu státního tajemníka v tom, že americkým a kanadským biskupům oficiálně vyjádřil svou nespokojenost s odporem tamějších univerzit začleňovat do svých učitelských sborů více evropských Židů jako profesory, docenty a vědce, a naléhal na biskupy, aby se snažili daný stav zlepšit.

Jako Pius XII. pochopil Pacelli již dříve význam Palestiny pro židovskou mentalitu. Jakmile přišla do Říma zpráva o německém vpádu do Polska, telegrafoval svému nunciovi ve Varšavě Paccinimu, aby „se pokusil zorganizovat přepravu polských Židů do Palestiny. Msgr Roncalli v Istanbulu, od něhož se k tomu účelu žádalo zřízení tamější přestupní stanice, otevřeně protestoval proti vystavování katolických křesťanů Židům v naději, že je pak Britové nechají projít. „Takový pokus o vzkříšení starého království Judy a Izraele je jistě utopický,“ psal Pioví XII. „Nevystaví však navíc Vatikán obviněním, že podporuje sionismus?“ Státní tajemník kardinál Maglione nebyl podrážděn o nic méně. „Jak chcete historicky ospravedlnit znovupřivedení národa do Palestiny, tedy na území, které on sám před devatenácti stoletími opustil? K usídlení Židů jistě existují vhodnější místa.“

O léta později pak papež Pavel VI., vyprovokován Hochhuthovými nařčeními, dovolil otevření jistého oddělení vatikánských archivů pod dozorem čtyř jezuitských vědců. Robert Graham, jediný Američan mezi nimi, řekl novinám Washington Post: „Byl jsem ohromen vším, co jsem tam četl. Jak je možné srovnat zásadu neutrality s úplně opačným způsobem jednání?“ – Zjistil, že nový papež již během prvních válečných měsíců napsal silně protiněmecké texty, které pak byly prostřednictvím Radia Vatikán vysílány do celého světa. Ačkoli jeho osobní angažmá tehdy nebylo odhaleno,jevily zmíněné traktáty tak nápadný charakter, že vynesly Svatému stolci nejen ostrý protest akreditovaného německého vyslance, ale dokonce i polských biskupů. Další vysílání bylo přerušeno k velké mrzutosti Londýna, který tím ztratil, jak říká P. Graham, „obávaný zdroj propagandy“.

Poté obrátil Pius XII. svoji pozornost ke katolickému utečeneckému výboru v Římě a pověřil jeho zřízením svého tajemníka P. Leibera a svou domácí správky-

ni Sr. Pasqualinu. Ve svém díle *Pie XII Avant l'Histoire* msgre Georges Roche říká, že tento výbor umožnil tisícům Židům dostat se do Spojených států jako „katolíci“ tím, že jim dal k dispozici regulární a výkonný servis, tj. křestní listy, finanční pomoc i zajištění v zahraničí. Tento francouzský dějepisec odhaduje, že r. 1942 našel na základě vatikánského nařízení *více než milion Židů* útulek v konventech a klášterech celé Evropy. Podle britského historika Dereka Holmese používali Židé – stejně jako bojovníci podzemního odporu – převlečení za mnichy a řeholnice, a učili se i chorálnímu zpěvu. Papež šel osobně příkladem tím, že se postaral o zhruba padesát tisíc Židů a vládě nepřátelských Italů v Castel Gandolfu, a o další tisíce přímo v papežském státu. Byl mezi nimi také vůdce italských socialistů Pietro Nenni.

Assisi, horské městečko svatého Františka, se stalo nejdůležitějším střediskem tisku křestních listů. Pius XII. nazval tamější klášterní komplex Cittadellou, jistým druhem „ideové továrny“ na nové církevní projekty, která pak mnohem později zorganizovala „den modliteb za mír“ papeže Jana Pavla II. Papežský souhlas s vykonáváním synagogálních bohoslužeb ve spodní lodi baziliky sv. Františky byl udělen na celou dobu trvání války. Ostatně právě zde v Cittadelle udělal největší kus práce na své „nové mši“ msgre Bugnini.

Právě když se bez ohledu na svůj protest nuncius Roncalli podrobil a vystavoval padělané křestní listy, pracoval kardinál Tisserant se svým *Joint Distribution Committee* přímo před očima vlády ve Vichy na usnadnění podmínek k vycestování Židů. Kardinálův tajemník msgre Roche nám zanechal líčení o podzemní tiskárně v Nizze, která byla pod ochranou starosty města a arcibiskupa. Než byla operace odhalena, vyrobilo se v ní 1 895 falešných osobních průkazů, 136 pracovních povolení, 1 230 falešných rodných listů, 480 falešných propouštěcích dokladů a 950 falešných křestních listů.

Ve stejnou dobu v Maďarsku, spojenecké zemi Německa, spolupracoval Don Montini s úřady na návrhu, který měl zajistit bezpečí osmi set tisíc tamějších Židů, jestliže se podrobí křtu. Nejviditelnějším gestem Pacelliho na podporu Židů však bylo vyrytí papežské pečeti na bránu Velké synagogy v Římě před příchodem německých jednotek r. 1943.

Za nepřetržitého ohromení narazili jezuitští vědci v archivní dokumentaci papeže Pia XII. také na jeho osobní účast v jednom plánu na svržení Hitlera. V lednu 1940 předstoupilo před papeže poselstvo jisté kliky německých generálů s prosbou, aby sdělil britské vládě, že „odstraní“ Hitlera, budou-li mít jistotu, že Británie bude souhlasit s přiměřenějším německým režimem. Pius jejich žádosti na místě vyhověl prostřednictvím londýnského vyslance u Svatého stolce, sira Francise D'Arcy Osborna. Nabídka německé strany byla odmítnuta. O tři měsíce později, 6. května 1940, mohl papež díky informacím svého přítele Josefa Müllera, dvojitého německého agenta, sdělit Osbornovi podrobnosti o chystané německé západní ofenzívě. Papež na Osborna rovněž naléhal, aby informace postoupil i vládám Holandska, Belgie a Francie. Všechny tři později prozradily, že takovým zprávám prostě nemohly uvěřit.

Papežova náklonnost k jedné straně narazila na vážnější překážku, když se spojenecká jednota stala i jednotou sovětskou. Tou dobou se Hitlerova tzv. „pevnost

Evropa“ stávala blokem převážně katolickým. Začleněním Němců z katolického Rakouska, Alsaska-Lotrinska, Sárska, českých Sudet i Němci obsazeného Polska získala Třetí říše zdrcující katolickou většinu, přičemž země jejích spojenců Itálie, Slovensko a Chorvatsko byly zcela katolické, a Maďarsko v podstatě také. Obsazená Francie s Třetí říší spolupracovala a katolické Španělsko i Portugalsko jí dávaly najevo sympatie. Katolický kněz byl zvolen prezidentem slovenské republiky, vytvořené Německem, mocnosti Osy vyhlásily zákaz zednářstva, a ve Francii ve všech veřejných budovách visely kříže stejně tak, jako tomu bylo v Itálii po podepsání vatikánsko-fašistického konkordátu. Ve stejnou dobu bylo také staré motto francouzské revoluce „Rovnost, volnost, bratrství“ nahrazeno na mincích slovy „Rodina, vlast a práce“.

Tváří v tvář prakticky katolické „pevnosti“ se Pius XII., přední bojovník ateistického Ruska, protestantské Británie s jejím téměř výhradně nekřesťanským impériem a převážně protestantských Spojených států ocitl v trapné situaci. Choulostivost jeho postavení vyvrcholila japonským útokem na Pearl Harbour a vstupem USA do války. Jak se k takové konstelaci postaví čtyřicet milionů amerických katolíků? Již nyní se většina tamějších obyvatel irského, italského, německého, maďarského, slovinského a slovenského obyvatelstva označuje za „izolacionisty“. V čerstvé paměti ještě měli ukrutnosti, které od komunistů vytrpěli kněží a řeholníci za občanské války ve Španělsku.

Obratný diplomat Pius XII. těmto výzvám čelil. V tom okamžiku, kdy jmenoval mladého a dynamického světícího biskupa z Clevelandu, Michaela J. Readyho, předákem kampaně za „novou interpretaci“ antimarxistické encykliky Pia XI. *Divini Redemptoris*, byla rozšířena zpráva, že se Stalin chystá urovnat cestu náboženské svobodě v Sovětském svazu. Ze strany biskupa Readyho a jeho asistentů muselo jít o skutečně pozoruhodnou otrlost, vezmeme-li v úvahu, že starý papež Achille Ratti i takovouto dezinformační kampaň předjímal, když dva roky před vypuknutím války sepisoval svou encykliku. Podle *Divini Redemptoris* „jsou dokonce i lidé, kteří dovolávají se jistých změn, v poslední době zavedených v sovětském zákonodárství, dokazují z toho, že komunismus začíná poněkud opouštět svůj programový boj proti Bohu. Nuže, ctihodní bratři, pracujte usilovně, ať se tím věřící nedají oklamat!“

Že to nejvyšší hlavu katolické Církve něco stálo, vystupovat před miliony evropských katolíků jako nadšený příznivec jejího nejhoršího nepřítele, vyplývá z bolestného dopisu, který papež napsal svému dávnému příteli a vyslanci prezidenta Roosevelta, Myronu C. Taylorovi, během dlouhých let ruského tažení. „Na přání prezidenta Roosevelta se Vatikán vždy vyhýbal jakékoli zmínce o komunistickém režimu. Avšak tomuto mlčení, které tolik tíží naše svědomí, sovětsí vůdci špatně porozuměli a pokračují v pronásledování Církve a věřících. Dej Bůh, aby svobodný svět jednou mého mlčení nelitoval.“¹⁶

¹⁶ Nicméně ani v tomto, snad opravdu upřímně míněném dopisu, neříká Pacelli celou pravdu. Sovětsí vůdci jeho „mlčení“ rozuměli velice dobře a v rámci „sblížení“ vydali během války první sovětský náklad Písma svatého. Svoji roli v tom přirozeně sehrála i okolnost, že Stalin tímto tahem chtěl využít vlivu pravoslavné církve na značnou část lidu k povzbuzení boje proti nacistické agresi. Kuriózní je, že první sovětské vydání *Písma svatého* zajišťoval proslulý An-

Úsilí papeže Pacelliho ve prospěch marxismu však pokračovalo dál. V červenci 1944 souhlasil se setkáním msgr Montiniho s nesporným vůdcem italských komunistů Palmiro Togliattim, který se po osmnáctiletém exilu v sovětském Rusku právě vrátil do Itálie.

Podle dokumentu JR-1022, který byl před několika lety uvolněn washingtonskou OSS, „byl rozhovor msgr Montiniho s Togliattim prvním přímým kontaktem mezi vysokým prelátem Vatikánu a komunistickým vůdcem. Po zhodnocení situace oba potvrdili případnou možnost příležitostného spojení mezi italskými katolíky a komunisty, které by třem stranám (křesťansko-demokratické, socialistické a komunistické) zajistilo absolutní většinu a tak umožnilo zvládnutí jakékoli politické situace. Na zkoušku byl navržen plán k vypracování základny, na níž by mohla být uzavřena dohoda zmíněných tří stran. Načrtli si hned také obrys základního rámce, v němž by bylo možné praktické dorozumění mezi Svatým stolcem a sovětským Ruskem.“

Klade se přirozená otázka, kdo zprávu JR-1022 vypracoval? V knize *OSS – tajná historie první tajné služby Ameriky*, vydané roku 1971 California University Press, jsou důkazy, že to byl sám Montini. Podle autora knihy R. Harrise Smithe byl pozdější papež Pavel VI. klíčovou postavou v síti spojeneckých agentů, pověřenou především získáváním informací ohledně cílů strategického bombardování v Japonsku. Vatikánským rezidentem v Japonsku nebyl ostatně tou dobou nikdo jiný než Pedro Arrupe SJ, pozdější generál Tovaryšstva Ježíšova, který, mimochodem řečeno, přežil bombardování Hirošimy.

V době svého setkání s Togliattim měl Giovanni Montini 47 roků a nevlastnil ještě ani jediný akademický stupeň v oblasti církevního práva, nemluvě už o biskupské mitře. Přesto však byl pověřen zahájením jednání na nejvyšší úrovni jménem Církve. Montini už skutečně ušel pěkný kus po cestě, o níž sní političtí aktivisté jeho stáří, a osmašedesátiletý Eugenio Pacelli konečně dovedl k vytouženému úspěchu dohodu se sovětským Ruskem, o jejíž uzavření s komisařem Čičerinem se před mnoha lety marně snažil již jako nuncius Benedikta XV. ve Výmarské republice.

Poroba ducha

Otázka: Kdo tě stvořil?

Odpověď: Stvořil mne Bůh.

Otázka: K čemu tě stvořil?

Odpověď: Stvořil mne, abych Jej poznával, Jej miloval, Jemu v tomto životě sloužil a byl s Ním v budoucím životě věčně blažen.

drej Vyšinskij. Molotov tedy dostal za úkol vydat v omezeném nákladu *Bibli*, ale své choulostivé pověření obratně přebral, snad i z důvodů osobní nechuti, na pověstného prokurátora procesů z 30. let. Tehdy již akademik Vyšinskij si jako odborného cenzora přizval Nikolaje Virtu, syna zastřeleného bělogvardějského popa a pozdějšího laureáta Stalinových cen; pozn. překl.

*

Tak znělo jasné a zřetelné zahájení výuky náboženství pro šestileté katolické děti všude na světě před vatikánským podvrácením věrouky. Bylo to jednoduché schéma otázka – odpověď, známé jako katechismus, a misionáři již dávno na této metodě stavěli. V Mexiku šestnáctého století dokázali augustiniáni a františkáni ze Španělska v pozoruhodně krátké době obrátit na křesťanství Indiány tím, že jim kladli otázky, jako: „Je více Bohů, nebo je jenom jeden?“ – Odpovědi byly učeny nazpaměť, takže bylo možno se k nim vracet a dovolávat se na ně po celý život. Opakování otázek a odpovědí katechismu, který jim španělští misionáři zanechali, bylo jedinou pomůckou japonských katolíků k přežití dvou století bez kněží, svátostí a za nesnesitelného pronásledování.

Katechismus byl druhem přirozené a důkladné struktury, která měla vzrušeným duchům moderních jezuitů posloužit k nabrání kurzu pomatených výmyslů. Již roku 1929 žádal mladý profesor z innsbrucké univerzity J. A. Jungmann SJ v Římě o dovolení předložit rozsáhlou revizi celého katechického systému. Od Pia XI. se mu nedostalo žádné podpory a potrvalo ještě do pontifikátu Pia XII. a do konce světové války, než bylo v tom smyslu něco podniknuto. Pak se však zaútočilo plnou silou. Roku 1946 vytvořili jezuité v Bruselu *cosi*, co sami nazývali „katechetickým centrem“. Ve skutečnosti se však z *Lumen Vitae* vyklubal hlavní stan historicky bezpříkladného frontálního útoku na katolickou víru. Jednalo se o jezuitský projekt, a jezuita měl být také prováděn. Aby něco takového mohlo vzniknout a dále fungovat bez papežského souhlasu, je prakticky nemožné. Papežové jsou velice dobře informováni o tom, kde přední řádová společenství právě stojí, a Pius XII. byl denně ve styku s vysoce postaveným členem Tovaryšstva Ježíšova, Augustinem Beou. Krátce po smrti papeže uvedl v interview vedoucí německého oddělení *Biblicum*: „Jako jeho zpovědník nesmím přirozeně nic říci, avšak byl jsem v úzkém kontaktu s Jeho Svátostí i ohledně takových věcí, které se zpovědí nemají co dělat.“

Ústředí *Lumen Vitae* v bruselské Rue Washington bylo údajně založeno jenom k produkci a rozšiřování katechetických publikací. Farley Clinton přinesl ve *The Wanderer* úvahu o smyslu a dosahu této organizace: „Jde o zařízení plně v rukou jezuitů, zcela výhradně se věnující více či méně naprostému odvrhnutí dosud předkládaných myšlenek a odstranění veškerého tradičního obsahu z náboženské výuky. *Lumen vitae* bylo od samého začátku mimořádně velkoryse financováno a koncipováno tak, aby se mohlo prezentovat jako celosvětové hnutí. Lze si jen stěží vůbec představit, jakého obrovského rozšíření po celém světě se tato organizace dočkala za pouhých deset let od svého založení roku 1956. Když ohlásili II. vatikánský koncil, bylo už *Lumen Vitae* schopno účinně pracovat v opravdu mimořádném měřítku, protože je zbudovali lidé s velkými plány a mimořádnou trpělivostí.

Průkopník hnutí, P. Jungmann, se rázně pustil do vydání svého *Německého katechismu*, který se stal všeobecně známým pod jménem *Holandský katechismus*. Jako suchopárný a učený duchovní byl ovšem Jungmann současně náruživě angažován v novoliturgickém hnutí a později se výrazně podílel na vypracování liturgické konstituce koncilu. V jeho pohledu „musí být náboženské vyučování zbaveno sterilní tradice teologického vědění, aby mohlo být efektivní, a místo toho musí

nabídnout radostnou zvěst o království Božím“. Přesně tak zněla rovněž zvěst kardinála Karola Wojtyly na Mezinárodní biskupské synodě r. 1977, když svoji intervenci končil slovy: „Osobní mínění je to, co má význam, a nejlepším katechetou je ten, který katechesi předem prožil.“

Již roku 1943 mohli pozorní zkoumatelé početných projevů Pia XII. vyzorovat, že nová metoda náboženské výchovy začíná postupně nabývat na síle. Při jednom projevu ke kandidátům na kněžský úřad vyjádřil papež přesvědčení, že se vydají na dosud téměř neprozkoumané pole, kterým je srovnávací náboženská věda. Pak přišla encyklika *Mente Nostra*, jež představovala osnovu pro převrácení větší části výuky v kněžských seminářích. Podle názoru kardinála Garonneho, který byl za pontifikátu Pavla VI. pověřeným členem kurie pro vychovatelství, „nebyla *Mente Nostra* pouze dobová. Byla především prorocká a stala se nejheroičtějším spisem smělého pontifikátu Pia XII. Koncilní dokument o seminářích by byl nemyslitelný, kdyby mu nepředcházela *Mente Nostra*. V úžasném koncilním textu nacházíme všechno to, co Pius XII. s takovou odvahou požadoval ve své encyklice“.

Jak smělé jeho myšlenky o vychovatelství skutečně byly, vyplývá zcela patrně z jeho projevu ke Křesťanským školním bratřím v Římě: „Umění výchovy,“ řekl papež, „je v mnohém ohledu uměním přizpůsobivosti k věku, temperamentu, charakteru, pochopení pro všechny oprávněné tužby, přizpůsobivosti času, místu i rytmu všeobecného pokroku lidstva.“

To tedy byla velice krátká a rychle vykonaná cesta od encykliky *Mente Nostra* k životu v dnešních seminářích. Působišťem se stala škola, kterou roku 1551 založil v Římě sv. Ignác z Loyoly jako intelektuální tvrz, z níž měl být veden boj s protestantskou revoltou, tedy papežská univerzita Gregoriana. Koncem šedesátých let již latina z „Gregu“ zmizela stejně tak jako tradiční klášterní rutina i všechna omezení, týkající se života mimo univerzitu. Na scénu nastoupily i ženy a v počtu asi dvou set navštěvovaly přednášky. Došlo i na jmenování protestantských a židovských profesorů, do učebních filmových kursů byly zahrnuty necenzurované filmy Buňuela, Bergmana a Dreyera. V domácím baru bylo najednou možné dostat třeba i pivo.

Reinhard Raffalt si ještě vzpomíná, jak jednoho dne roku 1940 přišel neočekávaně do římské německo-maďarské školy *Germanicum*, kde zastihl studenty v jasně červených sutanách, jak mlčky sedí u skromného jídla a přitom naslouchají předčítaným poučným textům. Při své druhé návštěvě r. 1970 byl uvítán výhradně do jeansů oblečenými mládenci, kteří se mezi sebou bavili přes celý stůl. Další mladí Němci byli koncem čtyřicátých let podrobeni podivnému experimentu, když si nuncius Roncalli a zástupce státního tajemníka Montini vymysleli korespondenční kurs pro válečné zajatce a nazvali jej „semináře za ostatním drátem“. Učební osnova byla sice zveřejněna jako dílo msgr Montiniho, ale vzhledem k jeho náročné úloze faktického řízení Vatikánu a s ohledem na známou zálibu Pia XII. v psaní je možné důvodně předpokládat, že lekce byly včetně podrobností naplánovány a sepsány osobně papežem v jeho prvotřídní němčině.

Co se už tehdy stalo na Gregoriáně a Germanicu, k tomu později došlo v šedesátých a sedmdesátých letech všude po světě. Věřící z Newarku v New Jersey v letech hospodářské deprese složili dohromady své skrovné úspory k vybudování

rychle a zdárně se rozvíjejícího kněžského semináře v blízkém Darlingtonu. Nynější představitelé fakulty suše konstatují: „Dnes je tak málo lidí s vnitřním posláním pro kněžství, že přijímáme studenty odevšud, včetně laiků obou pohlaví, řádových sester i protestantů.“ – Římsko-katolická věrouka je téměř úplně nahrazena tím, co se nazývá „současným katolickým myšlením“, a těch nemnoho mladých mužů, kteří touží po kněžství, má naprostou svobodu přijít a odejít jako všichni ostatní studenti. Mají zde k dispozici dvoulůžkové pokoje s kompletním příslušenstvím, televizory i ostatní elektronikou, a na přání dokonce i příruční bar.

Jde možná o trochu extrémní případ, ale i tak je zcela v mezích celosvětových následků zničení katechismu a pobízení k naprosté volnosti, zahájených papežskou encyklikou. Kenneth Baker, jeden z mála jezuitů, kteří nebyli ochotni držet krok s davem stoupenců *Lumen Vitae*, konstatuje, že pro naprostý nedostatek studentů musí být zavírán jeden seminář za druhým a ptá se, zda by nebylo lepší starat se o výchovu budoucích kněží prostřednictvím učených a pravověrných farářů. Čas, kdy lze takové faráře ještě vůbec najít, se totiž zřejmě chýlí ke konci.

Kardinálem Garonnem vyjádřené nadšení pro *Mente Nostra* bylo ještě překonáno jeho radostí z jiné Pacelliho encykliky ze čtyřicátých let, *Divino Afflante Spiritu*, kterou označil za „příznivý vítr, přinášející čerstvý vzduch“. Dokument, věnovaný problémům biblické vědy, se zabývá právě tím předmětem, který dal do pohybu hnutí modernistů z přelomu století. Bylo to zveřejnění studie s názvem *Podstata křesťanství*¹⁷ německého luteránského teologa Adolfa Harnacka se svým požadavkem nového přehodnocení Písma sv. a následné pozitivní reakce na ni ze strany prominentních katolických pedagogů, které spustily lavinu.

Americký exegeta Raymond Brown celým srdcem podporuje Garonneho pochvalu a nadšení pro *Divino Afflante Spiritu*, když říká, že „encyklika představuje naprostou změnu postoje vůči biblické vědě“ a dává najevo své zadostiučinění, že díky jí připravenému otevření je nyní v katolických seminářích možné „uvažovat o tom, že počáteční kapitoly Genesis nejsou historické, že Izajášova kniha není knihou jedinou, Matoušovo evangelium není dílem očitého svědka a dále že čtyři evangelia nejsou čtyřmi shodnými biografiemi a v podrobnostech jsou prý mnohdy i nepřesná“.

Jiným dobře známým církevníkem, který také našel pouze slova chvály pro *Divino Afflante Spiritu*, byl pravidelně od Učitelského úřadu se odchylojící kněz Hans Küng. „(Encyklika) nám ukazuje, jak daleko je Církev připravena jít v přijímání moderního postoje vůči exegetickým metodám. Současně také projevuje tichý nesouhlas s antimodernistickým dekretem Pia X. Nadto dokument obsahuje jasné uznání autority jakýchkoli starých i moderních překladů, z čehož vyvozuje i zřetelné odhodnocení významu Vulgáty.“

Když dal počátkem čtyřicátých let Pius XII. Beovi a jeho společníkům z *Biblicum* zelenou k započetí práce na nových překladech jak žalmů, tak i recitovaných modliteb kněžského breviáře, byl v tom také úmysl nahradit jimi ty, které jsou obsaženy ve Vulgátě, jež byla od časů svého původce svatého Jeronýma v pátém století oficiálně přijímaným překladem Bible.

¹⁷ V originále *Das Wesen des Christentums*.

Nejenže se výsledný text – jak prokázal Bonneterre – nedá zpívat jako gregoriánský chorál, nýbrž ještě zasadil dodatečný úder tomu, co Avery Dulles nazývá „duchovním zdravím“ kněží tím, že je zbavil intimního a oblíbeného světa starých a často recitovaných pasáží Vulgáty.

Znetvoření tradice

V porovnání s chaosem, který pak následoval, připadá současným starším konzervativním katolíkům dlouhý pontifikát Pia XII. jako doba, v níž bylo s Církví ještě všechno v pořádku. S výjimkou občasných pověstí o liturgických experimentech v Belgii a Francii vypadaly staré instituce v učení i ritu jednotné, bezpečné ve svém Učitelském úřadu, a ten zase zajištěn v přísné a poněkud distancované osobě papeže Pacelliho. Oblečením do nadpřirozené bělostnosti slavnostního roucha zvyšoval papež nedostižnou důstojnost úřadu při svých početných projevech v melodické italštině. Atmosféra naprosté jistoty obrácení ke katolicismu vládla všude, nejen v misijních oblastech Afriky, takže roku 1950 mohl kardinál Spellman prohlásit: „Jestliže potrvá současný nárůst konverzí, stanou se Spojené státy během jednoho století katolickou zemí.“

Ale byla to přesně tato doba rozkvětu, v níž papež, na něhož se již pohlíželo jako na „andělského pastýře“, začal spolu se svou pravou rukou Montinim řídit podivné dvojsměrné změny v učení i praxi, jenž hodlalo otrást celou církevní budovou. Krok za krokem oba směřovali ke koncilu, který měl být jistým druhem konečného řešení těchto změn.

Zatímco zničení katechismu mělo být citelným úderem, jehož strpění bylo od věřících vyžadováno, převrat v liturgii se jejich citů dotkl ještě v mnohem větší míře. Již roku 1947 papež Pacelli ve spolupráci s lovaňskými akademiky a skupinou pokrokových neoliturgistů se základnou v Paříži zřídil komisi pro kompletní přepracování svaté liturgie. Za jejího sekretáře vybral pětatřicetiletého kněze, jistého Dona Bugniniho, který měl přímo symbolické křestní jméno Annibale (tj. Hannibal) a narodil se ve městě na břehu jezera Trasimeno, kde kdysi Hannibal se svými slony porazil Římany. Hlavním úkolem dona Bugniniho a jeho skupiny *periti* bylo vyhodit všechno římské z misálu, prastaré mešní knihy katolíků. Že papež této komisi a její práci přikládal velký význam, vyplývá jasně z biografie, kterou Bugnini napsal mnoho let po koncilu, kdy už dosáhl úřadu arcibiskupa. „Těšili jsme se naprosté důvěře papeže Pia XII., kterou naší práci projevovat prostřednictvím msgr Montiniho, a ještě více v osobě svého zpovědníka P. Bey. Díky těmto prostředníkům jsme se mohli dopracovat závažných výsledků dokonce i v době, kdy papežova choroba nikomu jinému nedovolovala k němu přístup.“

Kdyby nebylo této nadšené podpory ze strany papeže, komise by se pravděpodobně nikdy nepustila do tak velkých liturgických změn, protože členové kuriálního úřadu Sváté kongregace pro ritus stavěli Bugninimu do cesty bez ustání překážky. Samotné prosazení radikálních změn velikonočního ritu, které si přál papež,

trvalo šest let, ale Pacelli byl papežem a vítězství si vynutil. Roku 1955 konečně vyšel papežský dekret *Maxima Redemptionis*, který velikonoční slavnosti přeložil z rána na předcházející půlnoc. Vyžádal si řadu variant a stal se jistým druhem generální zkoušky pro nový mešní řád, jenž přišel až o jedno desetiletí později. V řadě Pacellim vymyšlených velikonočních ceremonií se kněz obrací k lidu, a zahajovací modlitba na stupni oltáře i závěrečné evangelium odpadají stejně tak, jako tradiční tříhodinové rozjímání Svatého týdne na Velký pátek i velice jímavé slavnosti *Tenebrae*.

Bylo to začátkem padesátých let, kdy Pius XII. zaslal představeným všech ženských řádů celého světa zvláštní příkaz. Jeho poselství podle jedné kanadské řeholnice, která si na to ještě dobře pamatuje, v podstatě znělo: „Modernizovat, jinak...“ – Papežův pokyn se zabýval duchovními postoji, klášterním životem, řádovým oděvem a podobně, zůstal však vcelku nepovšimnut. Viditelně rozhněván, nařídil papež všem představeným přijít do Říma, aby jim důtklivě vstúpil svůj záměr přivést řádové sestry na výši doby. Když se v úvodním projevu k přítomným zmínil, že zaslání jeho poselství stálo velice mnoho peněz, představené řádů mu okamžitě nabídly šek na velkorysou částku k pokrytí výdajů. Papež šek odmítl se slovy, že lepším způsobem užití peněz by bylo vytvoření fondu ke zřízení školy pro vyšší studia v Římě. Tuto školu by mohly navštěvovat vybrané ženy ze všech řádů za účelem účasti na speciálních kursech a seminářích. Takový byl ve skutečnosti původ ženského kolegia *Regina Mundi*.

V desetiletí 1944-1954 má svůj počátek hnutí francouzských dělnických kněží a ve svém dalším průběhu se pak dočkalo výšin i pádu. Během posledních válečných let se třem nejliberálněji smýšlejícím francouzským kardinálům Liénartovi, Suhardovi a Feltinovi dostalo od Pia XII. souhlasu s projektem, podle něž by byli určití kněží uvolněni ze svých obvyklých povinností, aby mohli působit v továrnách na tzv. „městských misiích“. Jak se tvrdilo, základní myšlenkou plánu byla evangelizace dělníků, kteří byli ve stále větší míře vystaveni ideovému tlaku marxismu. Během necelého roku už zde byla zhruba stovka dělnických kněží, z nichž asi polovinu tvořili řeholníci.

Netrvalo to ovšem dlouho, než byli tito muži na ten či onen způsob vtaženi do marxistických kádrů. Namísto obrácení jiných byli tedy „obráceni“ oni sami. Vzdor takovému vývoji se nezdá, že by došlo k nějakému konfliktu s Vatikánem, až na jaře 1949 Pius XII. učinil znenadání krok, který se rovnal politickému obratu. Nešlo však o francouzskou, ale o italskou politiku. Už od války byli dědicové Montiniho Lidové strany, křesťanští demokraté, vůdčí silou v italském parlamentu. Roku 1949 je však prudce rostoucí komunistická strana hrozila o toto postavení v příštích volbách připravit. Když nyní Pius XII. přispěchal křesťanským demokratům na pomoc pragmatickým gestem, zajistil si tím mystický status „antimarxisty“. Vykonal krátkou návštěvu Svatého Officia a nařídil vydání dekretu, jímž se italským katolíkům zakazuje vstup do komunistické strany. Následkem toho ve volbách křesťanští demokraté prošli a papež, který byl již deset let na Svatopetrském stolci, ukázal první rozpoznatelně protimarxistický projev svého pontifikátu.

Neprodleně také Radio Vatikán ve svém mezinárodním vysílání vyděsilo svět množstvím informací, sice již dříve shromážděných, jejichž rozšiřování však bylo

až dosud zapovězeno. Svět se tedy náhle dozvěděl, že nejen pro zhruba pětadesát milionů katolíků východní Evropy je obtížné nebo dokonce nemožné praktikovat svou víru, ale že také skutečně bylo popraveno kolem šesti tisíc kněží, většinou na Ukrajině, avšak i v pobaltských státech a v Bulharsku. Kolem půl pátá tisíce kněží beze stop zmizelo. Buď byli deportováni na Sibiř nebo skončili v československých, maďarských a polských věznicích.

Jak tyto zprávy, tak ani papežovy projevy či dekrety Svatého officia neudělaly konec hnutí dělnických kněží ve Francii. Pokračovalo ještě další čtyři roky ve své – většinou velice sporné – činnosti, během níž docházelo podle zpráv při pouličních nepokojích ke zraněním či dokonce zatčením kněží. Z Vatikánu bylo příležitostně upomínáno na zvrácenost třídního boje, ale teprve roku 1953 odvolal Pius XII. svůj souhlas s hnutím dělnických kněží. Jaký účinek ovšem oznámení pozdního odvolání souhlasu mělo, můžeme dobře vidět z jedné poznámky v pařížském deníku *Le Monde* z roku 1987, v níž se mluvilo o existenci osmi stovek aktivních dělnických kněží ve Francii.

Aby Pius XII. svůj náhlý obrat proti krajní levici tak trochu vyrovnal, obrátil mezitím svou pozornost na katolíky z jiného konce sociálního žebříčku. V následujících třech letech stále znovu pod nejrůznějšími záminkami odsouval starodávný zvyk každoročního přijetí římských aristokratů, příslušníků tzv. černé šlechty,¹⁸ mužů a žen z prastarých rodin, které roku 1870 uzavřely brány svých paláců, když církevní stát padl rukama revolucionářů. Tito aristokraté odmítali jakékoli výhody ze strany nově instalovaného savojského domu a dávali tím najevo svou solidaritu s „vatikánským vězněm“. Když se Pius konečně roku 1956 rozhodl je přijmout, ve skutečnosti se nimi loučil. Jeho zdůvodnění tehdy znělo: „Bouřlivý víchř nového věku odvál leckteré tradice minulosti. Strhává mnohé z toho, co minulost zbudovala. Itálie nové pofašistické ústavy neuznává ani zvláštní poslání nějaké společenské třídy, ani žádné zvláštní rysy nebo privilegia. Jedna strana v knize historie byla obrácena, kapitola je uzavřena, a otvírá se nová. Můžete si myslet, co chcete, ale taková je skutečnost.“ – Byl to zřetelný ohlas slov Franklina Delano Roosevelta k Churchillovi, když si mu stěžoval, že se Amerika vůči hledně nestará o osud britského impéria. Americký prezident tehdy řekl: „Začala nová perioda světových dějin a vy se jí budete muset přizpůsobit.“

Začátek padesátých let přinesl Církvi další uvolnění sakramentální disciplíny. Pius XII. dal souhlas ke slavení večerních mší a zkrátil časové rozpětí původního eucharistického pŕstu od půlnoci do sv. přijímání na pouhé tři hodiny, zatímco ve Spojených státech byl podniknut další velký krok v liturgických změnách, když si tamější Bratrstvo pro křesťanské učení vyžádalo a také z Vatikánu dostalo povolení k tomu, co samo nazvalo „americkým ritem“; mj. tam byla větší část mše čtena anglicky.

¹⁸ Nazývají se také „černí patriciové“, a své pojmenování odvozují od španělských rytířských úbořů z černého a červeného sametu, užívaných při papežských ceremoniích. Příslušníci nejvyšších knížecích rodů černé šlechty bývali dříve členy kardinálského kolegia, později zastávali laické úřady papežského dvora, a byli zastoupeni v papežově šlechtické gardě i mezi papežskými „komořimi pláště a meče“.

Struktury, jež měly být v Nové církvi tak významné, začínaly dostávat tvářnost. Na návrh radikálního brazilského biskupa Doma Helderera Camary poslal papež biskupa Antonia Samoré v doprovodu mladého Dona Agostina Casaroliho do Kolumbie, aby tam spojil jednotlivé biskupské konference ohromného území Latinské Ameriky v jedinou, snáze ovladatelnou superkonferenci biskupů, která by se po koncilu objevila jako CELAM. Současně papež povzbuzoval některé Španěly, aby dali do pohybu hnutí *Cursillo*, které by bylo – stejně jako jeho předchůdci *Focolarini* a *Základní společenství* – vhodným průkopníkem definitivního rozšíření „teologie osvobození“ ve Střední a Jižní Americe. Mladý Kolumbijec Camillo Torres SJ, určený stát se marxistickým mučedníkem, se r. 1953 vynořil v Římě, aby přijal požeňání nejen generála řádu, nýbrž i papeže Pia XII., který jej pochválil za jeho výslovně stanovený cíl zřízení „nového světového řádu pro Latinskou Ameriku“.

Krátce nato se papež připojil k celosvětovému kvílivému pokřiku, organizovanému Socialistickou internacionálou k záchraně sovětských špiónů Ethel a Julia Rosenbergových před elektrickým křeslem. Papežovo gesto bylo téhož druhu jako před deseti lety, kdy jej britský vyslanec u Svatého stolce – vybaven podpisy čtyřiceti silně promarxistických londýnských intelektuálů – prosil o pomoc při záchraně života nejvyššího italského komunistického vůdce Luigi Longa, o němž kolovala zvěst, že je odsouzen k smrti. Fašistický ministr zahraničí hrabě Galeazzo Ciano tehdy k obrovským rozpakům Vatikánu chladně odvětil: „Ačkoliv je militantní komunist Longo držen pod dohledem, nechová nikdo ani ten nejbzdálenější úmysl jej popravit.“

Mezi Pacelliho encyklikami padesátých let má své zvláštní místo okružní list *Humani Generis*, zabývající se původem lidí. Francouzští intelektuálové, ať už byli zaujati pro nebo proti Teilhardově evolucionismu, dychtivě sáhli po prvních exemplářích jenom proto, aby – jak řekl „Xavier Rynne“¹⁹ – konstatovali: „Co se dá na první pohled rozpoznat, je pastorální duch encykliky. Nikoho jmenovitě neodsuzuje, ani nebyla po jejím vydání přijata žádná církevně cenzurní opatření, byť i byli na jiné funkce přeloženi dva provinční řádoví představení, jeden dominikán a jeden jezuita. Přestože jsou v dokumentu zavrženy jisté tendence a myšlenky, encyklika se nepokusila potlačit teologické iniciativy, naopak je spíše povzbuzuje k výzkumu současných životních a existenčních problémů.“

Byla to tedy dobrá zpráva, která zastihla P. Teilharda v Southamptonu, kde nastupoval na loď do Buenos Aires. Když byl krátce předtím vyzván úchylnými starokatolíky v Utrechtu, aby k nim přestoupil, odmítl s poukazem na to, že sice obecně souhlasí s jejich postojem, ale že zamýšlí zůstat v katolické Církvi, aby ji podle vlastních slov „změnil“. V jeho dopisu do Holandska se – ve výtahu – říká: „V zásadě se domnívám, že Církev dospěla k bodu, v němž musí dojít k přeměně, tj. k podstatné reformě. Po dvou tisíci letech žádná jiná cesta není. Samo lidstvo se svíjí v porodních bolestech přestavby – jak by se tomu mohl vyhnout katolicismus? Abych se vyjádřil přesněji: Soudím, že taková reforma, tedy záležitost mnohem radikálnější než reformace šestnáctého století, není pouhou otázkou institucí nebo morálky, nýbrž otázkou víry samotné. Naše chápání Boha je jaksi rozpolcené. Ved-

¹⁹ Jméno je v uvozovkách proto, že se jedná o pseudonym skupiny autorů; pozn. překl.

le tradičního transcendentního Boha pro nás během posledního století vyvstala nová podoba Boha budoucnosti.“

Právě tou dobou si katoličtí akademici ve Francii pohrávali s myšlenkou rehabilitace augustiniánského mnicha Martina Luthera. Mladý kněz jménem Georges de Nantes, který se proti tomu ohradil, byl zbaven úřadu učitele. Ještě horší než ztráta vlastního postavení byla pro mladého abbého skutečnost vydání první větší práce dominikána Yvese Congara. Šok z četby knihy *Opravdová a falešná reforma v Církvi* jej vedle osobních záležitostí přivedl r. 1953 do Říma. „Chtěl jsem odpovědná místa varovat před nebezpečím reform, navrhovaných Congarem. Bylo mi jasné, že by vedly ke stržení celé Církve do toho, co jsme si již zažili ve Francii. Přestože se mi dostalo laskavého přijetí i slyšení, musel jsem konstatovat, že Římané naše úděsné francouzské zmatky nebrali vážně a byli si zcela jisti svou autoritou v ostatním světě.“

V témž Římě mezitím msgr Bugnini se svou papežskou komisí energicky popoháněl uspořádání mezinárodního liturgického kongresu. Rychle za sebou jdoucí setkání v německé svatyni Maria Laach, švýcarském Luganu a belgické Lovani byla věnována postupnému odbourávání toho, co nám staletá tradice odkázala jako svatou mešní obět'. Její nepřetržité obřezávání s předstíraným záměrem uzpůsobit ji „více odpovídající modernímu člověku“ dosáhlo o desetiletí později svého cíle, když představitel luteránské augsburské konference už mohl prohlásit, že „v současné době zmizely překážky pro protestantskou účast na (katolické) eucharistii. Dnes již protestant může v katolické eucharistické slavnosti snadno rozpoznat Pánem ustanovenou Večeři.“

Po posledním podniku v Lovani tedy následoval největší liturgický kongres v Assisi. Dvě stovky delegátů, mezi nimi šest kardinálů a osmdesát biskupů, se sešly v malém umbrijském městě svatého Františka. Psal se rok 1956. Ve své knize *Pominula se katolická Církev s rozumem?* považuje britský vědec John Eppstein toto setkání za počátek drastických liturgických ústupků, které následovaly po koncilu.

Píše: „Skupina nadšených blouznivců zde byla pohotově vytvořit předkoncilní organizaci, která pak už jen potřebovala být svolána kardinálem Cicognanim. Její členové se především rekrutovali z Francie, Německa, Belgie, Holandska a Spojených států. Nepotřebovali ani příliš času k vypracování *schéma* pro liturgickou konstituci a skutečně, když se koncil sešel, také hotovo bylo. Mnozí členové týchž skupin také spolupracovali během celého koncilu a uměli si najít cestu i do pokoncilních komisí, ustavených k uskutečňování zásad, přijatých II. vatikánským koncilem. Dominující postavou v celém procesu byl msgr Bugnini, který řídil všechny fáze prací skupin, pověřených reformou... Bugnini byl hlavním architektem nové mše podobně, jako byl Cranmer tvůrcem *Book of Common Prayer* (první modlitební knihy nové anglikánské církve).“

Že byl Pius XII. spokojen s průběhem kongresu v Assisi i se způsobem jeho vedení Bugninim, kterého k tomu sám jmenoval, vyplývá ze závěrečného poselství tomuto shromáždění: „Liturgické hnutí se objevilo jako připomínka daru božské

prozřetelnosti naší době a jako útrpnosti Ducha svatého nad Církví, aby se věřícím ukázalo tajemství víry a poklady milosti, které vycházejí z činné účasti na liturgii.“

Mezi událostmi, které toho roku vyvolaly ohlasy kongresu v Assisi, bylo také kanadské sympozium s heslem „Velký čin Církve“. Svoláno Severoamerickou liturgickou konferencí a výborem pod předsednictvím biskupa (později kardinála) Johna Wrighta z Worcesteru v Massachusetts, představilo na svou dobu zcela bezpříkladný hlavní obřad. Zatímco *Introibo*, jehož zahajovací slova: „Chci přistoupit k oltáři Páně, k Bohu potěšení mé mladosti,“ která si našla cestu do mše v časech Karla Velikého, byla nyní zaměněna sborově zpívaným: „Buď nám vítán, náš předsedo“. Pak se pokračuje melodiemi pobuřujících luteránských chvalozpěvů, a následuje kázání s výkladem, že eucharistie je spíše společná hostina nežli oběť. Obřad vrcholí apoštolským požehnáním od Pia XII.

Dalším místem pobožností, které se již dlouho před koncilem nacházelo tak říkajíc na výši doby, bylo opatství Downside v Anglii. Romanopisec Evelyn Waugh, který zde jako obvykle trávil v ústraní velikonoční týden, si ve svém deníku poznamenal: „Dosti nudné, protože nový obřad, letos poprvé zavedený, ponechává mnoho hodin nevyplněných. Je zde mladý zkrachovalý filosof, jistý P. Illtyd Trethowan, který přednesl útočný projev. Konstatuji, že jsem nemohl souhlasit s ničím, co řekl, a jen mně rozhněval na novou liturgii.“

Před smrtícím úderem

Sedmapadesátiletý kněz Don Montini, o němž někteří vynikající pozorovatelé uváděli, že je skutečným správcem Vatikánu, obdržel roku 1954 biskupské svěcení a jmenování do druhého nejvýznamnějšího arcibiskupského sídla Itálie v průmyslovém Milánu. Není pochyb o tom, že to již osmasedmdesátiletého papeže muselo stát hodně, když tam vyslal svého, po více než dvacet let nejbližšího spolupracovníka. Protože Montiniho stále více a více zaměstnával koncipováním encyklik a – jak hned uvidíme – i plánováním koncilu, musel být pro něj v podstatě nepostradatelný.

Uprostřed nekonečných sporů o to, proč došlo k jeho jmenování do Milána bez propůjčení kardinálského klobouku, vznikly tři zcela rozdílné teorie. Mělo se za to – ovšem jen v Itálii –, že je Montini nějak zapleten do skandálu Montesi, který tenkrát plnil první stránky novin. Další verze tvrdila, že se Montini vzdal postavení ze zlosti nad návrhem státního rozpočtu, s nímž ostře nesouhlasil. Nejčastěji však bylo možno – zvláště mimo Itálii – slyšet, že papež byl šokován zjištěním o tajných rozhovorech svého důvěrného spolupracovníka s komunistickými vůdci, a zarmoucen ho vzdálil ze svého okolí.

Dodnes se pro tuto teorii neobjevil žádný závažný důkaz. Vyhlíží naopak ze všech tří nejméně pravděpodobně vzhledem ke skutečnosti, že tehdejší nuncius Pacelli sám provozoval tzv. *východní politiku* v již tak vzdáleném r. 1918, když na příkaz papeže Benedikta vedl soukromá jednání s nejvyššími sovětskými vůdci.

Hansjakob Stehle, vatikánský dopisovatel hamburského deníku *Die Welt* a autor obsáhlé studie *Východní politika Vatikánu 1917-1979*,²⁰ narazil v nedávno otevřených německých archívech na zevrubné rozhovory mezi biskupem Pacellim a sovětským komisařem Čičerinem. Stehle píše, že byl skutečně udiven šíří nunciem předložených ústupků. Do Ruska neměli být posíláni žádní polští kněží ani kněží jiných národností, kteří by k tomu neměli souhlas Moskvy. Než však rozhovory dospěly k nějakému závěru, sovětský postoj přitvrdil a nakonec nebylo podniknuto vůbec nic.

Co se týče setkání Montiniho s Togliattim, došlo k němu deset let před jmenováním do Milána a bylo utajováno do té doby, než je roku 1974 americké ministerstvo zahraničí odhalilo. Pro Vatikán jistě žádným tajemstvím nebylo. Msgre Montini se s Togliattim setkal v oficiální funkci substituta ve státním sekretariátu a pak následně jako papežův mluvčí. Kromě toho by podle Stehleho sotva Pius XII. za to Montiniho odsunul do Milána, protože sám se znovu ujal jednání se Sověty, když poslal vídeňského teologa msgra Rödinga do Moskvy s důvěrným posláním.

Je sice pravda, že Pius nejmenoval Montiniho kardinálem, a že milánské arcibiskupství obvykle řízeno kardinálem bývá, ale vysvětlení toho – jak ukázaly další události – spočívalo v okolnosti, že si papež nepřál, aby Montini mohl kandidovat v konkláve, o němž věděl, že nemůže být daleko. Montinimu muselo být zabráněno v rozvinutí toho, co by se vbrzku stalo silným šokem pro věřící, totiž koncilu, který měl přímo v plánu. Přesto však pozdravné poselství, které novému arcibiskupovi poslal k jeho uvedení do úřadu, bylo plné vřelosti, vděčnosti a chvály.

Zdá se, že msgre Montini uměl svého nového nezávislého života v Milánu velice dobře užívat. Svůj osmnáctiletý pobyt v lombardské metropoli zahájil divadelním gestem, které bylo do té doby mezi preláty neznámé – při svém příjezdu políbil půdu města. Později rád vystupoval v roli hostitele řady lidí, jejichž vliv měl být v budoucnu pro Církev tíživý. Jedna za druhou se objevovaly delegace nekatolických teologů, které pobývaly přímo v biskupském paláci; mnozí z nich byli členy anglikánského společenství. Tak přišel také Jacques Maritain, jehož „integrální humanismus“ Montini i Pacelli v posledních dvaceti letech soustavně podporovali a prosazovali. V polovině padesátých let se Maritainova teorie vlastně stala skrývaným životem Církvě a čekala jen na koncil, aby mohla ovlivnit také život věřících. V souvislosti se svými válečnými lety utečence v Kanadě strávil francouzský filozof tři roky jako vyslanec u Svatého stolce a nyní se vracel do Francie, aby se zcela věnoval psaní.

Jednou v létě přivedl Maritain do Montiniho rezidence Američana, o němž řekl, že jej pokládá za „jednoho z pouhých tří revolucionářů, kteří si zasluhují jména skutečně velkých mužů našeho století“. Byl jím Saul David Alinsky. Samozvaný „radikál z povolání“ strávil celý týden rozhovory s arcibiskupem Montinim o vztazích Církvě k mohutným lokálním komunistickým společenstvím. „Byla to zajímavá zkušenost,“ prohlásil později Alinsky svému životopisci M. K. Sandersovi. „Sedával jsem tam mezi arcibiskupem a hezkou šedookou a plavovlasou představitel-

²⁰ V originále *Die Ostpolitik des Vatikans 1917-1979*.

kou milánských komunistických odborů, a zkoumali jsme společné zájmy, pojící komunismus a kapitalismus.“

Svůj postoj k náboženství vyložil Saul Alinsky o několik let později časopisu *Playboy*. Řekl, že se odloučil od přísně židovské rodiny, aby mohl vstoupit do interbrigády ve španělské občanské válce. Ke své teorii, odvinuté od „moci lidu“, uvedl, že si teprve po setkání s Jacquesem Maritainem uvědomil, jak by se revoluce mohla stát součástí katolické Církve. Raději však „Církev dneška a zítřka“ nejmenoval a pouze prohlásil, že podle jeho názoru by taková církev musela být oproštěna od dogmat. „Ošklivím si dogma a mám z nich strach. Nikdo není vlastníkem pravdy, a dogma – bez ohledu na to, jakou tvářnost na sebe bere – je nejhorším nepřitelem lidské svobody.“ – Alinsky, Montini a Maritain tedy vyjádřili svůj jednomyslný názor, že Církev bojující musí ustoupit „církví lásky“.

Koncem padesátých let se přiblížil také závěr života Eugenia Pacelliho a nastával čas koncilu. Mimořádné světlo na horečnou činnost té doby vrhla Elisabeth Gerstnerová, spolupracovnice Němce, který řídil bonnskou kancelář Laického apoštolátu, Vatikánem nově zřízené organizace. Bylo to vážné onemocnění jejího představeného, které mladou paní Gerstnerovou přivedlo služebně do ústřední kanceláře, tvořené tehdy asi dvaceti místnostmi v bloku starých budov na římském Piazza di San Calisto. Smyslem práce tohoto spolku byla koordinace a podpora větších shromáždění a setkání po celém světě, a svojí práci odváděl štáb asi pětadvaceti lidí pod vedením mladé australské židovské konvertitky Rosemary Goldieové se skutečně neúnavnou horlivostí.

Od samého počátku žasla E. Gerstnerová nad netaktní důvěrností, s níž slečna Goldieová i ostatní členové štábu jednali s kurijskými kardinály a biskupy. Bylo naprosto snadné mluvit s nimi v kteroukoli hodinu. Jen postupně jí začalo svítat, jak vlivná byla organizace, představující jistý druh ústředí k přepracování všech stupňů vztahů mezi hierarchií a laiky celého světa.

Ústředí však v jejích očích dokonce ještě nabylo na významu, když se stalo jakýmsi předsálím II. vatikánského koncilu. Jistá sorta církevníků, vcházejících a vycházejících dveřmi kanceláře na San Calisto ještě dlouho před ohlášením koncilu, už dávala tušit nadcházející změny. Byl to třeba osmasedmdesátiletý, ale přívětivý a jarý Němec Augustin Bea, jehož vlastní biskupské svěcení, vyjednávání se židovskými vůdci i vlastní Sekretariát pro jednotu křesťanů byly tehdy ještě věci budoucnosti. Nescházel ani Leo Suenens, chránělec již zemřelého průkopníka přestavby kardinála Merciera z Bruselu-Mechelnu, nyní světící biskup téže diecéze, ale ještě „neobrozený“ nebo dokonce obrácený k letničářům.²¹ Byli zde mladí jezuité Jean Daniélou, Malachi Martin a Roberto Tucci, kteří měli co nevidět převzít vedení Radia Vatikán, a nechyběli ani ještě progresivnější teologové jako třeba Yves Congar, Joseph Ratzinger nebo Bernhard Häring. Mezi členy samotné laické komise se nacházel novinář a zapřisáhlý komunista François Dubois-Dumée, stejně jako msgre Achille Glorieux, o němž mělo později vyjít najevo, že byl pověřen vedením operace, jejímž následkem beze stopy zmizel návrh antimarxistického pro-

²¹ „Svatodušníci“, také „obrození křtem Ducha Svatého“, zvaní rovněž „charismatici“; poznámka překl.

hlášení, podepsaného 450 koncilními Otcí. Ve své knize *Rýn se vlévá do Tibery*²² P. Wiltgen napsal: „Zjistil jsem ze čtyř rozdílných pramenů, že osobou, která dokument zadržela, byl msgre Glorieux z Lille, který tehdy zastával dobrý tucet vatikánských úřadů.“

Nepřetržitá přítomnost takových mužů, jako byli výše jmenovaní, vytvářela atmosféru, která byla mladé zástupkyni Německa zcela nová. Ani její početné cesty a dalekosáhlé zahraniční styky ji nepřipravily na řeč, jakou v San Calistu poslouchala. Nedokázala si to dát do souladu s tím, co znala jako katolické. Když se dozvěděla, že byl svolán koncil, bylo jí náhle jasné, že tito mužové nejen usilovně pracovali na jeho přípravě, nýbrž že pokročili ještě mnohem dál – vymysleli scénář a struktury pro zcela nový typ církve, v níž budou mít kněžstvo, liturgie, svátosti a dokonce i mše svatá jen podřadný význam.

Když se paní Gerstnerová koncem r. 1962 po tříletém pobytu s ústřední kanceláří v San Calistu loučila, viděla se ještě s mužem, jehož uvážlivými slovy se chtěla trochu uklidnit po všech nepochopitelných událostech v sídle laického apoštolátu. Tím mužem byl staříčkový Španěl, Arcadio kardinál Larraona. Svěřila se mu se svým pocitem beznaděje ve věci budoucnosti Církve. Starý kardinál ji ovšem příliš nepotěšil.

„Jsou připraveni všechno předělat,“ řekl, „liturgii, zkrátka všechno. Uvidíte, že latina úplně zmizí.“

Vyprávěla mu pak o své lásce k latině i o tom, jak v jednom sociálním zařízení v New Yorku učila černošské dívky gregoriánskému chorálu, a jak ke konci semestru už k její velké radosti uměly zpívat celou mši. Kardinálův jediný komentář k tomu zněl: „Jsou připraveni odbourat i všechno tohle.“

Nejzajímavější na tom je okolnost, že kardinál již přinejmenším rok před zahájením koncilu jako insider věděl, že v nejvyšších vatikánských kruzích byl připraven a přijat plán na odstranění latiny, a že se pouze čeká na podpisy biskupů, kteří by jej ratifikovali. Zjištění paní Gerstnerové tedy dělá zcela bezcennými stohy koncilních analýz toho, jaké události a chvíle byly rozhodující pro přestavbu. Co se nakonec stalo s liturgií, mělo svůj počátek již roku 1947, když papež Pius XII. ustanovil svou liturgickou komisi a za jejího vedoucího si vyhlédl mladého Dona Bugniniho.

Sbírání podpisů

Papež Pius XII. zemřel o čtyři roky dříve, nežli se jím zkoncipovaný koncil sešel. Pro většinu katolíků je obtížné pochopit, že to byl opravdu „andělský pastýř“ Pacelli, jenž je zodpovědný za vytvoření církve, kterou pak on sám sotva dokázal poznat. Konzervativcům je nemožné připustit, že by dal svůj souhlas se závadnými koncilními dokumenty papež, jehož považovali za neústupně pravověrného a prak-

²² V originále *Der Rhein fließt in den Tiber*.

tický svatého. Naproti tomu progresivisté nepovažovali za vhodné pověřit provedením změn tak neústupnou hlavu Církve. Avšak msgre Paul Molinari SJ, propozitor pro svatořečení Eugenia Pacelliho, již mezitím ve vysílání Radia Vatikán všem „neznalým“ vysvětlil, že Církev neudělala obrat až po smrti Pia XII. „Nedošlo k žádnému zlomu, právě naopak. Stačí si jenom prohlédnout koncilní dokumenty, v nichž byl více než dvěstěkrát vzat zřetel na učení Pia XII., tedy podstatně častěji než na kterýkoli jiný pramen s výjimkou Písma svatého. Jeho Svatost po léta pracovala na přípravných studiích pro koncil a ustala teprve tehdy, když došla k přesvědčení, že katolíci ještě nejsou dostatečně připraveni čelit šoku z koncilu.“

Francouzský novinář Marcel Clément dává msgre Molinarimu za pravdu: „Tento velký papež v zásadě nejen umožnil II. vatikánský koncil, ale také mu připravil cestu. Když jsem jako zpravodaj den po dni sledoval průběh koncilu, mohl jsem osobně pozorovat, jak mnoho z myšlenek a podnětů, které spatřily světlo světa teprve pod kopulí svatopetrského dómu, již bylo předjíáno za jeho pontifikátu. Byl prvním, kdo ulehčil disciplínu eucharistického půstu. Modifikoval tridentskou liturgii a velikonoční obřady. Poté povolil čtení mše v lidovém jazyce. Byl také první, kdo přiznal masmédiím přesně tentýž význam, jaký jim přikládal koncil. Krátce řečeno, dal do pohybu celý proces, který neustal ani během koncilu, ani po něm.“

V jedné jezuitské ročence to P. Giovanni Caprile, šéfredaktor *Civiltà Cattolica*, vyjádřil takto: „Stačí si jen připomenout schválení sekulárních institucí papežem Piem XII., pokárání řeholnic *Sponsa Christi* či jeho projevy z roku 1950 i let pozdějších.“

Známý úchylkář Hans Küng psal s vřelým obdivem o pokrokových opatřeních Pia XII. Když jej nejprve omylem považuje za původce „dialogové mše“, jejíž vznik ve skutečnosti sahá ještě před Pacelliho pontifikát a dokonce i před dobu jeho vlastního vedení státního sekretariátu, raduje se Küng z toho, že „napomohl uznání výslovně kolektivního charakteru mše“. Pokračuje pak ve vychvalování papeže za jeho již r. 1949 udělené svolení k užívání hebrejštiny a čínštiny v celé mši s výjimkou kánonu. Vždyť zde šlo o „mnohoslibnou“ renovaci velikonoční liturgie, o oslabení významu subjektivního rozjímání ve prospěch modlitby ve společenství, o internacionalizaci kardinálského kolegia udělením dvaatřiceti nových kardinálských klobouků, a konečně i o jeho dovolení německým luteránským pastorům, kteří se stali katolickými faráři, aby zůstali ženatí a také svých manželských práv plně užívali.

Byl už sklonek roku 1958 a smrt Eugenia Pacelliho vyvolala novou horečnou činnost v úřadovnách na Piazza di San Calisto, když slečna Goldieová narazila na plačící paní Gerstnerovou a ptala se jí, proč se trápí. Důvod se zdál být jasný, než se Němka místo odpovědi otázala: „Řekněte mi, Rosemarie, kdo myslíte, že bude příštím papežem?“

„Jak to? Copak to ještě nevíte? Přirozeně Angelo Roncalli.“

„Kdo? Vy myslíte toho patriarchu z Benátek? Ale proč právě on?“

„Milá Elisabeth, jak vidím, vůbec nevíte, o co jde! Roncalli bude papežem jen na několik roků a po něm přijde Gianbattista Montini.“

Kardinál Heenan z Westminsteru, který byl účastníkem konkláve v roce 1958, potvrdil existenci plánu Roncalli-Montini. Ve své biografii *Crown of Thorns* uvádí: „Volba papeže Jana nebyla žádným velkým tajemstvím. Byl prostě vybrán pro svůj velmi vysoký věk. Jeho nejdůležitějším úkolem bylo udělat milánského arcibiskupa msgre Montiniho kardinálem, aby v příštím konkláve mohl být zvolen papežem. Šlo o politiku, která také byla precizně provedena.“

Ani insider msgre Bruno Heim, který byl tajemníkem Roncalliho v době jeho pařížského nunciátu, neměl vůbec žádné pochyby o tom, kdo vyjde z příští konkláve jako papež. Jeho zálibou byla heraldika a již týdny před shromážděním kardinálů k volbě papeže pracoval na erbu svého budoucího představeného.

Osmasedmdesátiletý nový papež patrně nacházel jisté uspokojení ve svém přechodném postavení, což v komentáři ke svému zvolení vyjádřil dosti nepřirozeným způsobem: „Budu se nazývat Jan, což je jméno nám drahé pro upomínku na předchůdce Páně, jenž sám světlem nebyl, nýbrž měl o něm jenom vydat svědectví.“ – Musíme se přirozeně ptát, zda to byl budoucí pontifikát Montiniho nebo do té doby ještě neohlášený koncil, co papež přirovnal k příchodu Krista? A papež Jan nebyl jediný, kdo pracoval na „dosazení“ svého nástupce na Petrův stolec. Od paní Gerstnerové víme, že členové i zaměstnanci laického apoštolátu na Piazza di San Calisto byli instruováni k vytváření klak, které při každém veřejném vystoupení msgre Montiniho měly za úkol nadšeně aplaudovat.

Papež Jan by musel být podivně důvěřivý, aby mu nebylo nápadné, že žádná z několika stovek osob, podílejících se už po několik měsíců na přípravě koncilu, o něm nepronela ani jediné slovo. Mohlo to však být také jen známkou toho, jak málo zpozorovali věřící z průběhu dění uvnitř Vatikánu, že jim vůbec nepřipadlo směšné jeho vylíčení toho, jak přišel na myšlenku svolání koncilu. „Popud,“ řekl papež Jan, „přišel zcela nečekaně jako náhlé vzplanutí nebeského světla, které mi naplnilo oči i srdce sladkým pocitem.“

O celé čtyři dny dříve, než byla pronesena tato oduševnělá slova, ukázal se insider Hans Küng natolik obeznámen se základními tématy chystaného koncilu, že je mohl nastínit užaslému přednáškovému auditoriu v lucernské Hofkirche. Küng ukázal ve své knize *Koncil, reforma a znovusjednocení*,²³ vydané v předvečer II. vatikánského koncilu, že věděl dokonce ještě o něco lépe než papež, co má přijít, protože při posledním setkání na vysoké úrovni pod předsednictvím arcibiskupa Montiniho v Mnichově byl přítomen důkladnému přepracování Pacelliho plánů pro koncil. Vedle Künga se jednání ještě zúčastnili tak vyhlášení progresivní biskupové jako msgre Döpfner, Suenens, König a agilní chránělec papeže Jana, Albino Luciani, budoucí Jan Pavel I., mimochodem jeden z opravdu mála Italů, který měl přístup do nejužšího Montiniho okruhu. V doprovodu prelátů se nacházeli také jejich nepostradatelní *periti*, mj. Němci Bernhard Häring a Joseph Ratzinger.

Němcem, který mnichovskou konferenci opouštěl s důležitým úkolem, byl Augustin Bea. Byl totiž pověřen sdělením papeži Janovi, že již přišel čas ke zřízení zvláštního vatikánského úřadu, který by se věnoval ekumenismu. Papež měl být touto myšlenkou nadšen. O několik měsíců později, na svatodušní svátky, už byl

²³ V originále *Koncil, Reform und Wiedervereinigung*.

Sekretariát pro podporu jednoty křesťanů skutečností. Právě toho 5. června 1959 se jeho první prezident P. Bea jako náhodou nacházel v New Yorku, takže vatikánský ekumenismus mohl být veřejnosti prezentován právě tam, kde jej masmediální masšinerie uměla nejlépe „prodat“.

Mezi prvními jmenovanými do nového sekretariátu se nacházel kněz Gregory Baum, židovský konvertita, který se v důsledku jmenování svého kněžství vzdal. „Bea nás poučil,“ řekl Baum, „jak máme ekumenismus pohánět kupředu. Měli jsme se snažit působit na biskupy ve svých zemích tím, že budeme ovlivňovat veřejné mínění. Měli jsme v tom smyslu psát tolik, jak jen dokážeme, a co nejčastěji vystupovat v rozhlase a televizi. Vyjádřil se, že nám při tom bude krýt záda a postará se také o to, aby všechny jeho projevy byly publikovány ve francouzské *Documentation Catholique*. Naší úlohou pak bylo tento tiskový orgán sledovat a citovat z něj vždy, kdy to budeme potřebovat.“

Mezitím dělal provizorní papež Angelo Roncalli všechno, aby sestavil sortu spoluúčinkujících v dramatu, s nimiž by se dalo počítat pro případ prosazení Pacelliho a Montiniho plánů na koncilu a jejich následné provedení. Uspořádal pět konzistorií a jmenoval při tom dvaapadesát kardinálů, mezi nimi i liberální Němce Döpfnera a Fringse, kteří měli za úkol ovládnout rozpravy, nebo chráněnce kardinála Mercienne, Leo Suenense, dále Confalonieriho, jenž se jako soukromý tajemník papeže Rattiho²⁴ tolik angažoval v rozruchu kolem *Action Française*, a konečně třeba Jihoameričany Silvu Henríqueze z Chile a Landazurriho Rickettse z Peru, kteří se měli osvědčit jako nepostradatelní v zavádění a šíření „teologie osvobození“. Za svého státního tajemníka si papež Jan vybral muže, který byl o pouhý rok mladší než on sám. Byl jím Amleto Cicognani, který jako apoštolský delegát Pia XII. ve Washingtonu kontroloval jmenování dvou set z dvě padesáti biskupů, kteří měli tvořit americký kontingent pro nadcházející koncil.

Mezi zájímavými do Německa podnikal také milánský arcibiskup soustavné cesty do Říma. Když jednoho dne procházel kanceláří oficiální vatikánské přípravné komise pro koncil, byl zastaven slovy: „Pohleďte, monsignore, toto zde není katolické. To musíme odsoudit.“

Montiniho odpověď byla příkrá: „Od vás, monsignore Lefebvre, slyším jenom samé ‚odsoudit, zatratit‘. Pomalu byste měl chápat, že v budoucnosti už žádné odsuzování a zatracování nebude. S tím je konec.“ – Bylo by zajímavé vědět, zda tato slova znovu zazněla v mysli ctihodného Francouze, když o osmadvacet let později četl rozsudek o vlastní exkomunikaci. Nebo zda si vzpomněl na poněkud mladší výrok předsedy Stálé biskupské konference msgra Tomka, že „exkomunikace je stejně staromódní jako elektrické křeslo nebo plynová komora“? – Co se týče vlastní přítomnosti Marcela Lefebvra v přípravné komisi, ta byla pro něj podle tehdy platného protokolu povinná, protože byl představeným Otců sv. Ducha, největšího misijního řádu na světě. Jakmile začalo zasedání koncilu, byla jeho i jemu podobná doporučení a upozornění jednoduše smetena ze stolu jako bezvýznamná. A skutečně koncil ještě svoji práci ani pořádně nezačal, když byl výsledek dvouleté

²⁴ Pia XI.

činnosti přípravné komise odsunut stranou, aby uvolnil místo pořadu dne, již dávno pečlivě nachystanému insideru.

Přípravy insiderů na koncil probíhaly i ve vzdálené New Delhi. Vatikánský vyslanec vyjednával s patriarchou sovětské větve pravoslavné církve Nikodimem, který se právě tehdy účastnil zasedání Světové konference církví v indickém hlavním městě. Shodli se na tom, že se patriarcha sejde ve francouzském městě Méty s kardinálem Tisserantem, aby spolu vypracovali plány účasti pravoslavných pozorovatelů na koncilu s podmínkou, že během jeho celého trvání nesmí zaznít žádné odmítavé slovo na adresu marxismu.

Když se v říjnu 1962 bezprostředně přiblížil den zahájení první koncilní periody, vyzářovala z papeže Jana i arcibiskupa Montiniho důvěra. Když časopis *Time* psal po letech o volbě Pavla VI., připomněl také jejich tehdejší náladu: „Papež Jan zahrnoval pozorností Montiniho, který měl prsty v přípravě klíčového papežova projevu, jímž byl zahájen koncil. Montini byl jediným ze všech mimořádných kardinálů, který měl po celé trvání první koncilní periody k dispozici řadu pokojů přímo ve Vatikánu. Byl také požádán o celebrování pontifikální mše ke čtvrtému výročí zvolení Jana papežem a byl rovněž jediným z kardinálů mimo kurii, který mohl vidět papeže během jeho poslední nemoci.“

Zatímco papež Jan a budoucí papež Pavel přicházeli na koncil naladěni optimisticky, vyjádřil jistý insider své obavy. Duchovní Hans Küng napsal, že si kladl otázku, zda shromáždění nepřijde pozdě. Konstatoval, že „v jistých kruzích církevních hodnostářů jsou i takoví, kteří nemají na koncilu ani nejmenší zájem a s reformou si nechtějí nic začínat.“ – Ptal se sám sebe, jak zde bude možné získat většinu pro tak dalekosáhlé změny? A pak si na vlastní otázku také odpověděl: „Všechno, co bude koncilu předloženo, musí být prosazeno prostřednictvím pečlivě sestavených komisí, a pak dovedeno do konce spíše vůlí papeže než vůlí biskupů.“

A tak to bylo také uděláno. O mnoho let později arcibiskup Lefebvre při ohlednutí zpět připustil, že byl rovněž touto strategií spoután. „I já jsem se nechal získat a osobně ovlivnit okolností, že papež hodlal podepsat dokumenty tak, jak mu budou předloženy. Také až na dva všechny skutečně parafoval.“

Během tří let koncilních zasedání se umná kombinace papežského charisma a vytrvalé, odhodlané práce komisí, přeplněných papežem jmenovanými liberály, stále znovu a znovu snažila o urychlené „promrskání“ revoluce. Byla to spíše dobromyslnost a oddanost nežli nerozhodnost všech, kdož se nechali zglajchšaltovat, co hrálo do ruky a nakonec i zajistilo vítězství insiderům, kteří už dávno předtím ukuli své plány na přestavbu Církve. Pokud některý z koncilních Otců nebyl náhodou členem tvrdého jádra, nemohl mít ani tušení o tom, jak dobře jsou rebelové proti tradici zorganizováni a jak dlouho a trpělivě na své věci pracovali. Zcela jistě by žádnému z nich, přinejmenším ne muži jakým byl msgre Lefebvre, nikdy nemohlo přijít na mysl, že hnací silou za vším tím, čeho tak litovali, byli čtyři papežové a jeden státní tajemník.

III
MUŽI V ČELE

„Papež Jan²⁵ zůstal ušetřen trýzně spolupřihlízet úpadku katolické Církve,“ napsal John kardinál Heenan, arcibiskup z Westminsteru, krátce po ukončení II. vatikánského koncilu. „V době jeho smrti zde nebyl žádný ukazatel nadcházejícího rozkladu. Papež Jan by nad Římem zaplakal stejně, jako hořkoval Ježíš nad Jeruzalémem, kdyby býval věděl, co všechno bude později jménem koncilu uděláno.“

Tehdy to tak opravdu mohlo vypadat. Při důkladném zamyšlení by však představa Angela Roncalliho, plačícího nad revolucí, kterou sám pomáhal vyvolat, byla nejen nesprávná, nýbrž i zcela nevhodná. Papež Jan totiž nebyl žádnou tragickou postavou.

Nepochybně zde však byla mučivá bolest posledních let na Petrově stolci jak u jeho předchůdců, tak i nástupců, a také v posledním období života zřetelně vystoupily podstatné rozdíly v osobnosti Pia a Pavla na straně jedné, a osobností Jana na straně druhé. V tom smyslu byly jejich životní cesty i dílo vzájemně natolik propleteny, aby dokázaly setřít význam individuální role v procesu přestavby. Všichni tři dosáhli hranice devátého desetiletí svých životů, aby pak zemřeli na různých stupních vývoje revoluce; Pius a Pavel s hořkými sebevýchýtkami.

Avšak Roncalli, z něhož se stal papež Jan, byl dalek toho být člověkem, trýzněným výčitkami a starostmi. Byl naopak spíše úslužný charakter, ochotný přijmout jméno jiného – dřívější Jan XXIII. byl prohlášen „vzdoropapežem“²⁶ –, byl schopen uspořádat koncil, vymyšlený a vypracovaný jedním z dřívějších papežů a označit jej za svůj vlastní, dokázal vyhlásit encykliku sepsanou svým předchůdcem i další, vypracovanou svým nástupcem, a stejně tak neváhal svěřit se vedení muže, jenž měl být po něm papežem. Zkrátka a dobře, osoba Angela Roncalliho byla ideální „překlenovací“ volbou.

Kontakty s modernisty a jejich snahou o vytvoření nového typu Církve byly již od mládí součástí jeho života. Přestože dospíval v muže v činných a bohatých letech Sartova pontifikátu, byl díky msgre Radini-Tedeschimu rychle přetažen na stranu opozice. Biskup tak říkájíc adoptoval chudého selského chlapce, protlačil ho místním seminářem, napomohl mu i k vysvěcení v Římě a nakonec z něho udělal svého osobního tajemníka. Tak tedy vypadal jeho životní běh před biskupským jmenováním Radini-Tedeschiho, když ještě spolu s Gasparim, Della Chiesou a mladým Pacellim patřil do Rampollovy skupiny, kde všichni pod ostražitým zrakem státního sekretáře Pia X., Rafaela Merry del Vala, zatím čekali na svůj čas.

Když se pak Radini-Tedeschi stal biskupem v Bergamu, šel s ním na sever i Roncalli, a protože Bergamo i Brescia leží blízko sebe, byl mladý kněz brzy vtažen do politického boje rodiny Montini. Aktivistka a matka budoucího papeže Pavla jej

²⁵ Jan XXIII.

²⁶ Jan XXIII., vlastním jménem Baltazar Cossa, byl v mládí pirátem, později přijal svěcení a stal se biskupem v Bologni. Byl zvolen papežem po smrti Alexandra V. roku 1410. Když byla odhalena jeho minulost a nepřijatelné chování, pokusil se vyhnout trestu útekem, ale byl dopaden a uvězněn v Kostnici, kde právě probíhal koncil. Koncilní otcové nakonec od jeho potrestání upustili a vyžádali si pouze jeho abdikaci. Zemřel r. 1413 ve Florencii. – Pozn. překl.

nechala jmenovat kaplanem Sdružení továrních dělnic, které sama vybuďovala, a již v krátké době se Roncalli účastnil i stávkových bojů. V době propuknutí velké krize se stal vojenským kaplanem, jenž mohl svou službu vykonávat doma v Bergamu, a počátkem dvacátých let vyučoval na Lateránské univerzitě v Římě.

Vezmeme-li v tedy úvahu vlivy, jimž byl Angelo Roncalli od mládí vystaven, i stálou přítomnost mužů jako Radini-Tedeschiho, Della Chiesy, Gasparriho, Pacelliho a Montiniho v jeho životě, není ani příliš divu, že byl mladý profesor Roncalli pomýlen spisy Rudolfa Steinera – bývalého adepta *Ordo Templi Orientis* kardinála Rampolly –, který právě začátkem dvacátých let rozvíjel svou „antroposofii“. Stejně tak nepřekvapí, že Roncalli začal své teologické přednášky „kořenit“ Steinerovými teoriemi. Rovněž si lze snadno představit popuzenou reakci Pia XI., když se o tom dozvěděl. Dnes je již jasné, že tehdy musela zakročit „šedá eminence“ Vatikánu, státní tajemník Gasparri, aby uchránil Roncalliho před potrestáním nebo přinejmenším před přísnějším „potrestáním“, než jaké ho stihlo v podobě připuštění k biskupskému vysvěcení a „vypovězení“ jako nuncia na Balkáně.

Jeho vyhnanství nakonec trvalo devatenáct let. Konec prvního desetiletí pobytu mimo Řím jej zastihl v Istanbulu, kde byl přijat do zednářstva a dosáhl – stejně jako Pius IX. – 18. neboli rozenkruciánského stupně. Uvádí to milánský novinář Pier Carpi, který prohlásil, že má pro své tvrzení nezvratný důkaz. Na rozdíl od Pia IX., jehož římský lid později s láskou nazýval Pio Nono, však Roncalli svého počínu zřejmě nikdy nelitoval. Dnes již penzionovaní příslušníci operetně vystrojené *Garde Républicaine* francouzského prezidenta dosvědčují, že v polovině čtyřicátých let mohli ze své pařížské služebny dobře sledovat, jak nuncius v civilním oděvu opouští svou rezidenci, aby se účastnil čtvrtčních večerních zasedání Velkého Orientu Francie. Zatímco průměrný člověk, ať už katolík nebo zednář, by se jen těžko dokázal vyrovnat s tak dramatickým konfliktem loajality, vypadá to, že se Angelo Roncalli přes takový rozpor přenášel docela lehce.

Jak se přibližovala II. světová válka, ukázalo se právě Turecko coby klíčové místo, z něhož měl být prováděn plán Pia XII. na dopravu polských Židů jako „katolíků“ přes britské hraniční kontroly do Palestiny. Jakmile překonal svou počáteční nechuť k vyhánění domorodých Arabů kvůli vytvoření místa pro evropské Židy, pracoval pak Roncalli poslušně a ochotně na vystavování tisíců dokumentů, které po něm papež požadoval. Stejnou poddajnost rovněž prokázal, když r. 1945 vznesl na téhož papeže prosbu, aby vzhledem k rychlému postupu ruských armád naléhal na mír, a žádost zůstala bez odpovědi. Potom však už věci pokročily. Jeho vyhnanství skončilo a byl vyzván, aby se připravil na cestu do Paříže, kde – jak se doufalo – bude v postavení nuncia schopen stát se jakýmsi vůdcem správného politického myšlení stovky francouzských biskupů, kteří byli obviněni ze spolupráce s Němci během válečné okupace Francie.

Historici popírají, že by Roncalli za svůj pozoruhodný tělesný objem děkoval epikurejskému způsobu života, jakkoli přiznávají, že jeho časté recepce a pečlivě připravované hostiny, které mu organizoval v tomto směru talentovaný majordomus Roger, udělaly z pařížské nunciatury oblíbené místo setkání francouzských politiků, spisovatelů i průkopníků myšlenky Evropského hospodářského společenství. Tato pohostinnost pokračovala i tehdy, kdy třiasedmdesátiletý Roncalli pře-

vzal své poslední diplomatické posláni vatikánského představitele u organizace UNESCO se sídlem v Paříži. Dva roky nato ve věku, v němž bývají biskupové pomalu vyzýváni k odstoupení z úřadu, obdržel teprve své první skutečné biskupské jmenování jako patriarcha-arcibiskup neboli kardinál milánský.

Touto dobou, tedy v polovině padesátých let, již byly vedoucí postavy budoucího II. vatikánského koncilu tak říkajíc připraveny na startovní čáře. Montini se stal biskupem a sídlil také v Milánu. Během příštích pěti let pak udržoval s Roncallim soustavné kontakty, protože pracovali na přípravách plánů papeže Pia XII. na koncil.

Přestože se zvolení Angela Roncalliho neobešlo bez protikandidátů, byl jeho charakter dočasného opatření vcelku zřejmý. Nicméně osmasedmdesátiletý papež se svých nových povinností ujal s mladickým elánem a svolal neméně než pět konsistoří, aby opomíjenému kolegiu kardinálů opět zajistil plný počet a intenzitu. Častá přítomnost arcibiskupa Montiniho na mezinárodních setkáních liberálně smýšlejících biskupů a teologů mu dovolila vypracovat pro nového papeže krátký seznam kandidátů na purpurový klobouk, tudíž mužů schopných dotlačit koncil k uznání revoluce.

Papež Jan XXIII. zemřel dříve, než byly podepsány uznávací listiny, tedy dokumenty II. vatikánského koncilu. Bez ohledu na vážnou chorobu však nejsou žádné náznaky, že by poslední léta jeho života byla nějak chmurná. Kdyby mohl nahlédnout do budoucnosti, jistě by se mu dostalo omluvy za svůj podíl na debaklu. Dělal jenom to, co se po něm požadovalo. Odpovědnost nesl Pacelli a měla spočinout i na Montinim. Roncalli se pouze snažil chovat vstřícně; nikdy netvrdil, že je „světlem“, nýbrž jen „heroldem světla“.

Pius

Na rozdíl od Roncalliho byla poslední léta Eugenia Pacelliho i Giovanni Montiniho zastíněna tragikou. Pacelli byl dosti silný, aby jí čelil, Montini zjevně ne. Pacelliho netísnilo to, čeho se dopustil na Církvi, nic takového na něm po čas jeho života nebylo patrné. Jednalo se spíše o to, co pomáhal udělat jeho celoživotní závazek vůči politice levice.

Malachi Martin, jehož objemné spisy obsahují více smyšlenek nežli pravd, nicméně ve své knize *Úpadek a zkáza římské Církve*²⁷ uvádí závažné skutečnosti tam, kde líčí hovory mezi letitým papežem a ještě starším kardinálem Beou. Martin byl mladý *peritus*, který stál Beovi po boku během první koncilní periody, a je tedy jen pochopitelné, že si Němec na sklonku svých dní rád oživoval vzpomínky na své spolupracovníky. Podle Martina trval Pius XII. tvrdohlavě na tom, aby mu Bea zodpověděl vytrvale kladené nešetřné otázky: Věří Bea, že se on, papež, dopustil během války chyby, když považoval Hitlera za větší hrozbu světu než Stalina? Rozhodl se snad za války pro špatnou stranu? Bea se pokoušel papeže utěšit: „Od-

²⁷ V originále *Decline and Fall of the Roman Church*.

kud jsme tehdy mohli vědět, že Anglosasové dovolí Rusku dojít tak daleko?“ – Piovovi se tím nijak neulevilo a stále jen znovu a znovu opakoval: „Měli jsme to vědět, měli jsme to vědět!“.

Dalším dodatečným důvodem Piova zděšení během posledních let života byla ztráta muže, který po více než dvacet let stál jeho práci nejbliže. Ale věděl také, že má-li Montini na svá ramena převzít v těžkých pokoncilních letech břemeno Církve, musí sbírat zkušenosti duchovního pastýře a být schopen samostatné práce. Další úvahy a jednání už musely být za hranicí volnosti pohybu, jaká byla Montinimu ponechána jeho vzdálením od Říma. Na rozhodující sérii mezinárodních konferencí, které směli navštěvovat pouze insideři, tj. ti z prelátů a teologů, kteří pracovali na koncilu, se Montini účastnil spíše jako obyčejný biskup než pravá ruka papeže.

V průběhu padesátých let se osamělý a usouzený Pius XII. postupně uzavíral do sebe. Nadále už nepořádal žádné konsistoře, přestože kolegium kardinálů pokleslo na nízký počet sedmapadesáti členů. Pokud jde o státní sekretariát, pak od smrti msgra Maglioneho před deseti lety už neměl žádného skutečného přednostu. Část práce sekretariátu převzal sám Pius a dovolil Tardinimu a Montinimu, aby vyřizovali zbývající agendu. Krátce poté, co byl Montini přeložen do Milána, Tardini onemocněl a v kancelářích úřadu se ukazoval jen velice zřídka. Byly zrušeny tzv. audience *Intabella*, pomocí nichž byl papež v určité dny a hodiny k dispozici kardinálům, biskupům, prefektům kuriálních kongregací a představeným řádů, takže byl v podstatě ostatním nepřístupný. Vatikánský pozorovatel Corrado Pallenberg to tehdy komentoval takto: „Pro muže jako kardinál Tisserant nyní bylo obtížnější dosáhnout audience než pro diplomata Clare Booth Luceho nebo dokonce herce Gary Coopera.“

Zvláštním aspektem těchto let papežova života v ústraní byl zájem o omlazovací kúry, jak je praktikoval jeho dobrý přítel Paul Niehans, švýcarský protestantský duchovní, který se stal známým terapeutem „osvěžování buněk“. Niehansův systém byl založen na injekčním vstříkávání živých buněk z embryí, avšak na rozdíl od novější mexické léčby Parkinsonova syndromu jeho metoda nepoužívala buněčný materiál nenarozených dětí, nýbrž zvířat. Niehans tvrdil, že je pomocí jediné injekce schopen zastavit postup degenerativních onemocnění. Pius XII. si nechal aplikovat tři takové injekce a byl by v tom pokračoval, nebýt zákazu jeho osobního lékaře. Přátelství papeže s pastorem Niehansem ovšem i tak přetrvávalo dále.

Ve srovnání se dvěma svými nástupci byl Pius XII. velikán mezi papeži. Patřil k těm, kteří nikdy nedávají najevo svou duševní trýzeň, ač jsou doklady, že v jeho případě byla velmi krutá. Na závěr řady článků k upomínce na sté výročí narození „andělského pastýře“, člen vydavatelského grémia poloúředního hlasu Vatikánu, jezuitského časopisu *Civiltà Cattolica*, P. Virgilio Rotondi poznamenal, že v jistém období byl denně ve styku s Piem XII. kvůli jeho zájmu na *Hnutí za lepší svět* Tovaryšstva Ježíšova. Uvádí, že doslova oněměl, když jednoho dne uslyšel papeže: „Modlete se za mne, Otče, modlete se, abych nepřišel do pekla!“

Rotondi, jinde se přiznávající ke svému přesvědčení o svatosti Pia XII., se snažil Pacelliho uklidnit náhledem, že všechno, co ve svém životě od nejtělejšího dětství udělal, bylo jistým způsobem naprogramováno předem. Nezůstala mu prakticky

žádná možnost volby. Od dětských let, ba dokonce již v době, kdy byl jako dvouletý přiveden k úmrtnímu lóži Pia Nona a papež k němu a jeho otci prohlásil, že chlapec má být veden tak, aby byl jednou cenným přínosem pro Vatikán, začal Filippo Pacelli svého syna připravovat na papežské poslání. Vzhledem k domácí výuce nebyly chlapci dovoleny žádné normální kontakty se spolužáky. Poté, jako by celý Vatikán tušil tyto přípravy dědičného prince, byl předán do péče kardinálu Rampollovi, který mu vybral učební řád ústavu Capranica, čímž mladého Pacelliho znovu vzdálil od běžného studentského života. Po kněžském vysvěcení se jako osobní tajemník stal stálým Rampollovým doprovodem. Pokud nebyl právě na cestách, patřili k jeho nejužším společníkům ve Vatikánu lidé z Rampollova „týmu“ Della Chiesa, Gasparri, Radini-Tedeschi a mladý Roncalli. Pod těmito vlivy pak byl základní vzor jeho myšlení a víry určen ještě dříve, než narazil na Giovanni Montiniho, politizujícího už tehdy na nejvyšší úrovni. Jenom zázrak nejvyššího řádu, podobný tomu, jaký potkal svatého Pavla na cestě do Damašku nebo císaře Konstantina na milvijském mostě,²⁸ by jej dokázal odvrátit od objetí revoluce, ale nic menšího.

V roce 1958, kdy ho stále ještě naplňovaly obavami důsledky vlastní politické volby z válečných let, mohl Eugenio Pacelli umírat s neporušenou nadějí na příchod nového typu Církve. Jeho dlouholetý spolureformátor Giovanni Battista Montini byl schopen dovést věc do zdárného konce.

Pavel

Pokud jde o Montiniho, bylo nejspíš vrcholem jeho života, když jednoho chladného prosincového poledne r. 1965 vycházel v průvodů biskupů z baziliky svatého Petra s pevným vědomím, že revoluce je tedy konečně potvrzena i písemně, a na chrámových schodech se setkal s již třiaosmdesátiletým Jacquesem Maritainem, který tam na něj čekal, aby jej obejmul. Od té chvíle pak už zbývajících dvanáct let jeho života znamenalo cestu dolů.

V očích veřejnosti neměl Montini ani oduševnělé charisma Pacelliho, ani světský šarm Roncalliho. Když se začala zdvihát bouře reakcí na koncil, přivodily mu projevy extrémních skupin veřejnosti obou stran takové duševní otřesy, že se jeho severoitalská agilnost postupně měnila v neklid a nervozitu. Právě když se přímo pod okny jeho vatikánského sídla modlila skupinka členů pravice za navrácení skutečné mše, protestovala zase skupina levičáků proti jeho encyklice *Humanae Vitae*. Tehdejší skotský komentátor Hamish Fraser viděl mezi oběmi záležitostmi určitou spojitost, již vyjádřil v domněnce, že skutečným důvodem vydání tohoto vlastně zbytečného dokumentu (katolíkům není třeba říkat, že umělá kontrola porodnosti je tabu) mohl být záměr naladit konzervativní katolíky provatikánsky dříve, než jim bude krátce nato vnucena nová mše.

²⁸ Nedaleko Říma, kde Konstantin r. 312 zvítězil nad Maxentiem; pozn. překl.

Jako by chtěl uniknout nesouhlasu a rozporným názorům, zahájil Pavel VI. takovou řadu cest, jako před ním ještě žádný římský papež. Jel do Jeruzaléma, do Manily, Sydney, Hongkongu i na kongres CELAM do Bogoty. V New Yorku před valným shromážděním OSN prohlásil, že je „poslední velkou nadějí lidstva“ a vyzval naléhavě svět, aby se přihlásil k novému humanismu Církve. „Také My více než kdo jiný ctíme člověka.“ – Člověk, který dosáhl Měsíce, jej uchvátil ještě silněji: „Čest lidské odvaze! Čest syntéze hospodářské a organizační působnosti člověka, krále Země a nyní už i knížete nebes!“

V takto povznesené náladě vstupoval Pavel VI. do Svatého roku 1975, spojeného s množstvím mimořádných slavností, které naplánoval dědic Augustina Bey, Jan kardinál Willebrands, jehož svého času poslal papež Jan do Moskvy, aby pozval pravoslavné pozorovatele k účasti na koncilu. Willebrands připomenul papeži Pavlovi, že jeho velký učitel a mistr Pius XII. předpovídal příchod „nových a obšťastňujících (*letificante*) letnic“ pro Církev, a nyní k tomu došlo v podobě několika desítek tisíc „znovuzrozených“ katolíků z celého světa, členů katolických *Charismatických obcí obnovy*.

Pavel VI. se poněkud znovu nalézal v podivné společnosti. Tak přicházeli do Vatikánu Rodman Williams z Melodyland School of Theology v kalifornském Anaheimu, Jihoafričan dr. David du Plessis, známý pod jménem „Mr. letnice“, představený Světového svatodušního kongresu, anglikánský letniční vůdce Michael Harper i Němec Arthur Bittlinger. Papež všechny přijal k soukromé audienci a ujistil je, že se „zabývají duchovními prameny spásy, které celá rodina lidstva tak naléhavě potřebuje. Vykročme společně vpřed a poučení pečlivě naslouchejme, co nám Duch dnes říká. Buďme tedy připraveni vstoupit s důvěrou a radostí do budoucnosti.“

Na svatodušní neděli začaly proudit tisíce katolíků do svatopetrského dómu, aby zde našli duchovní útočiště. Příchozí, většinou ze Spojených států, ale také z Irska, Kanady, Indie, Mexika a tuctu dalších zemí, zde zažili ráno, jehož průběh byl stejně bizarní a dokonce ještě divočejší, nežli extravagance Jana Pavla II. o deset let později v Assisi. Stáli zde charismatici, většinou středního věku, obráceni k velkým vinutým sloupům Berniniho hlavního oltáře, jednou rukou kroužili a ve druhé drželi nad hlavou japonská tranzistorová rádia, zatímco tisíce dalších se ve skupinách tísnily všude na mramorové podlaze a objímali se kolem ramen. Náhle zazněl z mikrofonu mocný mužský hlas. Dokonce i se zřetelným michiganským přízvukem bylo jeho poselství až ohromující: „Vězte, že Já, váš Bůh, jsem přivedl do Říma Petra a Pavla, aby osvědčili moji slávu. Nyní jsem se Já, váš Bůh, rozhodl, přivést do Říma vás. Slyš, můj lide! Mluvím k tobě z červánků nového věku. Moje Církev bude jiná. Můj lid bude jiný. Připravte se! Otevřete své oči! Otevřete své oči!“

Sedm set katolických kněží, většinou čerstvě k tomuto kultu obrácených Američanů, koncebrovalo na papežském oltáři mši se zářícím kardinálem Suenensem z Bruselu-Mechelnu. Kněží procházeli s hostiemi hlavní chrámovou lodí a udělovali je shromážděným do dlaně, a byly pak podávány z ruky do ruky dalším, přičemž některé spadly na podlahu. Vtom od malého bočního oltáře zazněl papežův hlas. Po desetiminutovém chvalo zpěvu na charismatické hnutí zdvihl papež ruce do výšky a hlasitě zvolal: „Ježíš je Pán! Aleluja!“

Pavlova euforie měla jen krátké trvání. Během několika málo měsíců propadl návalům sklíčenosti a jednou se udivených účastníků generální audience dokonce zeptal: „Urazili jsme snad ty, kdož rebelují a odpadají? Chceme je ujistit, že to nebylo naším úmyslem a že chceme být prvními, kdo je prosí o prominutí.“ – Tato slova, která vůbec nebyla v souladu s jeho stavem, pronesl papež přesně deset let po slavném okamžiku Maritainova objetí na závěr koncilu. Cesta od Maritainova integrálního humanismu dospěla k logickému cíli. Církev, která nic nevyžaduje, také nic nedostane, a Pavel VI. se zhroutil stejně jako nová laskavá církev, kterou navrhl on a Saul Alinsky. Formován obdobně jako Pacelli svými rodiči, výchovou, styky a především dlouhým vatikánským partnerstvím s Pacellim, Giovanni Montini zřetelně ukázal, že nebyl s to unést, k čemu všechno směřovalo.

Stejnou měrou, jakou klesal na mysli, nabývaly na dramatickosti jeho výroky. Odpad kněží nazýval svou „trnovou korunou“. Několikrát pomýšlel i na odstoupení, jak po papežově smrti sdělil jeho zpovědník Paolo Dezza SJ. Své projevy začal rámovat odkazy na zjev, který krásná nová Církev již dávno odstranila – na d'ábla. „Trhlinou v chrámu Božím vnikl dovnitř zápach Satanova dýmu“, prohlásil jednou, a rovněž: „Pracuje zde nepřátelská mocnost, cizí agent, tajuplná bytost, d'ábel.“

New York Times v jednom článku o neuvěřitelném projevu k hustému zástupu turistů v lateránském kostele svatého Jana psaly o „šestasedmdesátiletém papeži, působícím sešlým dojmem, který třesoucím se hlasem a blízek slzám řekl: ‚Kdo to k vám zde promlouvá? Ubohý muž, bezvýznamný zjev. Chvěji se, mé děti a moji bratři. Chvěji se, protože cítím, že by měly být vyřčeny věci, jež jsou nesrovnatelně větší než já. ... Avšak já jsem nástupcem svatého Petra. Přijměte mne! Neopovrhujte mnou! Jsem náměstek Kristův’.“

Jako by si připomněl dobu svého kaplanování pro FUCI, kdy povzbuzoval římské studenty v odporu proti Mussolinimu, odložil nakonec svou identitu papeže a veřejně udělal Rudým brigádám nabídku výměny osoby Gianbattisty Montiniho za jejich rukojmí Aldo Mora, bývalého vůdce FUCI a několikanásobného italského premiéra. Nabídka byla ignorována. Zavraždění Alda Mora a Montiniho smrt pak následovaly krátce za sebou. Psal se rok 1978.

Jan Pavel

(Jako člen vatikánského tiskového sboru byla autorka z bezprostřední blízkosti svědkem odchodu Pavla VI., příchodu a odchodu Jana Pavla I., i příchodu Jana Pavla II. Právě tehdy vzniklo mnoho z následujících zápisků a poznámek.)

Úmrtí dvou papežů během pouhých čtyřadvaceti dní udělalo z druhé poloviny roku 1978 jeden z nejdramatičtějších úseků moderních církevních dějin.

Ačkoli měl Pavel VI. přes osmdesát let a již dlouho se mluvilo o tom, že je postižen řadou chorob, vyvolala jeho smrt – stejně jako každá jiná – otřes. *Vaticanisti*, na vatikánské záležitosti specializovaní novináři, spěchali ze své srpnové dovolené na plážích zpět do Říma. Přišli sem i kardinálové, králové, královny a hlavy států,

aby se účastnili toho, co se nakonec ukázalo být mimořádně podivným pohřebním obřadem. Na koberci, rozprostřeném na kamenných deskách svatopetrského náměstí, stála rakev bez kříže, bez svící i bez květin, s výjimkou keříků zimozrázu, jehož větve se žalostně třepaly v poryvech slabé brízy.

Konkláve, vůbec první, z něhož byli vyloučeni kardinálové starší osmdesáti let, zvolilo při zostřené izolaci nového papeže překvapivě rychle. Arcibiskup Lefebvre to tehdy komentoval v interview pro jedny milánské noviny takto: „Konkláve, které v tak krátkém čase dospěje k naprosté jednomyslnosti, muselo být rozhodnuto ještě dříve, než se vůbec přiložila pečeť na dveře.“

Benátský patriarcha Albino Luciani, umírněný a vzdělaný funkcionář měnící se Církve, se dokázal za jediný měsíc svého papežství ve Vatikánu postarat o vzrušení jen proto, že představoval novou a utěšenou tvář. Všude se zdál vládnout pocit ulehčení a naděje. Několik tradicionalistických hlasů tvrdilo, že zde není žádný papež, protože členové neúplné konkláve zvolili pod vedením svých nejprogresivnějších elementů jednoho ze svých řad a ještě k tomu toho, který svoji intronizaci odmítal. Jiný tradicionalista, abbé Georges de Nantes, jinak ve svých hodnoceních věcí obvykle realistický, se – nebe ví proč – radoval ze zvolení papeže jako nového Pia X. Byla to doba prapodivných povídaček a nespolehlivých zpráv.

Albino Luciani byl chráněncem Angela Roncalliho. Oba se dostali do vzájemného styku r. 1953, když Roncalli opustil UNESCO v Paříži, aby převzal patriarchát v Benátkách. Práce mladšího z nich, organizovat kongresy a konference pro biskupa z Belluna, jej často přiváděla do nedalekých Benátek. Že v něm nakonec pozdější papež Jan spatřoval slibný talent pro měnící se Církev, vyplývá ze skutečnosti, že jeho prvním počinem bylo vlastnoruční vysvěcení dona Lucianiho na biskupa ve svatopetrském dómu. Krátce poté, co vyhlásil svolání koncilu, zřídil obě přípravné skupiny: Oficiální skupinu, jejíž dvouletá práce měla záhy skončit v odpadkovém koši, a tajnou skupinu „expertů“, mezi nimiž byl i msgre Luciani.

Jak přišel nový biskup ke svému postavení *perita*, to se dozvídáme z interview, které poskytl italský spisovatel Alfonso Stepellone římskému listu *Il Messaggero* v době Lucianiho smrti. Uvedl, jak mu patriarcha jednoho dne během koncilu sdělil, že prodělal – jak sám řekl – „vážnou duševní krizi“, kterou našťestí překonal. „Vyprávěl mi, jak ještě před poměrně krátkým časem akceptoval a podporoval Svatým officiem uchovávanou tradiční koncepci, podle níž je pravda pouze v Církvi. Potom ale, svěřil se příteli, dospěl k přesvědčení že se mýlil, načež – nikoli bez jisté váhavosti a trýzně – souhlasil se svou aktivní účastí na formulaci dokumentu o náboženské svobodě, jednoho ze stěžejních textů II. vatikánského koncilu.“ Jedná se o dekret, kterým je náboženská víra zůstavena na libovůli, nebo jak se zde říká, na svědomí jednotlivce, tedy dokument, který se konzervativní koncilní Otcové zdráhali podepsat.

Formulace dekretu byla vypracována pod vedením Augustina (nyní kardinála) Bey, a po přijetí koncilem byla uspořádána doslova záplava nejrůznějších pódiových podniků v nejrůznějších částech světa. Řada nejdůležitějších z nich byla během desetiletí uspořádána v Benátkách. Reverend Philip Potter ze Západní Indie, v době Lucianiho zvolení generální tajemník Světové rady církví, si dobře vzpomíná na dlouholeté styky. „Ale jistě,“ řekl tisku, „že nového papeže znám. Od roku

1965 jsme měli společný pracovní výbor (pro ekumenismus). Kardinál Willebrandts a já jsme byli osobními hosty v Benátkách, když tam byl patriarchou, a jasně si připomínám jeho proslov roku 1974 ohledně vlastního přesvědčení o ceně ekumenismu, určený celé pracovní skupině. Ve svém postoji byl jistě velice otevřený. Pak je zde skutečnost jeho odmítání intronizace. Zřetelně dokazuje evoluci, k níž v katolické Církvi došlo, a právě ona odkryla osobnost nového papeže.“

Nenadálá smrt Albina Lucianiho zůstává zahalena v temnotách. První z obou mladých papežových tajemníků, Ir P. John Magee, který měl objevit papežovu mrtvolu, odmítl podat novinářům jakoukoli informaci, zatímco druhý, Ital Diego Lorenzi, je přivítal otázkou: „Také jste přišli vypátrat, jak byl otráven?“ – Pak tedy přišel druhý pohřeb bez kříže, svící a květin, tentokrát však za prudkého lijáku, druhé konkláve a druhý Jan Pavel.

I když připustíme, že množství podkladů o životě, díle a smrti papeže Lucianiho bylo k dispozici jen v italštině a francouzštině a že novináři, kteří se k papežově pohřbu a volbě dostavili ze zahraničí, většinou v těchto jazycích nebyli zběhlí, je přesto zarážející, jak byli tak říkajíc vedle. Nositelka Pulitzerovy ceny, dlouholetá dopisovatelka *Washington Star*, Mary McCroryová, dokázala do své krátké zprávy vpravit hned sedm křiklavých omylů. Zde jsou:

(1) „Jednou z Lucianiho předností byl jeho deficit zájmu o vztahy v kurii.“ – Chyba. On sám byl po dlouhá léta členem jednoho z nejdůležitějších grémií, Sváté kongregace pro svátosti a bohoslužbu.

(2) „Byl v Římě málokdy viděn.“ – Rovněž chyba. Po celé trvání koncilu pracoval v Římě jako *peritus* a během tří let ve funkci viceprezidenta Italské biskupské konference přicházel soustavně do Říma.

(3) „V době svých studií na ‚Gregu‘...“ Chyba. – Luciani nikdy Gregorianu ne navštěvoval, protože dostal povolení absolvovat v Bellunu, kde asistoval biskupovi.

(4) „Následoval po papeži Janovi jako další patriarcha benátský.“ – A znovu chybné. Roncalli opustil Benátky roku 1958 vzhledem ke svému zvolení papežem, Luciani se stal patriarchou až roku 1971.

(5) „Říká se o něm, že až do vydání encykliky *Humanae Vitae* nebyl přístupný užívání antikoncepčních pilulek.“ Chyba. – Ve skutečnosti se choval právě opačně. Když byl dokument zveřejněn, podrobil se, a později pouze poslal prosbu papeži Pavlovi, aby znovu přihlédl k otázce dovolení užívat antikoncepci.

(6) „Jak se zdá, Luciani nikdy nebyl mimo Itálii.“ – Neodpovídá skutečnosti. Jako biskup procestoval pěkný kus Evropy, protože byl jedním z mála Italů, pozvaných k účasti s avantgardními biskupy a teology Německa, když pracovali na přípravě koncilu. Kromě toho byl několikrát v Brazílii a jednou v Jižní Africe.

(7) Nakonec mluví článek o „naprostém upadnutí“ papeže do chudoby. Tento motiv ubohé chudoby („nečestně zchudlý“, jak to nazval rabín Tanenbaum) má svůj původ v několika slovech prvních biografických výpovědí ve Vatikánu, a pak už přecházel z pera do pera. Papežův bratr Eduardo nakonec v důsledku toho ztratil trpělivost. „Nestáli jsme si o nic hůře než kdokoli jiný,“ řekl novinám *Il Tempo*. Tehdy ve dvacátých letech to nikdo neměl lehké v severních oblastech Benátek, které bývaly rakouské a v poměrech slabého italského hospodářství poválečné do-

by jsme se nevyznali. Mussolini provedl jistá částečná opatření, když nechal vysušet pontinské bažiny jižně od Říma a vyzval Benátčany, aby se tam usazovali. Dodnes je od tamějších starších lidí slyšet benátský přízvuk. Pokud jde o bytové poměry rodiny Luciani v papežově rodišti, jedna dochovaná fotografie nám ukazuje solidní třípatrový dům. Papežův bratr Eduardo byl mimochodem po léta prezidentem tamější obchodní komory.

Zatímco informace zahraničních dopisovatelů o životě Jana Pavla I. hýřily fantaziemi, při získávání zpráv o jeho smrti jim, jak se zdá, chyběla i obyčejná zvědavost. Je jistě pozoruhodné, jak ze zhruba osmi set novinářů, bloudících ve vatikánských sálech, se jich velice málo zajímalo o skutečnost náhlé papežovy smrti. Mezi Italy na ulici, trhovkyněmi, taxikáři a pod. se o věci mluvilo mnohem více. Byla zde také veřejnou pozornost budící žádost jedné pseudotradicionalistické skupiny o provedení pitvy, která zůstala bez odpovědi, avšak zahraničním novinářům zjevně stačilo, co řekl Vatikán. Problém spočíval v tom, že se Vatikán nevyjádřil definitivně. Když zemřel papež Pavel, byl předán tisku bulletin, obsahující prosté ohlášení události. K smrti došlo v konkrétním okamžiku daného dne, a pak bylo jednou větou podáno vysvětlení její příčiny v běžných obecných výrazech. Příští den byl vydán další krátký bulletin, který příčinu smrti konkretizoval exaktními lékařskými pojmy. Několik hodin po objevení mrtvoly Jana Pavla I. vydalo vatikánské tiskové středisko bulletin prvního typu, ale druhý, přinášející přesnou lékařskou zprávu, nebyl nikdy zveřejněn. Na dotaz autorky po možnosti získání (lékařské zprávy) jí vatikánský tiskový vedoucí P. Romero Panciroli odpověděl, že vydání dalšího bulletinu není nutné, protože informace již byla zveřejněna. Italský zákon sice v případech takovýchto úmrtí pitvu vyžaduje, ale Vatikánský stát je jinou a suverénní zemí již od roku 1929, kdy kardinál Gasparri a ministerský předseda Mussolini podepsali lateránskou dohodu.

Albino Luciani v okamžiku smrti dosáhl teprve sedmého desetiletí svého života. Jako Ital měl početné přátele a příbuzné, jež bylo možno požádat o rozhovor. Místní reportéři čas neztráceli. Vyhledali jeho sestru, která trvala na tom, že při nedávné rutinní lékařské prohlídce potvrdili lékaři u jejího bratra zcela normální činnost srdce. Dále uvedla, že nejen on sám nikdy netrpěl srdeční slabostí, nýbrž také nikdo z rodiny. Kněz, který byl Lucianiho tajemníkem v letech jeho benátského patriarchátu, prohlásil, že až do papežské volby oba pravidelně jezdili do hor, kde trávili dlouhé hodiny usilovnými pochody. Kardinál Colombo z Milána vyjádřil ohromení ze smrti svého přítele a potvrdil, že pouhých pět hodin před nalezením mrtvoly mu papež telefonoval a zdál se být v nejlepší kondici a náladě. „Řekl mi, že první týdny zmatků již zjevně minuly a konečně má pocit, že se začíná opravdu chápat vlády věcí.“

Objevovaly se i protimluvné zprávy o tom, kdo našel mrtvé tělo papeže. Byl nálezcem P. Magee, nebo řeholnice, která vedla domácnost? Vyšly také rozporné informace o tom, co papež těsně před svou smrtí četl. Aby bylo jasno, není zde řeč o nějakých kolujících pověstech, nýbrž o následných protichůdných vatikánských tiskových zprávách. Avšak vůbec nejvýmluvnější skutečností bylo trapně viditelné opuchnutí mrtvoly, vystavené na hlavním oltáři baziliky svatého Petra, které si vy-

nutilo mnohem dřívější uzavření rakve s pozůstatky, než bylo původně plánováno. Kardiologové, kteří tehdy byli římským tiskem zpovídáni, souhlasně prohlásili, že takový fenomén se v případech úmrtí na normální selhání srdce nevyskytuje.

Jestliže všechna fakta ukazují na falešnou hru, jak potom k papežově smrti opravdu došlo? A jak tato událost zapadá do teorií naší knihy? Poté, co Albino Luciani překonal „duševní krizi“, stal se z něj nadšený účastník vatikánské revoluce. Jeho rezidence v Benátkách i ostatní církevní budovy města se proměnily v ústředí protestantsko-katolických dialogů, židovských konferencí, dále jezuitských spekulací o „rozdílnosti duchů“, ale především snah Vatikánu a kardinála Willebrandtse o sloučení katolických charismatiků s protestantskou „Assembly of God“. Při mnoha těchto podnicích mimochodem předsedala energická Rosemary Goldieová, která byla před koncilem vůdčí silou v San Calistu a později se dopracovala i postavení v kurii.

Ale proč by vlastně měl zmizet z obrazu i myslí papež, tak věrně oddaný hlavním cílům a podnikům současného Vatikánu? Objevit důvody toho je dodnes oblíbenou kratochvílí levice i pravice. Na této hře se podílel dokonce i Vatikán svou podporou verze novináře Johna Cornwella, podle níž byl Luciani vlastně již v době svého zvolení smrtelně nemocný – tedy výmysl, který odporuje všem tehdy dostupným svědectvím. Cornwell zdánlivě zachází tak daleko, že kouše ruku, která ho krmí, když obviňuje Vatikán, že nechal ubohého muže zemřít z nedbalosti. Za předpokladu existence toho, co profesor Jean Meyer jednou nazval vatikánským komplexem „sebepronásledování“, by takové obvinění muselo být čímsi potěšujícím.

Roku 1978 kolovaly i další ztřeštěné teorie: Nový Svatý Otec hodlal znovu zavést starou mši, přičemž každý Benátčan věděl, že zamezil sloužení tridentské mše Lefebvrovým kněžím v kostele San Simeone Piccolo. Svatý Otec prý zamýšlel skoncovat s ilegálními machinacemi Vatikánské banky. Tento o něco pozdější výplod fantazie novináře Davida Yallopa udělal z jeho knihy *Jménem Božím* mezinárodní bestseller. Že by se tento tichý a podřízený kněz, o němž není naprosto známo, že se kdy zajímal o národohospodářství, hned v prvních nejistých týdnech svého pontifikátu rozhodl zahájit boj proti celému vatikánskému finančnímu establishmentu, je stejně tak absurdní, jako je Cornwellova teorie falešná.

Náhlá smrt papeže Lucianiho – zjevně následkem otrávení – zůstane nejspíš tajemstvím. Někteří *vaticanisti* spekovali, že mezi papežskými voliteli r. 1978 byli jistí insideři kolem Königovy frakce zklamáni slabou volbou, kterou prosadila frakce Benelliho, a rozhodli se situaci za každou cenu zkorigovat. Téměř jako pohřební projev k žalostné postavě Jana Pavla I. zní pozoruhodná věta na konci jednoho z krátkých článků, které tak rád psal pro *Il Gazzettino di Venezia*. Dá se chápat jako poklona jak svým mentorům Roncallimu a Willebrandsovi, tak i jako apologie života, který si svobodně zvolil, „byť i ne bez jisté trýzně a rozpaků“: „Je lepší být spoluzasvěcencem velké ideje, než původcem něčeho průměrného. Kdo se postaví na ramena jiného, vidí dál než ostatní, byť i je sám třeba malý.“

Druhý papež Jan Pavel vstoupil na scénu se srdce oblažujícím zvoláním: „*Laudetur Jesus Christus!*“ – To zde ovšem nebyl žádný statista, nýbrž sám hlavní interpret. Netrvalo dlouho, než se dosud nevídané rozpoložení a nadšení „zahraničního papeže“ rozšířilo masami přihlížejících do celého Říma, a v následujících měsících i do nespočetných shromáždění v parcích a na veřejných prostranstvích Polska, Irska, Spojených států, Mexika i Brazílie. Kouzlu jeho osobnosti propadli dokonce i tradici věrní katolíci. Po dlouhé rezignaci viděli v jeho slovech a činech pouze to pozitivní a před vším ostatním zavírali oči.

Stejně tak jako v případě Albina Lucianiho, jehož výrobci image „předělali“ z úslužného ekumenika a duchovního syna liberálního papeže Jana ve smělého bojovníka za finanční reformu a liturgickou tradici, začal proces přepisování životopisu Karola Wojtyly ještě dříve, než v noci svého zvolení opustil balkón chrámu svatého Petra. Když bylo oznámeno jeho jméno, nastal divoký úprk reportérů z náměstí do přilehlého tiskového střediska, aby tuto informaci podali telefonicky nebo telegraficky svým redakcím, zatímco ostatní, kteří z nějakých důvodů naspěch neměli, se shlukli před obrazovkou interního vatikánského přenosu, umístěné v hale pro novináře.

Krátce předtím, než nový papež ukončil svůj první pozdravný projev z výše nad hlavním portálem svatopetrské basiliky, hbité tiskové středisko P. Panciroliho už dohotovilo a rozmnožilo papežovu biografii v italštině a jen o několik minut později i ve čtyřech dalších jazycích, mezi nimi i v polštině. Ve stejnou dobu se jeden televizní kameraman zmocnil novináře středního věku, právě když vycházel z dlouhé řady telefonních kabin. Byl jím Jerzy Turowitz, redaktor katolické tiskové skupiny *Znak*, která měla styky s polskou vládou. Právě když jsme v bulletinu četli, že otec Karola Wojtyly byl dělník, vykládal Turowitz na obrazovce: „Ne, žádný dělník, nýbrž důstojník armády. Nijak vysoký, ale důstojník. Jak dlouho nového papeže znám? Už hodně, hodně let, ještě dávno před koncilem.“

Přibližně sto dopisovatelů vyslechlo Turowitzova slova z obrazovky spolu se mnou, avšak rozhodující většina ostatních kabelovala biografický omyl bulletinu do celého světa.

Co však má za význam vědět, jakým způsobem zajišťoval otec budoucího papeže své rodině chléb? Pro Církev jistě vůbec žádný. Úřad papeže je cosi, do něhož je člověk zvolen; není ničím dědičným. Kardinál Ottaviani, prelát, který byl dvakrát *papabile* a během svého dlouhého života se stal symbolem právoplatného konzervatismu, byl synem řezníka z chudé římské čtvrti Trastevere. Že však byla v případě současného papeže připuštěna nikdy neopravená životopisná chyba, je ovšem i příznakem pokusu o výrobu politického image.

Lze jistě připustit, že získávání biografického materiálu z komunistické země nikdy nebylo jednoduché, avšak sestaví-li se nepředpojatě jednotlivé části, které jsou z podkladů k dispozici, je možné poctivě podat hlavní rysy charakteru muže, jenž byl ze sobě rovných vybrán, aby pokračoval v přestavbě katolické Církev.

Podle Turowitzových údajů nebyl Wojtylův otec dělník a už vůbec ne rolník, nýbrž voják. Ale i to málo, co o Josefu Wojtylovi víme, vrhá dostatečné světlo na budoucí usměřování jeho syna. Pokud by zde nebylo individuálního úsilí a smyslu pro osobní disciplínu u otce, je nejspíše, zda by Karol došel třeba jen z poloviny tak daleko jako on.

Začátkem r. 1979 odhalil jeden podnikavý středoevropský reportér registraci poručíka Wojtyly ve vojenském archívu císařské Vídně. Provincie Polska, Halič, z níž Wojtylova rodina pocházela, byla v letech 1772-1918 součástí habsburské říše. Dokumenty ukazují, že otec budoucího Jana Pavla se narodil v haličské vesnici Lipsik jako syn krejčího. Z okolnosti, že do armády vstoupil jako obyčejný pěšák, musíme usuzovat, že měl jen nepatrné školní vzdělání. Stal-li se vojákem ve svých jedenadvaceti letech, svědčí to o tom, že mládí prožil v učení u svého otce, a rovněž o předpokladu, že se pro vojenskou kariéru rozhodl jako pro únik z vyhlídky na doživotní šití černých nedělních obleků pro sedláky z okolí Lipsiku.

Josefu Wojtylovi se v armádě dařilo, a tak brzy povýšil na poddůstojníka. Jak uvádí citovaný dokument, mluvil plynule polsky i německy a byl také hbitý steno- typista. Podle popisu byl pět a půl stopy vysoký, s kaštanově hnědými vlasy a světlým knírem. Dochovaná fotografie ukazuje, že měl úzký obličej přísných rysů, na rozdíl od svého druhého syna Karola, který se mu narodil už jako jedenačtyřicetiletému. Naproti tomu snímek jeho ženy Emilie Kacz-Orowsikové nám už ukazuje široký, otevřený obličej budoucího papeže i jeho silnou tělesnou konstrukci.

Koncem roku 1914 vyměnil Wojtyla psací stroj za bitevní pole. Tou dobou byla rakouská válečná moc zaměstnána zadržováním mohutného ruského postupu do té doby, než dorazí Němci pod von Mackensonovým vedením, aby jí pomohli k chystanému průlomu na východ. Roku 1916 dostal Wojtyla osobně z rukou císaře Františka Josefa vojenský kříž první třídy. Tři roky poté propůjčila nově zřízená Polská republika Wojtylovi hodnost poručíka a na jaře příštího roku, když přišel na svět Karol, obývala rodina část pěkného domu v malém městě Wadowice.

Poručík Wojtyla, jenž opustil krejčovskou dílnu při jedné z těch vzácných příležitostí, které mladému muži bez peněz a vzdělání otvíraly dveře do poměrně uzavřené společnosti císařské říše, musel při tom jistě myslet také na budoucí výhody pro své děti, které by jinak postrádaly. Jeho první syn Edvard, který se narodil o deset let dříve než Karol, získal doktorát medicíny na krakovské univerzitě, kde zemřel jako teprve čtyřiatřicetiletý. Zjevně na následky experimentu s mikroby spálové horečky.

Třicátá léta prožil gymnazista Karol sám se svým otcem, protože mu matka, starší bratr i mladší sestra postupně zemřeli. Nedávno otištěné interview v římských novinách *Il Tempo* nás vrací do oněch dnů. Inženýr Jerszy Kluger, žijící po dlouhá léta v Římě, byl kamarád Karola Wojtyly od ranného dětství až po gymnázium, i stálým návštěvníkem rodinného obydlí v Kalninské ulici. Kluger podává mnohोznačný popis otce svého přítele: „Byl to muž velké vážnosti a rozsáhlé kultury. Záhy se poděkoval z armádní služby, aby se mohl věnovat vědě. Opravdu také psal dějiny katolické Církve v Polsku. Ovšem zda je kdy zveřejnil nebo ne, to nevím. Vzpomínám si, že z něj vyzařoval klid, jakási rozjasněná mírnost...“

Ohledně města Wadowic sám Kluger říká, že mělo kolem deseti tisíc obyvatel, z nichž byly dva tisíce Židů. Jeho otec byl hlavou židovské obce, jinak v politice činný liberál. „V období Polské republiky mezi válkami pro nás nebyl život lehký. Každý byl připraven provokovat Židy a zraňovat naše city, ale Wojtylovi nebyli jako ti ostatní.“

Kluger zapůjčil římskému reportérovi své abiturientské foto, pořízené v červnu 1938. Karol, stojící v popředí, byl podle něj „vždy první ve třídě. Ne snad proto, že by se víc učil, spočívalo to v tom, že byl génius“.

Gymnázium nebylo katolické. V řadách učitelů nebyli žádní kněží, avšak rozhodnutí Josefa Wojtyly poslat svého syna do světské školy nebylo zjevně vedeno tak dalekosáhlou úvahou jako v případě otce Pia XII. V blízkosti Wadowic ostatně žádná katolická škola nebyla. Habsburskou říši katolicismus tak prostupoval, že speciální náboženské školy nebyly příliš nutné, stejně jako tomu bylo i po dosažení nezávislosti Polska. Že wadowické gymnázium vychovávalo mladíky z rodin vyšších vrstev, vyplývá z další Klugerovy fotografie, zachycující třídní setkání o deset let později. Vidíme zde už kněze Wojtylu, jak stojí ve skupince zámožně vyhlížejících mladých mužů a jejich velmi elegantně oděných žen.

Tolik tedy k mýtu, který začal „dělnickým synem“ ve vatikánském tiskovém bulletinu, pokračoval „zchudlým dělníkem rolnického původu“, a končí třeba citátem holdu massachusettského guvernéra Kinga na závěr návštěvy papeže, který „přišel z uhelných dolů svého milovaného Polska“.

Líčení Wojtylových univerzitních let jsou vzhledem k obsaženým rozporům stejně podivná, jako bylo zobrazení prvního období, a jsou rovněž tak přeplněna záměrnými smyšlenkami. Po jarním abiturii se otec se synem vydali do starého, krásného univerzitního města Krakova, vzdáleného asi třicet mil. Na podzim začal Karol navštěvovat fakultu literatury a specializoval se na jazyky a písemnictví. Následující rok 1939 musel být asi nejhorším v jeho životě. Zemřel mu otec a zrovna v jeho zemi začala II. světová válka. Po třítydenním tažení a porážce Polska se stal Krakov hlavním stanem německé vojenské správy a Karol, který byl právě ve věku branné povinnosti, měl narukovat do pracovní brigády a být nasazen v Německu. Aby nemusel opustit Krakov a studium, podařilo se Karolovi a jeho kolegovi Juliovi Kydrynskému, s nímž po otcově smrti sdílel pokoj, najít si částečný pracovní úvazek v místním vápencovém lomu. Podle Kydrynského, který je dnes známým polským spisovatelem, skaláci byli k oběma městscky vychovaným studentům laskaví a nechávali je postupně si zvykat na těžkou práci v lomech. Jak dále řekl, Karolovi se po několika dnech podařilo dostat na místo, odkud byla práce jistým primitivním způsobem dálkově řízena.

Budeme-li věřit zbožným chvalozpěvům vatikánského bulletinu, pak se Karol už tehdy „aktivně věnoval náboženskému a kulturnímu formování ostatních dělníků“. Ale jemu tehdy nejbližší přítel a spolubydlící jednou australskému novináři Jamesi Oramovi řekl: „Karol byl praktikující katolík. Myslím tím, že chodil každé ráno do kostela, avšak jeho smýšlení bych nazval liberálním. Jeho hlavní zájem tehdy jistě nepatřil náboženství.“

Někteří Wojtylovi přátelé z válečných let potvrzují skutečnost, že jeho jedinou vášní bylo divadlo. Při přednáškách poezie na univerzitě se setkal s Juliem, a z pod-

podnětu takových setkání pak spolu s několika dalšími studenty a jedním nebo dvěma herci bez angažmá založil malou poloprofesionální skupinu, která vystupovala v salonech soukromých domů, přičemž mladý Wojtyla obvykle hrával hlavní roli. Na repertoáru měli sedm her, ale na rozdíl od mnoha pozdějších povídaček nebyly vybrány ty, které podporovaly víru, oslavovaly Polsko nebo dokonce ironizovaly a napadaly Německo, nýbrž výhradně a pouze dobrá, solidní soudobá dramata. Typické byly např. *Křepelky* jednoho tehdy úspěšného polského dramatika, v nichž hrál Wojtyla drsného, neotesaného sedláka, jehož žena opětuje lásku jemného a citlivého muže.

Později pak s několika herci svou skupinu, která se nazývala „Dramatické studio 39“, přeměnil ve společnost, deklamující epické básně polské literatury klasického období i devatenáctého století. Vystupovali na scéně bez dekorací, což bylo v Německu za Výmarské republiky před Hitlerem považováno za avantgardní. Wojtyla ještě i po letech jako biskup při svém neutuchajícím zájmu o divadlo teoretizoval o jeho přednostech a o jeho redukci na mluvené slovo, vyžadující si součinnost obrazotvornosti diváků. A snad právě tato náklonnost k výmarské redukci divadla je nám vysvětlením záliby Jana Pavla pro rudimentární rituály pokoncilní Církve.

Ze všech vymyšlených historek o Wojtylově univerzitních letech zachází asi nejdále do absurdity líčení jeho účasti na odbojové politické činnosti, vezmeme-li v úvahu, že vedl tehdy život, vyžadující si veřejnou osobní přítomnost od časného rána do pozdní noci. Den začínal učením, potom odcházel pracovat do lomu či později do místní chemické továrny, a pak následovaly divadelní zkoušky nebo večerní představení.

Z okolnosti, že Wojtyla jako biskup a kardinál vlastně dospěl k interpretaci katolického učení v zsinalem světle německých existencionalistů, musíme vyvozovat závěr, že místo sabotování okupačních jednotek se od nich dokonce všemožně učil. Připusťme však také, že pro důstojnického syna musela být porážka vlastní země trpká, a že jeho neobyčejná činorodost a touha po vědění ho poháněly k využívání všech možných kontaktů, které daná situace nabízela. V časech cizí vojenské okupace běžně dochází, zvláště mezi mladými lidmi, k mnohem větší vzájemné výměně idejí a postojů, než by se soudilo. Je např. skutečností, že v jednotkách SS, umístěných během války ve Francii, netvořili osmdesát procent Němci, ale mladí Francouzi. Stejně tak je pravda, že v rámci kulturní výměny té doby se na sympóziích, přednáškách a podobně na mladé Francouze se zálibou k intelektuáliství přenášelo i nadšení okupantů pro nejasné koncepce svého mentora Martina Heideggera, které pak prostřednictvím Jeana Paula Sartra a Alberta Camuse ovládly nejen francouzskou poválečnou literaturu, nýbrž vedly také k perverzi katolické pravověrnosti ve vlivných dílech skupiny teologů, vedené Karlem Rahnerem SJ, žákem Martina Heideggera.

Vysoké školy byly středisky politické agitace i v mírových dobách. Je pak jen přirozené, že na krakovské univerzitě v době války v tom směru také nenastal klid. Následkem toho byla i s dalšími polskými univerzitami a semináři uzavřena až do konce války. Studium pokračovalo soukromě, ale v žádné případě nijak skrývaně.

Není jasné, kdy přesně se Wojtyla rozhodl stát se knězem. V člancích a knihách je neustále zmiňována malá skupina studentů, která se pravidelně setkávala u jisté-

ho Jana Tyranowského. Stejně tak jako Karolův dědeček, byl i on povoláním krejčí. Malachi Martin o něm říká: „Tento nevzdělaný krejčí byl jediným větším faktorem vlivu ve Wojtylově životě.“ – Jiní tvrdí, že schůzky většinou pozůstávaly ze studia Písma, ale M. Malinski v knize *Můj přítel Karol Wojtyła* trvá na tom, že jejich náplň nebyla religiózní, přinejmenším ne v katolickém smyslu. Přednost se spíše dávala jistému druhu teosofické filosofie „poznej sám sebe“, zřejmě podle myšlenkových pochodů Rudolfa Steinera, tedy myslitele, který tak fascinoval mladého Angela Roncalliho.

Každopádně to bylo nejspíš někdy v roce 1943, kdy se Karol svěřil do ochrany krakovského metropolity arcibiskupa knížete Sapiiehy, který ho přidělil jednomu tomistickému teologickému specialistovi za účelem soukromého studia, jež mělo být prokládáno periodickými zkouškami.

Co se týče historek o „podzemním semináři“, je třeba na ně pohlížet jako na romantický výmysl. Arcibiskup Sapiieha, vyburcován zprávami o ruském průlomu na východě a chystaném ústupu německých okupačních sil, vyzval 7. srpna 1944 rozptýlené kandidáty kněžství své diecéze, aby postup sovětských vojsk přečkali v relativním bezpečí arcibiskupského paláce, který za tím účelem přeměnil v dočasný internát. Nebylo to tedy „pronásledování nacisty“, nýbrž naopak jejich hrozící odchod, co znamenalo konec improvizovaného semináře v Krakově.

Když pak Němci skutečně ustoupili a vydali celé Polsko na milost a nemilost sovětské armádě, byly v pohybu obrovské masy lidí. Do paláce-semináře se sice nikdo nepokusil vniknout, ale šest měsíců po ukončení první fáze nové okupace se stal Krakov dějištěm rozsáhlých nepokojů. Před válkou tvořili Židé 25 procent zdejšího obyvatelstva města. Nijak zvlášť vysoké číslo na Polsko, kde podle *Židovské encyklopedie* dosahoval jejich podíl na obyvatelstvu ve Varšavě 30 a v Lublinu 44 procent. Krakovští Židé, kteří na počátku německé invaze uprchli do ruské zóny, se nyní roku 1945 vraceli zpět, mnozí z nich jako sovětsí komisaři a milicionáři. Nálada mezi Poláky byla roztrpčená, a 11. srpna se vybilá ve velkém pogromu, při němž bylo davem usmrceno 353 krakovských Židů.

V noci svého zvolení papežem vylíčil Jan Pavel II. sám sebe coby „muže, přicházejícího z daleka“. Ve skutečnosti je třeba už dávno pohlížet na Řím jako na jeho druhou domovinu, neboť od r. 1946 do tohoto města opakovaně a stále častěji zajížděl k různě dlouhému pobytu.

Metropolita Sapiieha se ve styku s Rusy ukázal být stejně obratný, jako předtím s Němci. V oněch hrozných měsících, poraženými nazývaných „rokem nula“, kdy následkem pogromu byl Krakov prakticky v policejní svěrací kazajce a vycestování ze země bylo dovoleno jenom Židům, obdržel právě na kněžství vysvěcený Wojtyla nějakým způsobem souhlas k cestě na Západ. Po dramaticky sláтанých železnicích nakonec dorazil do Věčného města ještě včas k zahájení nového studijního roku.

Ačkoliv byl Řím politicky otřesen až do samých základů, město přestalo válku prakticky nepoškozeno s výjimkou několika ulic kolem nádraží Tiburtina, které Američané bombardovali. Mladý kněz z Polska měl po dva roky studovat na „Angelicum“, dominikánské univerzitě, věnované svému velkému Tomáši Akvinskému

a postavené na strmém pahorku, vyčnívajícím nad Trajánovým fórem. Odtud Wojtylu dělila pouhá půlhodinka chůze živými ulicemi přes tiberský most na Piazza di San Pietro, kde mohl naslouchat slovům Pia XII.

Aby měl mladý kněz možnost číst v originále dílo Svatého Jana z Kříže, které bylo předmětem jeho doktorské práce, začal studovat španělštinu a tvrdí se, že byl tehdy také rozhodnut bydlet v Belgické koleji, aby se tam zlepšil ve francouzštině. I když to jistě mohlo být také důvodem, přesto se nesmí zapomínat, že právě Belgie se svou lovaňskou univerzitou a *Lumen Vitae* byla již od časů kardinála Merciera vůdčím střediskem radikálního teologického odboje. Atmosféra Belgické koleje se svými početnými návštěvníky z vlasti jistě musela na mladého Wojtylu působit silným vlivem. V létě pak odcestoval autostopem do Belgie na setkání Mezinárodní křesťanské dělnické mládeže (JCC). V Paříži často navštěvoval *Mission de France*, ústředí hnutí dělnických kněží. – M. Malinski v rámci svého líčení onoho léta popisuje *Mission* jako „středisko pro mladé kněze, kteří ve službě lidem podle Kristova svědectví usilovali o navrácení liturgie ke svému prapůvodu a věnovali se vytváření nových struktur kolektivních modliteb“. Roku 1947 vystupoval Wojtyla jako polský delegát na kongresu Mezinárodní křesťanské dělnické mládeže v Ženevě.

Roku 1948 bylo v Polsku zatčeno na sedm set kněží a ještě větší počet řeholníků. Přesto byla Wojtylovi, který se toho roku vrátil do vlasti, přidělena fara ve vesnici Niegonic. Následujícího roku byl přeložen do Krakova, kde vykonával farní pastýřskou činnost a současně zastával i vládou povolené místo kaplana na své někdejší univerzitě. Z vlastního popudu pořádal každé léto víkendové pěší túry se svými studenty. Někdy tou dobou také vydavateli časopisu *Tygodnik Powszechny* Jerzy Turowitzovi, který ho později zpovídal pro vatikánskou televizi v noci po zvolení papežem, nabídl k otištění pod pseudonymem své první básně. Časopis byl brzy nato zahrnut do provládního hnutí *Pax* pod vedením Boleslawa Piaseckého a Turowitz pak spolu s Jerszy Zablockim spolupracoval s katolickou tiskovou sítí *Znak*, propojenou s hnutím *Pax*. Zablocki sám později od komunistického šéfa Gierka dostal místo ve vládním kabinetu.

Skutečnost, že Wojtyla jak *Znak*, tak i jeho redaktora Turowitze i nadále podporoval, dosvědčuje dr. George Hunston Williams z Harvardské univerzity. Když podle jeho líčení dokonce i Pavel VI. považoval články *Znaku* ohledně Církve na Ukrajině za příliš daleko zacházející, Wojtyla papežovi prohlásil, že podlamování tamější Církve ve prospěch sovětské pravoslavné církve je hlavním bodem Casaroliho východní politiky, a tedy něčím, co by měl Svatý Otec podporovat.

I když se zdá, že „*Angelicum*“ Wojtylovu doktorskou práci o svatém Janovi z Kříže akceptovalo, nenacházíme žádnou zmínku o předcházejícím akademickém stupni. Aby mohl vyučovat v Polsku, musel strávit další dva roky vypracováním druhé akademické práce. Vzdal se tedy fary, začal znovu studium filosofie a napsal práci o díle fenomenologa Maxe Schelera. Roku 1953 se stal docentem teologie morálky na univerzitě v Lublinu a v následujícím roce k tomu přibýly další podobné přednášky v Krakově, což od něj vyžadovalo neustálé noční cestování mezi oběma městy.

Koncem roku 1953 zrušila varšavská vláda veškerá teologická studia v Krakově a ponechala Lublin jako jedinou „katolickou“ univerzitu za železnou oponou. Insti-

tuce měla opravdu kuriózní historii. V jistém smyslu děkovala za svůj původ Leninovi. Před r. 1918 bylo východní Polsko ruské a v pravoslavné carské říši byly římsko-katolické semináře pokládány za ohniska neklidu, zvláště škola ve Vilnu, které konečně bylo nařízeno přesídlení do Petrohradu, kde měla být sloučena s tam už existující malou teologickou akademií. Počítalo se s tím, že takto bude snáze možné držet katolické seminaristy pod dohledem. Bezprostředně po revoluci byl rektor Idzi Radziszewski přijat Leninem, který přivítal knězovu nabídku zbavit ho starostí o celou záležitost tím, že by toto kombinované učiliště bylo přeloženo do Polska.

Nová Polská republika se tehdy honosila papežským nunciem, který se jistě na ujednání o přemístění institutu nějakým způsobem podílel. Nebyl jím nikdo jiný, než msgr Achille Ratti, pozdější Pius XI. Nesnadným úkolem byl převoz rozsáhlé knihovny, nábytku a dalšího vybavení, nemluvě už o problémech se zakoupením přiměřených přístřeší v Lublinu. Nezbytné peníze k tomu přišly ve válkou poničeném Polsku téměř okamžitě od dvou polských milionářů, o nichž se kupodivu vědělo, že byli zednáři.

Dalším z pozdějších papežů, který udržoval příležitostné kontakty s lublinskou univerzitou, byl mladý Don Montini. Když byl roku 1922 služebně přikázán do Polska, vyprávěl později přátelům v Římě, že se mezi radikálními mladými intelektuály na univerzitě cítil mnohem více doma, než mezi diplomaty a aristokraty v hlavním městě.

Pokud jde o práci potomního Jana Pavla II. v Lublinu, jeho přednášková činnost zde pokračovala ještě celé desetiletí a přesáhla i do doby, kdy už byl biskupem. A dokonce je skutečně známo, že tam ještě přednášel i tedy, když byl zvolen papežem. Wojtylovo učitelské působení začalo již roku 1953 a vábilo k sobě jak v Krakově, tak i v Lublinu masy zájemců, a to bez ohledu na skutečnost, že právě tato léta byla v Polsku poznamenána tvrdým pronásledováním Církve. Kardinál Wyszyński byl v domácím vězení, platil zákaz výuky náboženství na školách, pod smyšleným obviněním byli zatýkáni kněží a nemocnice, starobince i další charitativní zařízení režim nuceně vyjmul z církevní působnosti.

Když o tři roky později přišel k moci Gomulka, nastala jistá obleva. Kardinál byl propuštěn na svobodu a Církvi se v ohraničené míře dostalo prostoru. Psal se rok 1956 a kněz Wojtyla byl vysvěcen na biskupa. O dva roky později jej papež udělal světícím biskupem v Krakově s právem následnictví.

Blížila se konkláve a přípravy na koncil. Wojtylovi vydali dvě knihy, práci o Maxi Schelerovi a spis o manželství s titulem *Láska a odpovědnost*. Jejich rychlému vydání v několika překladech napomohl rostoucí zájem Říma o mladého polského biskupa s tím výsledkem, že byl vyzván k účasti na přípravných pracích – jak musíme předpokládat – koncilních „insiderů“, neboť pozvání přišlo od biskupa Garonneho z Toulouse, který se později stal hlavním „inkvizitorem“ francouzského arcibiskupa Lefebvra.

Krátký biografický přehled, vydaný vatikánským tiskovým oddělením po papežské volbě r. 1978, označuje Wojtylův přínos ke *Gaudium et Spes* za „rozhodující“. Uveřejněno pod titulem „Církev v dnešním světě“ se *Gaudium* jeví jako obšírné pojednání o tom, jak se podvrací tradice. Stejnou měrou typický jako strašný je „rozhodující přínos“ arcibiskupa Wojtyly, jako např. tento: „Není úlohou Církve

poučovat a přesvědčovat nevěřící. Spolu s našimi bližními se nacházíme na cestě hledání... vyhybejme se moralizování a vyvolávání dojmu, že bychom snad měli monopol na pravdu.“

Při dnešním pohledu je nápadné, že jeho intervence během koncilu znamenala podivnou obhajobu statu quo ve Východní Evropě, zvláště pokud jde o nepřítomnost návrhů koncipování konzervativního odporu a odsouzení marxismu nebo alespoň ateismu. Skupina autorů, která si říká „Xavier Rynne“, ve své knize *Dopisy z Vatikánu*²⁹ uvádí: „Obvinění rozhněvaného českého biskupa Hnilici ‚Říci o ateismu pouze to, co uvádí schéma, je jako neřící vůbec nic‘ arcibiskup Wojtyla v závěrečné debatě o *Gaudium et Spes* odmítl neurčitými slovy, ‚že ateismus může být koncilem projednáván pouze velice obtížně, protože otázka je komplexní‘.“

Podle „Xaviera Rynne“ byla Wojtylova námitka rozumná a praktická, neboť ruští pravoslavní pozorovatelé pečlivě zvažovali každé zde pronesené slovo, protože jejich přítomnost byla podmíněna naprostou zdrženlivostí v jakýchkoli koncilních odsudcích směrem ven.

Papež Pavel VI. odměnil roku 1967 Wojtylovu účast na koncilu kardinálskou hodností a současně jej jmenoval členem trojice kuriálních grémií a poradcem Rady pro laiky Rosemary Goldieové. Tím měl Wojtyla o celých jedenáct let předtím, než se stal papežem, zajištěnu účast na všech vrcholných poradách a rozhodováních ve čtyřech nejdůležitějších oblastech měnící se Církve, a také k její přestavbě znamenitě přispěl. Tedy vůbec ne žádný muž, „přicházející z daleka“.

Roku 1971 se mu dostalo mimořádné pocty, když byl Světovou biskupskou konferencí, zasedající toho roku v Římě, zvolen do nově zřízeného dvanáctičlenného stálého ústředního výboru. Pouze tři evropští biskupové jsou členy tohoto elitního grémia, které papeži připravuje teologické iniciativy a postupy pro celou Církev prostřednictvím kontroly biskupských konferencí celého světa.

Na synodě r. 1974 s jejím voláním po „evangelizaci lásky“, mimochodem silně upomínajícím na židovského „radikála z povolání“ Alinského, působil Wojtyla jako teolog, stejně jako hned následujícího roku při první mezinárodní konferenci evropských biskupů pod předsednictvím pozoruhodně liberálního biskupa (nyní už kardinála) Etchegaraye z Marseille. Z jeho zahajovací projevu „Biskupové jako služebníci víry“ doslova vanul Maritainsův integrální humanismus.

Na další synodě o tři roky později sáhl – spolu s ostatními řečníky na téma „katechese“ – po myšlenkách rakouského jezuita Jungmanna, který již r. 1929 naléhal na „odmítnutí sterilního podávání teologických vědomostí“.

Ve svých necelých šedesáti letech už Wojtyla patřil k vnitřním vatikánským kruhům. Na jaře 1977 vedl na přání Pavla VI. postní exercia pro papeže i jeho okolí a současně připravoval devítiletý program přestavby pro vlastní diecézi v Krakově, program, o němž sám řekl, že jeho cílem je zajistit laikům plnou spolupůsobilost.

Konečně večer 16. října 1978 dosáhl krakovský metropolita Karol Wojtyla po pětácti letech kněžství samého vrcholu svým zvolením na Petrův stolec.

²⁹ V originále *Letters from Vatican City*.

IV

SKUTEČNOST DEVADESÁTÝCH LET

Katolíci tradicionalistického ražení se přiklánějí ke konstatování, že bez zásahu Satana by k revoluci nedošlo. Méně apokalypticky lze také říci, že i bez nadpřirozeného zásahu k ní dojít muselo, protože všechny karty ke hře už byly odpovídajícím způsobem rozdány. Bylo zde strukturální faktum absolutní papežské autority s nezbytným protějškem poslušnosti bez jakýchkoli otázek. Existovalo zde neobvyklé spojení životních cest pěti mužů, kteří této autority užívali a konečně zde bylo též dalekosáhlé odcizení katolíků společnosti, v níž žili. Podvrácení Církve, rozhodnuté jako hotová věc, se ukázalo být úkolem nijak herkulovských rozměrů.

Vzhledem k hierarchické struktuře katolické Církve je hladký výkon autority stejně nezbytný jako v armádě. Ať už k dobrému nebo ke špatnému, je to římský papež, který řídí církev, a tedy jenom skrze papežství je možno měnit učení nebo praxi. Teologové v tom mají jen podřízený význam bez ohledu na povyk, který kolem nich dělají senzacechtiví novináři. Podle vzoru, vytvořeného tzv. modernisty na přelomu století, diskutují mezi sebou rok co rok na příjemných a pohodlných akademických zasedáních a sympóziích. Jen tu a tam se stane, že některá z jejich myšlenek nalezne odezvu u zodpovědných vatikánských míst a nakonec od papeže přes biskupy prosákne až k farářům a jejich ovečkám. Jestliže však papežství neprojeví zájem, v nejlepší případě pak teorie udělá okružní cestu odbornými teologickými časopisy, až nakonec zajde na úbytě. „Integrální humanismus“ Jacquese Maritaina svého cíle dosáhl, „bod omega“ Pierre Teilharda de Chardin mířil chybně.

Jan Pavel II. byl sice postaven před skutečnost úbytku věřících a sílicích protestů, avšak uvnitř jím vedené organizace zůstala jeho autorita nepopíratelná. Jeho pevná ruka je znát za ustavením každého biskupa, za povoláním každého člena římské kurie, každého kardinála, hlavy kteréhokoli sekretariátu teologických komisí i každého většího řeholního řádu stejně, jako za jmenováním nunciů pro více než stovku diplomatických postů po celém světě. ... Jeho ruka je cítit dokonce i v odmítnutí, pokud je totiž rukou, která nedbá na nápravu.

Vzhledem ke svému významu pro církev jako celek je bezpochyby rozhodující papežova plná moc určovat, který kněz bude povýšen do biskupského úřadu. Jestliže je tato pravomoc užívána jako u posledních papežů, je schopna zajistit podporu papežským rozhodnutím na všech úrovních podřízenosti.

Bylo řečeno, že moderní ráz a způsob jmenování biskupů by dělal čest leckteré tajné společnosti. Prvotní impuls vychází jako dříve ze zájmu, který má úřadující biskup na určitém knězi své diecéze. Prelát nejprve nějakou dobu pokračuje v nenápadném pozorování chování, sklonů a zálib svého podřízeného, než si vyslechne názory kléru i laiků v naději, že jeho počáteční úsudek potvrdí. V měnící se Církvi je ovšem třeba vycházet z toho, že zde jsou také proměnlivá kritéria pro výběr kandidátů a jejich způsobilosti. Administrativní schopnosti, které dříve byly jedním z předních hledisek, *musely udělat místo nadšení dotyčného kněze pro změny a jeho ochotě připojit se vždy k rozhodnutí druhých*. Mladý muž s intelektuálními vlohami

a se sklonem k jejich užívání si může nakonec najít místo i v některém jezuitském časopisu, ale jeho šance stát se biskupem se rovná nule.

Papež začíná do výběrového procesu zasahovat ve chvíli, kdy se biskupova zpráva dostane do rukou apoštolského vyslance v příslušné zemi. Uhlazená osoba apoštolského vyslance, přijímaná všude po světě, je téměř neznámou postavou pro průměrného katolíka, který by upřímně žasl, kdyby věděl, jak hluboce role nuncia při jmenování biskupů působí i na jeho vlastní náboženský život.

Po obdržení zprávy místního biskupa o jednom nebo několika kandidátech tedy nunciovi přísluší druhá fáze zkoumání. V ovzduší nepřetržitého utajování se obrací na pečlivě vybrané zdroje, aby mohl nakonec vypracovat pro Vatikán krátký seznam pravděpodobných biskupů s připojeným osobním doporučením. Na konci všeho je papež, který na základě obdržných informací rozhodne, kdo má být povýšen do biskupské důstojnosti.

Dopisovatel londýnských *Times*, Clifford Langley, nás ubezpečuje o významu role nuncia při sestavování vládního týmu papeže: „Vatikánskému vyslanci Bruno Heimovi lze dosvědčit, že v relativně krátkém časovém období 1973-1985 uskutečnil ve Velké Británii pronikavou revoluci v katolické Církvi. Čtenáře při tom jistě napadne další radikální převrat, jehož realizaci napomáhal prelát švýcarský. Jako soukromý tajemník nuncia Angela Roncalliho v Paříži r. 1944 se podílel na změně ideologie asi stovky francouzských biskupů, které de Gaulle obvinil z kolaborace s Němci během okupace.

Každý kněz ve Spojených státech, který se v letech 1933-1958 stal biskupem, děkuje za svou mitru souhlasu msgr Amleto Cicognaniho, progresivně zaměřeného diplomata. Vzpomínáme si, že jej Pius XII. pověřil delikátní úlohou „nové interpretace“ antimarxistické encykliky Pia XI. *Divini Redemptoris*, aby tak r. 1940 americké katolíky, ještě šokované ze zpráv o bolševických ukrutnostech, získal pro podporu boje ve válce na straně Sovětského svazu. O dvacet let později byl Cicognani (tehdy již státní tajemník Jana XXIII. dotázán jedním italským novinářem, co si myslí o právě probíhající koncilu. Osmdesátiletý tajemník zvolal nadšeně: „Dějí se velké věci!“

Přestože se biskupové následkem spolehlivého výběru mění v ponížený chór, který aplauduje každé papežově iniciativě, stále ještě jim díky původní koncepci biskupského úřadu přísluší velká individuální autorita. Znamená „plnost kněžské moci“, tedy slovní obrat, který byl z nového ritu biskupského svěcení vyškrtnut. Sám papež je biskupem, římským biskupem.

Plnost moci je pochopitelně to poslední, co by nová církev podporovala, pokud se nejedná o plnost moci papežské. Jediný biskup, který vybočí z řady – viz arcibiskup Lefebvre – může být vážnou překážkou na cestě změn Církve. V polovině třicátých let k tomuto problému přihlédl Pius XII., když jako tehdy teprve státní tajemník začal experimentovat s myšlenkou sdružování biskupů do národních grémií. Realizace plánů toho, co se později začalo nazývat „biskupskými konferencemi“, byla i během celých čtyřicátých let usilovně poháněna dopředu, takže dnes už má v podstatě každá země svůj vlastní biskupský „klub“ a v určitých geograficky rozlehlých oblastech také superkonference, jakou je např. jihoamerická CELAM.

Když v srpnu 1984 poskytl špičkový člen kurie Joseph kardinál Ratzinger italskému novináři svůj překvapující interview, nevyslovil ve stručném komentáři ke „krizi v Církvi“ nic důrazněji, než právě to, co řekl k biskupským konferencím. Prohlásil, že jsou zde „bez jakéhokoli teologického podkladu“ a pokračoval konstatováním, že „připravují jednotlivé biskupy o náležitou autoritu“. Kdo se zabývá fenoménem podvrácení Církve, dospěje nutně k oprávněnému předpokladu, že právě to je záměrem.

Odedávna se biskup odpovídal výhradně papeži a mohl také počítat s tím, že své problémy a prosby může předložit přímo Svatému stolci. V novém systému biskupských konferencí musí být každá jeho iniciativa předložena k úvaze kolegům v úřadu biskupa, a její osud tedy závisí na tom, zda jej hlasováním schválí nebo zamítnou.

„Tato byrokratická struktura,“ říká Ratzinger, „je v podstatě beztvárná, anonymní, protože členové biskupské konference se prohrabávají stohy nekonečných přípravných návrhů a nakonec vždy dospějí k rozbředlému a bezbarvému usnesení. Takto je rovněž paralyzován Učitelství úřad, protože je závislý na velkém množství organizátorů, které je poměrně snadné infiltrovat a ovlivňovat. Učitelství úřad biskupské konference může být průběžně manipulován k uvádění pochybností do každého věroučného problému.“

Prefekt dále konstatuje, že mnohé konference prostupující „skupinový duch“ vzbuzuje u biskupů nechuť rušit navyklý klid „a z toho vyplývající konformistická nálada pak vede většinu k tomu, že se nechává pasivně manipulovat směrem, který určuje čilá menšina“.

Marcel Lefebvre, tehdy biskup v Dakaru a apoštolský zmocněnec pro Afriku, cestoval koncem čtyřicátých let na pokyn Pia XII. v sutaně a slaměném klobouku z Konga na Madagaskar a z Kamerunu do francouzské západní Afriky, aby tam zřídil biskupské konference. Až o léta později sám nahlédl, jak velké škody tato fáze jeho práce způsobila francouzsky mluvící Africe. Stejně jako Ratzinger, i on označil „sjezdový učitelství úřad“ za likvidaci skutečné autority biskupa. „Dělá z něj prakticky zajatce kolegiality. V řadě případů sice teoreticky může jednat proti výsledku hlasování skupiny, ale v praxi se to ukazuje jako nemožné, protože rozhodnutí většiny bývá zveřejněno a rozšiřováno mezi kněží a věřící ihned po skončení zasedání. Kdyby se jinak smýšlející biskup vzepřel závěrům většiny, musel by se dovolávat autority shromáždění proti sobě samému.“

Pokud jde o kardinálem zmiňovanou „čilou menšinu“, její členové, kteří jsou nepřetržitě voleni do předsednictví, se scházejí každé dva roky spolu s dalším prelátem své země v Římě, aby se tam účastnili tzv. Světové biskupské synody. Během celého měsíce jsou každodenní římské porady stovek jejich účastníků doslova pronásledovány pozorností reportérů mezinárodního tisku, kteří by vlastně mohli o všem informovat své čtenáře, aniž by opustili kanceláře svých redakcí. Po shromáždění v roce 1971 si už i magazín *Time* postěžoval: „Tyto synody zřetelně ukazují vysokou cenu za ztrátu moci biskupů. Veřejnost začíná zívát. Pro nedočkavý svět je nehybnost hierarchie prostě nevysvětlitelná.“

Nevysvětlitelná snad pro *Time*, ale ne pro toho, kdo aspoň trochu nahlédl do procesu podryvání Církve. Jak je tento druh biskupské nehybnosti, tolik nudící svě-

tový tisk, důležitý pro absolutní autoritu papeže, můžeme si snadno odvodit z řady statistik. První vatikánský koncil navštívilo kolem 550 biskupů, tedy bezmála všichni, které Církev měla roku 1870. Zatímco během následujících devadesáti let počet biskupů průběžně stoupal, zvláště v Africe, vzrostl jejich celkový počet o téměř pět set procent, takže II. vatikánský koncil měl k dispozici 2 500 prelátů. Za další pouhé čtvrtstoletí od této události se množství praktikujících katolíků snížilo na polovinu, nicméně počet biskupů se v podstatě zdvojnásobil na více než 4 000.

Aby bylo vůbec možné udržet tak velkou skupinu lidí v řadě, byť i byli sebepečlivěji vybíraní a od přírody nebo výcvikem dostatečně konformní, podnikly se začátkem šedesátých let neobvyklé kroky. Protože rychle přibývající změny někdy otrásly i těmi nejspolehlivějšími z nich, museli nositelé náprsního kříže, prstenu, mitry a berly jít znovu do školy. Biskupové ze všech částí světa byli donuceni strávit jeden letní měsíc v Římě, aby se tam podrobili *intenzivním kursům z teologické modernizace*. Bylo možno každoročně vidět téměř stovku amerických biskupů, jak na severoamerických univerzitách navštěvují přednášky pod vedením extrémního biblického kritika Raymonda Browna a římského vůdce anglicky mluvících charismatiků Francise Sullivana SJ.

Hladké praktické fungování toho, čemu se důsledně říkalo biskupská kolegialita, narazilo jen velice ojediněle na nějakou nečekanou překážku. Roku 1980 se v San Salvadoru msgr Riva y Damas jako jediný ze čtyř biskupů této soužené a rozjitřené malé země zúčastnil pohřbu zavražděného biskupa Oscara Romera. Všem ostatním se výslovné Romerovo zavázání marxismu zdálo být neslučitelné s jeho úřadem. Protože se tou dobou pomalu blížil okamžik volby předsedy národní biskupské konference, předešel Jan Pavel zcela jistému zvolení jednoho z konzervativců tím, že Rivu y Damase jmenoval apoštolským zmocněncem a tím mu propůjčil přednostní postavení.

Předchozího roku zasáhl tentýž papež do biskupského problému opačného druhu. Msgr Johannes Gijzen z Roermondu, nejmladší z devíti holandských biskupů, ztratil tvář v tvář pokoncilnímu rozmáhání se laických organizací ve své diecézi trpělivost. Vedle obvyklého asi tuctu farních spolků, které převládaly ve většině zemí, vycházeli Holanďané s vlastními třemi nebo čtyřmi. Gijzen je přemluvil, aby se lokálně rozpustily a zaútočil na jeden významný problém. V biskupské konferenci bylo totiž rozhodnuto, že by vzhledem k otrěsnému úbytku zájemců měly být uzavřeny všechny kněžské semináře v zemi. Hrstce kandidátů kněžského úřadu se měla dát volnost navštěvovat světské univerzity s „tou dodatečnou předností“, jak jim bylo dáno na srozuměnou, „že se tím rozšíří jejich obzor“. Rozzlobený msgr Gijzen udělal dramatický krok – zřídil vlastní malý seminář v Roermondu.

Papež Jan Pavel zasáhl okamžitě. Předvolal si devět členů holandské hierarchie do Říma a nechal je absolvovat sedmnáctidenní přísně uzavřené porady pod dozorem nejpokrokovějšího *periti* lovaňské univerzity, přičemž byl osobně přítomen všem zasedáním a dokonce do nich několikrát zasáhl.

Zpráva o holandské synodě ve Vatikánu se v konzervativních kruzích mnoha zemí postarala o naději plné vzrušení. Svátý Otec se jistě rozhodl podniknout něco ohledně radikálních holandských biskupů. Levice byla dotčena, a v důsledku toho proudili reportéři a religiózní novináři z celého světa houfně do Říma. Ovšem jen

proto, aby se zde viděli konfrontováni s cenzurou, která byla pro ně čirým utrpením. Jestliže např. vatikánský tiskový úřad vydával v pravidelných odstupech bulletin, neuváděl vůbec žádná jména. Číst, že bylo řečeno to nebo ono, aniž by bylo možno zjistit, kdo to řekl, zbavovalo celou práci smyslu. Tak se nakonec stalo, že znepokojení progresivisté i v naději žijící konzervativci opouštěli Řím stejně chytří, jako do něj přijeli – totiž s domněnkou, že papež svolal holandské biskupy do Vatikánu, aby je pokáral za jejich radikálnost.

Pravdou byl pravý opak. Zmíněných sedmnáct dní schůzování skončilo tím, že mladý biskup Gijsen byl řádně vyplísněn, a zbývajících osm holandských biskupů v závěrečném prohlášení společně s papežem Janem Pavlem uvedlo, že bohudíky dospěli k úplnému *communio*.

Řím promluvil, případ – stejně jako Gijsenův seminář – skončil.

Anathema³⁰

Bylo to v příjemném horském městečku Brixenu, které dostali Italové roku 1919 jako válečnou kořist spolu se zbytkem Jižního Tyrolska a nazvali je Bressanone, kde prefekt Svaté kongregace pro věrouku Joseph kardinál Ratzinger trávil svou letní dovolenou 1984 v obrovském, nyní však téměř vylištěném barokním klášteře. Právě tam udělal kardinál překvapující průlom do tradiční kuriální rezervovanosti i totální obrat ve způsobu chování Svatého Officia poskytnutím interview milánskému novináři Vittorio Messori. Navíc to nebylo žádné běžné interview. Tři dny vždy po šesti hodinách zodpovídal přívětivý Bavorák s fotogenickou bílou kšticí reportérovy otázky, pravý opak Velkého inkvizitora.

Dvacet let předtím skončil II. vatikánský koncil a kardinál byl ochoten tazateli připustit, že v tomto mezidobí upadla Církev do krizového stavu. Mohl snad kardinál ve svém vysokém postavení ve Vatikánu, zeptal se Messori, něco proti tomu udělat?

Ratzinger se usmál: „Víte, v našem tzv. někdejším Svatém officiu je nás pouze deset, tedy trochu málo na provedení státního převratu. I kdybychom tomu chtěli, sotva by se nám podařilo nastolit diktaturu.“

Ne, že by nevěděl, co říká. Všechno, co během rozhovorů v Brixenu zaznělo, bylo jistým způsobem pohřební písní Církve jako instituce. Od začátku do konce panovala smuteční nálada. Kardinál zašel dokonce tak daleko, že použil dramatického označení Pavla VI. „autodestrukce“. Zatímco však Pavel VI. chtěl v této souvislosti naznačit, že jistá skrytá moc podvrací Církev, byl Ratzinger opatrnější. Vína je na těch, které střídavě označoval za „jisté teology“, „některé intelektuály“ a „nejednoho *periti*“. Nepadlo žádné jméno.

Novinář věděl velice přesně, že Joseph Ratzinger byl již ve svých třiatřiceti letech jedním z nejprominentnějších mladých teologických *periti* II. vatikánského

³⁰ Kletba, prokletí; pozn. překl.

koncilu. Jeho úloha spočívala v přivedení sedmasedmdesátiletého kolínského kardinála Fringse k novému myšlení. Tím, že mu neustále předkládal spekulace svého učitele Karla Rahnera, který býval sám žákem rakouského existencialisty Martina Heideggera, udělal mladý kněz ze starého kardinála předáka ultraprogresivní společnosti mezi koncilními Otcí, známé jako „rýnská aliance“. Když měla roku 1963 smrt papeže Jana³¹ za následek vynucenou přestávku mezi koncilními periodami, využil Ratzinger spolu s dalšími avantgardními teology času k vytvoření radikálního časopisu *Concilium*. I s vědomím toho všeho se však Messori nedokázal zdržet otázky: „Eminence, nedíváte se nyní s časovým odstupem na *Concilium* jako na hřích nerozvážného mládí?“

„Naopak,“ zněla přívětivá odpověď, „od začátku jsem trval na tom, že *Concilium* musí zůstat v hranicích koncilu a nikdy ho nesmí předběhnout.“ – Když pak časopis opravdu šokujícím způsobem začal koncilním idejím předbíhat a mimo jiné navrhoval, aby papež jezdil veřejnou dopravou jako každý jiný, Ratzinger odešel, aby založil jiný, přiměřenější časopis, jemuž dal název *Communio*.

Kde se kardinál v interview dostával k jádru současné krize, byl překvapivě upřímný. „Katolíci ztratili své přesvědčení, že existuje pouze jediná pravda, která se dá precizně definovat.“ – Vyslovil politování nad touto ztrátou i obavy, že se nezbytně musí projevit i na šíření Kristova evangelia. V tomto bodě dokonce shrnul svůj pohled na zhroucení veškerých misionářských snah do slov: „Mnozí teologové kladou důraz na hodnoty nekatolických náboženství, jako by ukazovaly nikoli snad zvláštní, nýbrž řádnou a jedinou cestu spásy, takže naši misionáři říkají: ‚Proč bychom měli nekřesťany znepokojoval přemlouváním k přijetí křtu a víry v Krista, když vidíme, že jejich náboženství jim ukazuje cestu spásy i v rámci jejich vlastního náboženství a vlastního světadílu?‘“

Mnozí teologové? Kteří? Jenom tak opovážliví muži, jakým byl svého času také mladý Joseph Ratzinger, když psal: „V moderním vědomí jistota toho, že Boží milost transcenduje v zákonně ustanovené Církvi, činí tuto církev pochybnou, protože během půl druhého tisíciletí své nárokování být jedinou cestou ke spáse nejen trpěla, nýbrž tuto ideu dokonce povýšila na podstatnou součást chápání sama sebe, na řádnou součást své víry.“

Je-li pro Ratzingera pochybné, zda si Církve tento nárok měla a má i nadále podržet, pak je nutné ptát se, jak jinak by se víra při menším nároku na pravdu dokázala rozšířit z Palestiny do Říma a odtud pak na celý západní svět? Jak by mohl islám zaplavit severní Afriku, Španělsko a Střední východ bez výhradního nároku koránu na spásu s jeho zlověstnými slovy: „Ti, kteří trvají na tom, že Alláh je pouze jedním z trojice, se budou snažit ujít peklu, avšak jejich trest bude věčný“? – Kdyby Židé ztratili své přesvědčení, že jsou „vyvoleným národem“ Božím, zachoval by si judaismus až dodnes své trvání?

Ohledně současných nepořádků Messori klade otázku, kde se stala chyba. Byl začátek šedesátých let tím správným okamžikem pro svolání koncilu?

„Ale ano, jistěže byl! Právě v této době zde bylo silné očekávání.“ – Očekávání? Bezpochyby zde byla netrpělivost ze strany mladých intelektuálních kněží, kteří

³¹ Tj. Jana XXIII.

procházeli kanceláři miss Goldieové na Piazza San Calisto, aby si zde vyzkoušeli své čerstvě nabyté teologické vědomosti. Jistě však nepochybíme konstatováním, že to úplně poslední, co obyčejný klérus, řeholníci i věřící obojího pohlaví ve farnostech očekávali, bude elitou zavedená změna postoje Církve a vyhození všech článků víry na smetiště. Dokonce můžeme rozumně předpokládat, že kdyby věděli, co se v kancelářích miss Goldieové děje a co z toho pro ně osobně vzejde, mnozí z nich by napochodovali na náměstí San Calisto, aby proti tomu důrazně protestovali.

Očekávání katolíků se v šedesátých letech soustřeďovalo na jistotu, na trvalou pomoc a ochranu, jež by jim od pradávna pevně semknutá instituce se svou všeobecně oblíbenou a ctěnou vznešeností poskytovala při jejich těžké úloze věřících. Tou dobou ještě do Církve vstupovali houfně konvertité. Jedna z nich, britská vypravěčka Muriel Sparková na otázku jednoho reportéra, proč se vzdala judaismu ve prospěch katolicismu, briskně odpověděla: „Kvůli svědomí! Je ho třeba mít!“

Tehdy jen málo věřících zaslechlo něco o liturgických experimentech, pokračujících v různých evropských střediscích, ale už začaly budit podezření. Byly zde nikdy nevyhlášené uvolnění postních příkazů i – byť nevýrazné – změny v liturgii spolu s okolností, že děti se už najednou nepotřebovaly učit zpaměti odpovědi na otázky katechismu. Ve skutečnosti již katechismy zmizely a tím se pak děti stávaly značně vágními vůči všemu, co víra obsahovala.

Byl to papež Jan, který umožnil kardinálu Ratzingerovi přístup do vnitřních kruhů II. vatikánského koncilu, papež Pavel jej povolal do exkluzivní a radikální Papežské teologické komise, a byl to papež Jan Pavel, který ho jmenoval kardinálem a přivedl do kurie. Nemůže být tedy žádných pochyb o tom, že Ratzinger je mužem oddaným papeži a papežské revoluci! Jak jinak by se mohl uskutečnit citovaný interview, který pak byl rozšířen v knižním vydání a v půltuctu překladů?

Při pohledu zpět se zdá být odpověď nasnadě. Dvacet let po koncilu začala všeobecná mizérie nabývat skutečně krizových rozměrů. Bylo zcela přirozené, že papež a jeho nejvyšší poradci akceptovali naléhavou potřebu urovnání situace. Připadli na postup, který je zkušenými politiky již dávno pokládán za účinný, totiž vyprovokovat opozici k vystoupení z jejího úkrytu. Následkem toho provokační gesto přišlo a muselo přijít úplně se shora. Žádná méně významnější osobnost by nemohla propůjčit svůj hlas protestům věřících, zvláště když to znamenalo průlom do dávné kuriální zdrženlivosti. V zájmu obrany Pia XII. byly otevřeny vatikánské archívy. Co bylo dalším logickým krokem? Problémy a stížnosti musely vyjít na povrch, aby byly kriticky přezkoumány, vážně probrány a politovány. Když se však nevyhnutelně vynořily otázky viny, byly projednávány jen s největší obezřetností. Nebylo možno zmínit žádné jméno, přinejmenším ne jméno papeže. Musela být připuštěna jistá míra zavinění, ale pouze anonymně, v nejlepším případě byla přiřčena zapomenutým nebo zemřelým teologům.

Ratzingerova zpráva, jak nakonec Messoriho dílo otitulkovali, vyvolala stejně mnoho obav progresivistů jako nadějí konzervativců, a vlna se pak znovu vzedmula, když papež Jan Pavel svolal koncem r. 1985 do Říma mimořádnou synodu.

Rozčilení bylo současně měřítkem převládající nevědomosti mezi katolíky i nekatolíky o tom, jak vypadají skutečné mocenské struktury v Církvi. Stačil necelý měsíc poklidného synodního zasedání, aby už bylo zřejmé, že v Římě shromáždění

biskupové jsou nejen pečlivě vybraní a secvičení „přítakávači“ papeže, nýbrž že jde dokonce o jejich vyslovenou elitu. Právě tyto lidi nazval prefekt Ratzinger „čilou menšinou“, tedy těmi, jimž se vždy dařilo prosadit své zvolení do předsednictví zhruba stovky biskupských konferencí celého světa. Výsledkem jejich shromáždění bylo jakési jednoměsíční blahobytné pokračování II. vatikánského koncilu. Irský primas O’Fiaich zde nazval koncil „Boží milostí, nejvýznamnější událostí století“, kdežto jugoslávský kardinál Komarić neomalene tvrdil, že je „dobrým stromem s dobrým ovocem“. – Stručně řečeno, jednomyslným schválením v Římě zastoupeného světového episkopátu byl veškeré kritice udělán rázný konec. Nejprve byla předložena veřejnosti, pak přiměřeně vyslechnuta, odkázána do patřičných mezí a nakonec založena ad acta. Více k tomu není co dodat.

Abychom učinili kardinálu Ratzingerovi po právu, připusťme, že jeho představy o interreligiózních vztazích skutečně v posledních letech doznaly změny. Proto nás právem zajímá, co si myslel o „Dni míru“ papeže Jana Pavla ve městě svatého Františka. Ráno 27. října 1986 začalo bouřlivými přeháňkami mokrého sněhu. Kromě několika hospodyň, spěchajících za nákupy, a tří autobusů s gymnasty, dopravenými k chystané události do města Assisi z okolních míst, byly ulice liduprázdné. Vatikánské tiskové středisko očekávalo stejný nával novinářů, jaký byl při vrcholové schůzce Reagan-Gorbačov, a vydalo k tomu účelu kontingentní průkazky na jednotlivé podniky dne. Těch poměrně málo zpravodajů, kteří se nakonec ukázali, však dalo přednost sledování událostí na velké obrazovce v příjemně vyhřáté Cittadelle, tvořené komplexem budov s přednáškovými sály a tiskárnou, s jehož výstavbou se začalo již r. 1939 jako s jistým druhem hlavního stanu pro chystané přeměny Pia XII. Právě zde vznikly studie, jakou bylo „vynalezení“ nové mše Annibale Bugninim pro liturgickou konferenci v Assisi roku 1956. Novináři, kteří navštívili „Den modliteb za mír“ 1986, obdrželi zdarma přehledy o nejnovějších nakladatelských záměrech Cittadelle, tedy vesměs knih, sepsaných řadou „teologů osvobození“, počínaje Leonardo Boffem až po Gustavo Gutierrez.

Z nečekaně malého počtu novinářů mohli být organizátoři mírového dne znepokojeni, ne však z nedostatku diváků. Spíše, než aby připravila událost jako televizní reportáž, spolehla se inscenace na profesionalitu bývalého divadelníka, který se řadou usilovných generálních zkoušek připravoval na svůj velký den. Tak např. to bylo v Německu vřelé holdování památce Martina Luthera v Německu, v Maroku omluva islámu za reconquistu Španělska, v římské Velké synagoze osobní papežův přednes žalmů velkorabínovi, pak se papež zúčastnil na rituálu Velkého Valdese v Togu, a v Indii si nechal na čelo udělat rituální znamení od hinduistické kněžky.

Lze říci, že Assisi jakožto divadelní inscenace mělo skvělý úspěch. Kdo se letmo podíval na televizní obrazovku, mohl mít dojem, že přišel právě k poslednímu dějství Verdiho „Aidy“. Ztemnělý oblouk baziliky svatého Františka vytvářel působivé pozadí sněhově bílému rouchu hlavní star, v našem případě zástupce Krista na Zemi, Svatého Otce. Sólista vystoupil v popředí půlkruhu nádherně oděných státníků, počínaje buddhisty, jejichž víra v Boha je libovolná, přes muslimy a židy, jejichž Bůh nemá Syna, šintoisty, jimž je Bůh hlavou státu, a konče animisty, kteří mají za svá božstva hady.

Dokonce i jinak vždy odměřené *New York Times* byly zaraženy, že si „bohokrál“ dalajláma upravil pro svůj kult hlavní oltář kostela v Assisi, zasvěcený svatému Petrovi, když na tabernákl postavil sošku Budhy a obklopil ji vonnými tyčinkami a rodokmeny předků. Protestantský fundamentalista Carl McIntyre nazval papežův Den míru „největší hanebností v dějinách Církve“. Pro arcibiskupa Marcela Lefebvra byla tato událost „vrcholnou urážkou našeho Pána“.

I takto neobvykle tvrdé výroky jsou ovšem zcela pochopitelné. Stačí si připomenout hlubokou úctu ke svátostem, která vládla v katolických stáncích Božích před podvrácením Církve. Za starých časů mívala v každém chrámu i kapli Nejsvětější svátost oltářní, tj. tabernákl v hedvábné a často pozlacené schránce, své místo uprostřed oltáře. Tam byly v umělecky vypracovaném a mnohdy drahokamy posázeném kalichu pečlivě uchovány konsekrované hostie, které zbyly po mši. Dnes už bohužel není nadbytečné připomenout, že pro věřícího katolíka nejsou hostie ničím menším než tělem a krví Ježíše Krista. Jeho opravdovou přítomnost v oltářním tabernáklu pak naznačovalo tlumené rudé světlo věčné lampy, která visela poblíž. A byla to znovu reálná přítomnost, která vyzývala věřící muže a ženy pokleknout na kolena dříve, než přistoupili k přepážce, zřízené spolu s klekadlem k přijímání. Byla to reálná přítomnost, která od přijímajícího vyžadovala, aby se od půlnoci až po mši se svatým přijímáním postil. Katolíci, kteří byli ve čtyřicátých a padesátých letech dětmi, si ještě dobře vzpomínají, jak si před půlnocí pozorně čistili zuby, aby při tom omylem nepolkli doušek vody. Roku 1953 rozhodl Pius XII., že tříhodinový půst před svatým přijímáním postačuje. O čtyři roky později přišel na myšlenku, že jednohodinový půst je až dost. Ale i v tom byl překonán svým délesloužícím spolupracovníkem, Pavlem VI., který stanovil směšných patnáct minut.

Tajemná skutečná přítomnost také v každou denní hodinu vedla klečící postavy k tichu a příležitostnému ponoření do modliteb ve zšeřelých chrámech. Tito lidé přicházeli „na návštěvu“ z hluku ulic, aby zde alespoň chvíli v přítomnosti Boží rozjímali. Jim všem přinášelo klid, některým z nich tušení – lhostejno jak intenzivní – toho, co zažívají mystikové. „Návštěvy Nejsvětější svátosti“ byly druhem soukromého rozjímání. Avšak v nové, v kolektivní *communio* přeměněné církvi, je soukromé rozjímání zapovězeno! Již r. 1943 pojal Pius XII. ve své encyklice *Mystici Corporis* otázku soukromého rozjímání negativně a pokrokovým teologům byl pohled na osaměle se modlící osobu vysloveně protivný. Joseph Ratzinger byl jedním z nich!

Ve svém díle *Sakramentální odůvodnění křesťanské existence*³² prohlašuje: „Eucharistické uctívání, jak je známe z tichých návštěv věřících v kostele, si nelze představit jinak než jako hovor s Bohem. Předpokládat něco takového znamená, že by tam Bůh byl místně a omezeným způsobem přítomen. Přisvědčování takové představě dokazuje nedostatek pochopení christologických tajemství, správného pojmu Boha. Odporuje to současně opravdovému myšlení toho, kdo ví o všudypřítomnosti Boží. Jít do kostela s odůvodněním, že lze navštívit Boha, který je tam přítomen, je nesmyslným počinem, který moderní člověk právem odmítá.“

³² V originále *Die sakramentale Begründung christlicher Existenz*.

Zde se již Ratzinger dotýká skutečné podstaty katolické Církve, Nejsvětější svátosti, její přítomnosti v tabernákle, jak ji Církev po staletí uchovávala a chránila nejen vůči nekřesťanům, nýbrž i proti zhruba sedmi tisícům sektám, které si ponechávají název křesťanské.

Kniha *Sakramentální odůvodnění* je ještě dnes na pultech německých knihkupectví. Její teze nebyly nikdy odmítnuty, ani podrobeny cenzuře. Přestože však dekry Tridentského koncilu byly zanedbávány tak dlouho, že jsou dnes prakticky zapomenuty, neztratily nijak svoji závaznost. Čtvrtý kánon, stanovený v polovině šestnáctého století na obranu proti útokům Martina Luthera a Jana Kalvína na reálnou přítomnost Nejsvětější svátosti, zní takto: „Kdyby někdo prohlašoval, že po dokonání konsekrace není tělo a krev našeho Pána Ježíše Krista přítomno ve svátosti Eucharistie... a že nezůstává pravé tělo a pravá krev našeho Pána v konsekrované hostii nebo částicích, které jsou uchovávány (v tabernákle), budiž proklet.“

Anathema je řecké slovo, které jednoduše znamená „to, čeho se nedbá“. Anathema, namířené proti Svatému Officiu, uzavírá kruh vatikánské revoluce.

Diaspora

Tak jako *některí Židé*, žijí i *všichni* katolíci světa v podmínkách diaspory. Zatímco však Židé, pokud by si přáli, mohou bydlet v Izraeli, katolíci žádnou vlast nemají. *Ani jediná ze stovek zemí, v nichž žijí, se nemůže nazývat „katolickou“.*

Už před sto lety vyložil anglický kardinál Manning, co to znamená: „Po tři sta let byli katolíci ve styku s korupční a zkaženou civilizací starých, tzv. katolických zemí a s protikatolickou civilizací států, jež se nacházely v otevřeném schisma. Intelektuální tendence těch prvních nezadržitelně upouštěly od jednoty víry a Církve. S postupujícím úpadkem pravdy se katolický instinkt oslaboval a postoj katolíků byl stále silněji ovlivňován atmosférou, v níž žili.“

Kardinál považuje za začátek neblahé situace rozklad středověkého křesťanství, když řečeno s Milanem Kunderou „Bůh ponenáhlu ustupoval z trůnu, z něhož kontroloval vesmír a hodnotový řád, rozhodoval mezi dobrem a zlem a všemu dával jediný smysl.“ – Pius XI. v encyklice *Quas Primas* připomenul, jak staleté popírání práva Církve na zákonodárné rozhodování vedlo ke „snížení katolicismu na úroveň falešných náboženství“ a pod panováním světských států „náboženství dospělo již tak daleko, že je podle chuti a nálady vládnoucích jen více či méně snášeno“.

Když přišla Francouzská revoluce, stal se v jejím důsledku katolicismus předmětem pouhého trpění i v demokratických zemích. S výjimkou Církevního státu ve střední Itálii a středoevropské habsburské říše vzrůstalo po celé devatenácté století napětí ve většině zemí, v nichž žili katolíci. Nikde však nebylo větší, než v obou zemích, o nichž už byla výše řeč, tj. ve Francii a v Mexiku. Vzhledem k rychle se střídajícím vládám, které se chlubily svou oddaností zásadám „volnosti, rovnosti a bratrství“, bylo vždy otázkou na ostří nože, zda zůstanou otevřené konventy, kláštery, semináře a dokonce i samotné kostely, nebo zda budou přeměněny na poštov-

ní úřady či kasárna. V obou zemích připravil revoluční princip odluky státu a Církve téměř veškeré obyvatelstvo jako katolíky o jakýkoli vliv.

Achile Ratti jako Pius XI. byl *posledním*, kdo se proti této odluce vyslovil. Jeho encyklika *Quas Primas* byla ohlasem ještě přísnějšího varování Pia X.: „Je absolutně falešnou a navíc mimořádně nebezpečnou tezí domnívat se, že by Církev a stát měly být odloučeny. Taková teze je veřejným popřením nadpřirozeného řádu.“

V novější době nedávala vládyčtivost na levici najevo o nic větší snahu po odmítnutí odlukového principu než pravověrnost na pravici. Na závěr návštěvy arcibiskupa Casaroliho v Československu r. 1975 napsala bratislavská *Pravda* v úvodníku: „Socialistický stát se nemůže spokojit s tím, že vyznavačům náboženské víry prostě poskytne svobodu bohoslužeb, ani s tím, že ateistům přizná svobodu projevu. Stát má povinnost formovat vědomí lidí v souladu se socialismem, aby byli schopni chápat svět i sebe sama v něm jako aktivní účastníky tak velkého historického procesu, jakým je vybudování komunistické společnosti.“

Za všemi boji jak *Action Française* tak i *Cristeros* z počátku dvacátého století stála *snaha vrátit věřícím ochranu katolického státu*. Proč by stát s rozhodující většinou katolíků, argumentovali jejich vůdci, neměl být katolický? Zjevně jen proto, že *katolický stát je to jediné, s čím se revoluce nemůže smířit*. Okolnost, že vládci Vatikánu dávali v době francouzské i mexické krize najevo, že se s tím také nemožou smířit, je jen dalším dokladem toho, kde už tehdy státní tajemníci Gasparri a Pacelli stáli. Fakt, že se nejprve zastávali věci premiéra Poincarého a potom prezidenta Callese, vypovídá docela jasně o jejich zájmech.

Francouzské i mexické hnutí bylo následkem po desetiletí trvajících zklamání, vyvolaného tzv. antiklerikálními, ve skutečnosti však protikřesťanskými vládami. Není jisté, zda by Francouzi nebo Mexičané našli bez této dlouhé a rozhořčené zkoušky sílu k obraně víry, jakmile se objevilo vedení. Kdyby na druhé straně nebyl Řím obě hnutí násilně potlačil, mohla by Francie a snad i Mexiko konečně znovu dobýt své katolické identity.

Ve dvacátých letech již věřící obou těchto národů pohlíželi na antiklerikalismus jako na důvěrně známého nepřítel. Už se naučili jak s ním jednat, takže v polovině desetiletí sílila ve Francii víra ve vítězství a koncem desetiletí mělo už Mexiko úspěch na dohled. Bez jakéhokoli varování byl však náhle v obou zemích postaven scénář na hlavu. Rázem to už nebyly staré zednářské vlády, které se jim stavěly na odpor – *nýbrž Řím, Vatikán, Svatý Otec, kdo se rozpráhl, aby je skolil*. Připraveni kdykoli za Řím a Svatého Otce zemřít – a tisíce Mexičanů už také skutečně zemřely – jim byl jedinou odměnou za veškeré utrpení a námahu hlasitý papežský políček.

Byla to encyklika Pia XI. *Quas Primas* se svým nařízením svátku k uctění „Krista Krále“, která mexickým povstalcům dodala bojové heslo „Viva Cristo Rey!“ Řekla jim, že „je zbabělostí od dobra, leká-li se boje“, čímž jen dodává nepřítelům Církve smělosti, a vyzývala věřící ke „statečnému boji pod korouhví Krista Krále“. Mexičtí univerzitní studenti nedočkavě hltali každé slovo papežova poselství, aby je pak dávali dále rolníkům na bitevním poli. Proto také do konce roku 1928 stálo několik tuctů nadějných mladých mužů před vládními popravčími čtami, ovšem ještě mnohem více jich padlo kulkami režimních ostrostřelců poté, co se podrobili

vatikánskému rozkazu ke složení zbraní. Tímto nařízením se něco zlomilo i v srdcích těch nejméně z věrných. Biskup Gonzales Valencia novému státnímu tajemníkovi v Římě Eugenio Pacellimu sdělil: „Tradiční hluboká úcta, kterou Mexičané vždy chovali ke svým biskupům, je jednou provždy pryč. Říkám vám s velkou obavou, že šok tohoto skandálu s jeho zřejmou spoluvinou ze strany Vatikánu se dotkne i samotného Svatého stolce, a je mi opravdu zatěžko, že lze tedy předpovídat velkou ztrátu víry.“

Šok ze skandálu, vyvolaného Vatikánem, vehnal ve Francii přinejmenším jednoho z předních bojovníků za katolický stát do opačného tábora. Profesor filosofie Jacques Maritain se po návratu z Říma pustil do práce a rozvinul svůj „integrální humanismus“, usilující o jakousi vyklesanou církev, „která nepožaduje nic jiného než vydávat svědectví tím, že se bude věnovat službě lidstvu v nové společnosti“.

Dnes, o šest desetiletí později, je už nová společnost zde a svědectví vydávající církev, která nic nepožaduje, také nic nedostala – s výjimkou pokračujícího nepřátelství silně politikařících světských států. Zatímco vzorná společnost se rozplynula v „církvě sloužící“, dosáhlo odcizení na Západě a útlak na Východě stupně, o němž se kardinálu Manningovi ani nesnilo. Z „církvě sloužící“ se zatím vlivem kléru podporovaných guerillových band stala „církev chudých“. V den, kdy byl nikaraguský Daniel Ortega přijat Janem Pavlem II. v soukromé audienci, vytruboval vatikánský rozhlas oblíbenou „hymnu“ sandinistů, tj. cosi o „Kristu, který se plahočí ulicemi a chodí si pro mzdu jako my všichni“.

Bohobojní staromódní katolíci, setrvávající v přesvědčení, že by ke zkáze nemohlo dojít bez přítomnosti ďábla, nacházejí odvahu v Kristově příslibu, že s nimi bude „až do konce světa“. Není pochyb o tom, že stará víra nějakým způsobem přetrvává, nelze však odhadnout, zda se uznávaný sbor po staletích vzrůstu a posléze úpadku vrátí jako současné nepatrné tradicionalistické hnutí nebo prostřednictvím náhlého prozření někoho z nitra Vatikánu *à la Gorbačov* naruby. Kdyby si však měl nějaký budoucí papež uvědomit, že církev skutečně stojí před vyhasnutím a chtěl by proti tomu něco podniknout, pak by nemohl udělat nic lepšího, než se poučit u veteránů přežívání, u vůdců židovského národa.

Že jim vyznání víry přetrvávalo proti veškerému očekávání šest tisíc let, toho nebylo dosaženo kapitulacemi, kompromisy, očeřováním vlastní minulosti, odstraněním posvátných rituálů a přáním „pouze vydávat svědectví“. Stejně tak, jako se Židé nikdy nevzdali svého nároku být „vyvoleným lidem“ Božím, musejí i katolíci – pokud chtějí jako takoví přežít – nabýt opět své identity Církve bojující. Tato pouhá dvě slova jsou schopna její příslušníky povzbudit k tvrdošíjnému odporu, byť se výraz nevztahuje na sílu vojenskou, nýbrž na boj, který podstupují věřící zde na Zemi, pokud krácejí cestou spásy s dilema volby mezi dobrem a zlem.

Stoupenci „církvě lásky“ Montini/Alinského nenávidí již samotné označení „Církev bojující“ a z toho pak plynoucí „Církev vítězí“, které se vztahuje na ty, kdo již mají cestu do nebe šťastně za sebou. Takové označení musí být již v zájmu smyslu pro skutečnost znovu zavedeno. Ani židovští rádcí by tomu nemohli odporovat – neznamena snad jméno „Israel“ v překladu „Bůh bojuje“? Židé se nestydí bojovat za to, co považují za posvátné, za svou vlast s jejími zákony, za svoje pra-

staré Písmo, posvátnou liturgii a za tabernákl s vlastní Nejsvětější svátostí. Naproti tomu katolíci nejprve ztratili vlastní křesťanskou společnost a pak se v tomto století dokonce nechali připravit také o svou posvátnou liturgii, bohoslužebný jazyk, o vlastní posvátnou věrouku a v mnoha statisících kostelů dokonce i o tabernákl, svou Nejsvětější svátost.

Sionističtí vůdci, kteří vycházeli z toho, že jejich vznikající národní domovina přivábí osadníky z cizích národních států, mluvící tuctem různých jazyků, rozhodli před více než půl stoletím s podivuhodnou prozíravostí o tom, že všeobecnou a úřední řečí bude hebrejščina. Bylo to smělé rozhodnutí. Šlo o jazyk, který nebyl již po staletí před Kristovým narozením prakticky užíván, běžně se mluvilo aramejsky a hebrejščina přežívala pouze ve spisech rabínských učenců. Je to řeč, která nevykazuje naprosto žádnou příbuznost s jiddiš, španělštinou, němčinou, francouzštinou, angličtinou, polštinou, ruštinou či maďarštinou, jimiž mluvili přistěhovalci při svém příchodu do Izraele. Navíc vzhledem k okolnosti, že pro většinu z nich je písmo tóry stejně exotické jako čínské znaky, bylo zavedení hebrejštiny jako oficiální řeči v Izraeli asi vůbec tím nejpřekvapivějším výsledkem celého sionistického hnutí.

Jistě by bylo mnohem snazší zavést místo toho např. esperanto, jedním židovským vědcem vymyšlenou mezinárodní řeč, založené na latině, která byla tak dlouho jazykem celé Evropy a dodnes se projevuje v řadě jak francouzských, italských, španělských a portugalských slov, tak i v dobré polovině slov anglických a mnoha německých. Sionističtí průkopníci však toto jednoduché řešení zavrhli ve prospěch obtížnějšího řešení bohoslužebného.

Stejně snadná jako i bohoslužebná je latina pro křesťany pokladem, který papežská revoluce promarnila. Je ovšem zapotřebí mít zde stát, který má zájem na používání společného jazyka a dohlíží na jeho užívání. Židé, kteří se domáhali práva na vlastní domovinu, toho schopni byli. Katolíci po svém ustoupení od práva na vlastní katolický stát už takovou možnost neměli, avšak tato okolnost není žádnou omluvou pro staleté zanedbávání latiny Církví. Kdyby byl býval Vatikán dohlížel na to, aby každé katolické dítě přinejmenším znalo snadno vyslovitelná slova mše, požehnání a křtu, a naučilo se třem nebo čtyřem nejběžnějším latinským modlitbám, dostalo by se každému z nich na celý život nezczitelného osobního bohatství, které by mu bylo na prospěch v čase příchodu revoluce.

Když pak přišel drtivý úder a v polovině šedesátých let byla všem vnucena nová mše, byli si za dané situace věřící už jen nezřetelně vědomi toho, co se jim vlastně bere. Právě naopak, chladná kalkulace Říma mnohým z nich *přinesla pocit jistého ulehčení*, když latina z liturgie zmizela. Bylo to během koncilu, kdy kongregace dostaly neočekávaně pokyn, aby z tak dlouho opomíjené dialogové mše *Missa Recitata* udělaly obyčej; zatím ještě všechno v latině. Lze si jen sotva představit chaos, který následkem toho povstal mezi miliony laiků. Po tomto časově krátkém trauma pak byla nová mše v zemských jazycích věřícími uvítána jako jistý druh vysvobození.

Pro Církev znamenala latina vždy stabilitu. Jako tzv. mrtvý jazyk se denním užíváním nemohla měnit, a tudíž bylo spolehnutí na to, že liturgie ve všech dobách a na všech místech zůstane stále stejná. Latina znamenala také pospolitost. Angli-

čan v Bolívii nebo Bolívijec v Anglii, kteří se zúčastnili mše, se mohli v každém kostele cizí země cítit jako doma. Ale snad nejdůležitější ze všeho byla na latině vznešená posvátnost jejího hlasu. Sionisté věděli velice přesně, že liturgie tak znít musí.

Věděli rovněž, jak důležití jsou pro vyznání víry mučedníci. Židé nejenže sami uctívají své mrtvé z koncentračních táborů, nýbrž naléhají i na ostatní svět, aby je ctil také. Hlavním světovým stanem tohoto nátlaku je *Ústředí pro výzkum holocaustu newyorské Ligy proti pomluvám!*³³ Toto ústředí produkuje nepřetržitý proud působivě dojemné literatury a nabízí bohatý katalog materiálů, které jsou zde líčeny jako „vhodné k používání v kostelech, školách, občanských spolcích i knihovnách“. Autorem předmluvy katalogu je nositel Nobelovy ceny Elie Wiesel. Existuje třísvalkový *Průvodce nezveřejněného materiálu o holocaustu* o dnešních už čtyřech stech stranách, šestadvacet filmů k televiznímu použití a řada hodinových zvukových záznamů, namluvených předními židovskými intelektuály. Jsou také masově produkovány knihy s názvy jako *Genocida národa a Anna Franková*, *Anatomie nacismu*, *Ghetto v plamenech*, *Křišťálová noc* či *Průvod smrti*.

V katastrofálním protikladu k velebení mučedníků, které provozuje židovská *Liga proti pomluvám*, by si mediální experti ve Vatikánu spíše zasloužili označení „Sebepomlouvací liga“. Dokonce i když mladí mexičtí studenti podstupovali smrt kulkami popravčích čet podobně, jako se kdysi římská mládež nechávala raději rozsápat lvy, než by se odřekla křesťanství, vyvinul Vatikán mimořádné úsilí, aby tyto události před světem utajil. Není pak divu, že když byla před několika lety jedna profesorka texaské univerzity dotázána, co soudí o hnutí *Cristeros*, přiznala se, že o něm nikdy neslyšela. Je nutné upozornit, že jde o katoličku, která psala příspěvky pro konzervativní náboženské časopisy, a přesto nic nevěděla o regulérní občanské válce, která v sousední zemi sice nezuřila za jejích dnů, ale v době života jejích rodičů. Že nepochybně slyšela o tom, jak Hitler zavraždil šest milionů Židů, není nutné vůbec zmiňovat.

V knize *Vzdálení sousedé*³⁴ o 563 stranách, která je jinak téměř úplnou analýzou mexických reálií, si její autor Alan Riding dovolil pouhých sedmatřicet slov k vylíčení katolického povstání: „... Vedeni konzervativními kněžími, zahájili zfanatizovaní rolníci guerillové války s heslem ‚Viva Cristo Rey‘, které jim vyneslo označení ‚cristeros‘. Jménem Krista se dopouštěli vražd, zhářství a sabotáží.“

Tato nevraživě stručná zmínka je tedy všechno, co anglo-brazilský korespondent *New York Times* ze sebe dokázal dostat o mexickém holocaustu za léta svého pobytu v Mexiku. Může se nám jistě zdát neuvěřitelné, že sám Vatikán vyhlásil válku *Cristeros* za přísně tajnou věc. To však ještě pořád není všechno. I samotná památka na jejich boj musí být v historii zahlazena. Mladý profesor jihofrancouzské univerzity v Perpignanu, Jean Meyer, který navštívil Mexiko v sedmdesátých letech a narazil na tuto neuvěřitelnou skutečnost, strávil potom prázdninová volna šesti následujících let pátráním po bojích. S jeho výsledky se pokusil předstoupit před

³³ V originále „Anti-Defamation League“ (ADL), výkonná složka židovského zednářského řádu B'nai B'rith.

³⁴ V originále *Distant Neighbors*.

veřejnost s třísvazkovým dílem, jemuž dal titul *La Christiade*. Totální cenzura však vládla již v době samotných bojů hnutí *Cristeros*. Britský novinář Francis McCullough narazil na velký zájem newyorských šéfredaktorů o své mexické reportáže; ovšem jenom proto, aby je vydavatel pohřbil v redakčním archivu: „Nedotýkejte se toho!“

„Proč ne?“, zeptal se tehdy r. 1929 McCullough. „Proč je pořád rozruch jenom kolem pronásledování Židů v carském Rusku a proč nikde nenajdeme ani sebemenší zmínku o pronásledování křesťanů v Mexiku, kde bylo od srpna r. 1926 popraveno 4 047 lidí, mezi nimi také šestnáct žen?“

Ocitujme si zde alespoň krátký výňatek z Meyerovy předmluvy ke knize *La Christiade*: „Od r. 1929 Vatikán zakázal veškeré psaní, mluvení a dokonce i pouhé uvažování o *Cristeros*, když všem seminářům, kolegům a školám zapověděl zabývat se tímto tématem. Ještě horší to bylo po r. 1968, kdy Církev zcela propadla komplexu sebepronásledování. Každý učitel nebo kazatel, který by se jen zmínil o *Cristeros*, byl ihned označen za fanatika nebo buřiče.“

Když se krátce po podpisu tzv. „vyrovnání“ chopil státní tajemník kardinál Paccelli svých povinností, uložil všem mexickým biskupům pod nejpřísnějšími tresty zákaz přístupu k podkladům a archivním materiálům z období *cristeros*. Církevní autority v Guadalajaře z poslušnosti nechaly spálit ve své diecézi všechny příslušné dokumenty stejně, jako byly v hlavním městě zničeny doklady o činnosti brigád Johanky z Arku a studentských organizací. Naštěstí, říká Meyer, je (nebo přinejmenším ještě v době jeho práce na knize byla) důležitá dokumentace biskupa Gonzaleze Valencii uložena v katedrále v Durangu pod příslovečnými sedmi pečetěmi a tedy v bezpečí.

Podobně jako Církev uvalila klatbu, byla rovněž i mexickým státem uvalena cenzura. V sedmdesátých letech se u mexické vlády naráželo na stejnou nechuť a odpor uvolnit jakékoli informace o potlačení vzpoury stejně tak, jako jsme si ukázali na příkladu Vatikánu. Okolnost, že může existovat tak perfektní shoda mezi dvěma institucemi, které, jak známo, nejsou žádnými přáteli, pobízela Meyera ke zjištění pravdy, o níž správně předpokládal, že je ukryta do začarované skříňky.

Profesor Meyer rok co rok znovu odjížděl do Mexika a nakonec se dostal do kontaktu s držiteli soukromých sbírek dokumentů, písemností i dalších materiálů, stejně jako si našel přístup k cennému materiálu v několika jezuitských knihovnách. Ve Washingtonu měl po uplynutí padesátileté utajovací lhůty možnost nahlédnout do písemností vojenské zpravodajské služby. Nápomocny mu v tom byly i univerzity v Yale a Amhurstu, avšak největším úspěchem všech let jeho práce bylo objevení starých rozptýlených válečných veteránů a vyslechnutí jejich příběhů, jimiž naplnil více než sto hodin magnetofonových nahrávek.

Pro Jeana Meyera je vatikánský příkaz utajení čímsi téměř neuvěřitelným a zcela nepřirozeným. Vzhledem k tomu, že právě Jihoameričané tvoří na konci tohoto století pravděpodobně polovinu všech katolíků světa, je pro ně obrovská újma, že nic nevědí o bojovnících a mučednících za víru z vlastní krve. Meyer čtenářům nabízí dosti chabý pokus o vysvětlení domněnkou, že Vatikán pociťoval úzkost z toho, že by zbožné a statečné katolíky vědomě vydával na pospas viditelně nepřátelské vládě.

Že „vyrovnání“ vyhovovalo právě této vládě, o tom je zbytečné se znovu zmiňovat. Tehdejší mexický prezident Emilio Portes Gil oslavil Vatikánem zaranžovanou kapitulaci *Cristeros* slavnostním projevem ke svým lóžovým bratřím, kteří se shromáždili k obvyklému letnímu banketu: „Milí bratři, můžeme už nyní potvrdit skutečnost, že klérus u nás plně uznává zákon. Jsou tomu už čtyři roky, co se stát a zednářstvo staly jedním a tím samým, útvary, které kráčí bok po boku. Tento boj není nový. Začal před dvěma tisíci lety a bude pokračovat až do konce věků.“

Noví katolíci, staří katolíci

Stejně jako revoluce v carském Rusku, ve výmarském Německu, a dokonce i v somozovské Nikaragui, tak i revoluce v katolické Církvi se vylíhla ponejprv v hlavách několika důvtipných pánů, sedících s perem v ruce za psacím stolem. Tito lidé vymýšlejí, navrhují a plánují to, co je podle jejich přesvědčení lepším druhem a způsobem dalšího postupu. Své plány však musejí podržet jenom v hlavách a na papíře, pokud nemají k dispozici absolutní moc nebo jí bezprostředně mít nebudou.

V případě Církve byla taková absolutní moc k dispozici, ale protože je z povahy věci spíše duchovní a psychologická než politická a vojenská, potřebovala půl století k tomu, aby mohla účinně ovlivnit život stovek milionů věřících. Nový způsob katolictví mohl být uveden v život teprve poté, co byli věřící připraveni o své věroučné pravdy, tradice a praktiky, které v nich průběhem dvou tisíciletí zakořenily. Že si podvatrný proces s touto úlohou poradil v rozmezí pouhých pěti nebo šesti desetiletí, to jistě patří k nejpodivuhodnějším skutečnostem našeho tak podivuhodného století.

Otázka zní: Mohlo být tomuto procesu zabráněno? Vzhledem k daným okolnostem, které byly již výše označeny jako „rozdané karty“ ve prospěch změny, je naše otázka téměř zbytečná. Zmaření přestavby nebo alespoň její odložení by ze strany katolíků všude vyžadovalo vědomé vážení si svátosti, která jim byla darována. Kdyby tomu tak bylo, pak by – jak potvrzuje kardinál Manning – nebyl „katolický instinkt oslaben“ a každá ze srdce vycházející zbožnost by napomáhala k onomu druhu bdělosti, k jakému nabádal Rafael Merry del Val a s nímž Vatikán tak břitce nesouhlasí. Takto sotva přišlo na mysl některému z laiků, kněží a dokonce i samotných biskupů, že je zde něco, nad čím se musí ostražitě bdít. Teprve r. 1963, když II. vatikánský koncil vystoupil v plném světle internacionálních masmédií, bylo světu dovoleno pochopit, co se po tak dlouhou dobu připravovalo za scénou.

A teprve poté, co povolná světová hierarchie připojila své biskupské podpisy pod koncilní dokumenty, začaly se znenáhla postupně objevovat další následky. Hlavní je, že zde byly následky i výsledky, ale žádné příčiny. Všechno, k čemu od II. vatikánského koncilu došlo, lze dovodit z věcí, které se dávaly do pohybu už léta, ba desetiletí dříve. Úžas a zděšení vyvolávající „mírový den“ Jana Pavla II. v Assisi sahá zpět až k mehelnským rozhovorům kardinála Mercierse. K prostodu-

chému otevření se Latinské Ameriky „teologii osvobození“ by nedošlo, kdyby mexickým *Cristeros* bylo dovoleno využít svého tvrdě dobytého vítězství. Svolení uspořádat pro pět tisíc účastníků rockový a marihuanový festival v katedrále, v níž bývali korunováni francouzští králové, vychází logicky z Ratzingerovy premisy, že idea přítomnosti Boží mimo ohraničený prostor tabernáku je nesmyslná. Každý další takový jev byl pouze následkem, nikoli příčinou.

Když zmíněné důsledky narazily na jen nepatrný nebo dokonce vůbec žádný odpor, musely nutně pokračovat. Je jenom velice málo těch, kteří se postupujícímu zániku vzepřeli. Existuje okamžik, který při ohlédnutí vypadá až magicky, a v němž věřící ve všech dílech světa mohli náhle nahlédnout, že to právě oni sami, muži a ženy v kostelních lavicích, mohou provést „kontrarevoluci“. Na hnutí *Cristeros* se ostatně také podílelo jen poměrně málo kněží. Začalo to krátce po vnucené Bugniniho mši, rovnající se úderu do hlavy. Valný počet katolíků se dal do pohybu. Hruly se protesty, články, knihy, otevřené dopisy, a byly také podniknuty tři poutní výpravy na Svatopetrské náměstí. Počátek sedmdesátých let zažil období vzrušení, interpelací i nadějí. Ale trvalo to ještě hluboko do roku 1974, než vystoupil jeden z mála biskupů, zastávajících na koncilu pravověrnost, Marcel Lefebvre, aby rozptýlenému odporu dodal jistou formu soudržnosti.

Arcibiskup Lefebvre, narozený v nejzajímavějším jihovýchodním výběžku Francie, a po třicet let působící jako misionář v černé Africe, který nebyl s to zajistit svému projektu založení tradičního kněžského semináře přijetí v některé z diecézí svých francouzských biskupských kolegů, našel nakonec r. 1970 útočiště ve francouzsky mluvícím Švýcarsku. Msgr. Nestor Adam, sittenský biskup, dovolil pořádání přednášek ve staré selské usedlosti jménem Ecône, která dosud sloužila jako starobinec pro vysloužilé strážce blízkého Svatobernardského průsmyku.

Vatikán se nakonec začal o věc zajímat a roku 1974 poslal papež Pavel do Ecône visitátory, dva přední teology z vždy tak pokrokové lovaňské univerzity, kteří měli vypracovat pro Řím zprávu. A právě tato inspekční cesta byla rozbuškou, která dodala hnutí odporu msgr. Lefebvra vedoucí postavení. Sotva oba Belgičané vstoupili do přednáškových prostor semináře, hned se snažili shodit ze stolu stav věcí, který byl po všechna křesťanská staletí akceptován jako dogma. Přesvědčovali např. mladé muže, že ženatý kněz je v budoucnosti něčím nevyhnutelným. Dokonce prohlašovali, že Kristovo tělesné zmrtvýchvstání není ničím jistým, a že ani pravda není „čímsi, co je možné večer uložit do zásuvky a nalézt tam totéž, když ji ráno opět otevřeme“.

Studenti byli opravdově překvapeni a arcibiskup doslova rozhněván. Neprodleně předal visitátorům své „vyhlášení víry“ ve formě otevřeného dopisu Vatikánu. Text začínal takto: „Celým srdcem a celou duší lneme ke katolickému Římu, strážci víry, k věčnému Římu, učiteli moudrosti a pravdy. Na druhé straně ale odmítáme a vždy jsme odmítali následovat Řím neomodernistických a neoprotestantských snah, které se zřetelně ukázaly na II. vatikánském koncilu i po něm ve všech reformách, jež z něj vycházejí.“ – Prohlášení brzy začalo kolovat všude tam, kde jsou katolíci. Protirevoluce se dala do pohybu.

Začínal svatý rok 1975 a papež Pavel, který jako jeho vyvrcholení umožnil zaznít bezbožnému poselství z Michiganu na svém vlastním oltáři v Petrově chrámu,

obeslal do Říma také msgre Lefebvra, aby ho podrobil neformální inkvizici ohledně jeho „vyhlášení víry“. Od tohoto okamžiku sledovala mezinárodní masmédia celou záležitost krok za krokem. Ecône dále vzkvétalo a znovu bdělí věřící si pronajímali jeden obrovský stadion za druhým, aby mohli pozdravit „rebelujícího biskupa“ vděčným potleskem, když pro ně sloužil mši podle tradičního, starobylého způsobu. Po Ženevě následovaly Besançon, Lille a Friedrichshafen se stále větší účastí věřící veřejnosti a mezinárodní televizní stanice přenášely Lefebvrovo poselství do celého světa.

Na konci léta 1976 však Lefebvre, místo aby korunoval Friedrichshaven ještě mohutnějším shromážděním, změnil poněkud kurs a přijal pozvání státního tajemníka kardinála Benelliho do Castel Gandolfo k soukromé audienci Pavlem VI. Dlouhému rozhovoru byl přítomen pouze Benelli a o jeho obsahu nebyla povolena žádná informace sdělovacím médiím. Následkem toho se začaly o audienci šířit fantasticky smyšlené zprávy a v tisku se dokonce objevily zfalšované fotografie. Ať už bylo řečeno cokoli, konfrontace každopádně ustala. Již se nepořádala žádná „masová shromáždění“, papež vládl, masmédia ztratila zájem a Lefebvrovi přívrženci byli zmateni.

Arcibiskup pokračoval ve výchově seminaristů a nadále světil kněze, přestože mu to Vatikán zapověděl. Stejně jako předtím vzpurní abbé De Nantes a Coache, byl i on suspendován *a divinis*. Nicméně jeho *Kněžské bratrstvo Pia X.* mohlo během příštích deseti let hrdě poukázat na prioráty, konventy, semináře a kaple ve dvaceti zemích i na sbor více než dvou set nově vysvěcených kněží. Během těchto let procestoval stárnoucí Lefebvre všechny kontinenty, aby tam dohlížel na svá početná zařízení a udělal tisícům mladých lidí svátost biřmování. Konečně pak na jaře 1988 ve věku osmdesáti dvou let učinil nejdůležitější krok a vysvětil čtyři biskupy, takže ordinace kněží ve staré víře mohla i po jeho smrti pokračovat.

Lze tedy říci, že „lefebvrstické hnutí“ v hranicích kléru dosáhlo svého záměru. Co se týče jemu oddaných laiků, mezitím nazývaných „tradicionalisty“, Lefebvrovo váhání je zanechalo vyděšené a opuštěné přesně v tom okamžiku, kdy jejich řady vzrostly na čtvrtinu či dokonce na třetinu z tehdejších osmi set milionů katolíků. Po Friedrichshavenu začal úpadek, a od té doby jenom velice skromný vzrůst. Přesto však v mnoha zemích rebelové energicky a obětavě pracují na zakládání mešních středisek v hotelových sálech, nepoužívaných stodolách a opuštěných protestantských modlitebnách. V Paříži obsadili a dodnes drží St. Nicolas-du-Chardonnet, velký chrám v Latinské čtvrti. V současné době je ve Francii kolem tisícovky oltářů, na nichž se přináší tradiční mešní oběť, a asi přibližně polovina jich je ve Spojených státech, kde byly také za obrovských obětí zřízeny malé školy. Návštěvník dnes může být přítomen staré mši v Tokiju, celé Latinské Americe, na tichomořském ostrově Nové Skotsko i mezi Zuly v Jihoafrické republice. Ne všichni tito kněží jsou kněžími Lefebvra, a protože arcibiskup omezoval svou autoritu jen na vlastní společnost, jsou zde značné názorové rozdíly. Nikoli snad v učení a praxi, zato téměř ve všem ostatním. Bez Lefebvrových vůdcovských kvalit se protirevoluce postupně roztříštila.

Kladou se přirozené otázky, proč Marcel Lefebvre vyčkával po koncilu ještě téměř deset let, než zaujal veřejný postoj? Proč se pak ze svého postavení stáhl zpět

právě ve chvíli, kdy se hnutí blížilo dosažení toho, co on sám svým postojem symbolizoval? Těžko říci, ale snad ze stejných důvodů, které vedly Eugenia Pacelliho a Giovanni Battistu Montiniho k tomu, aby své životy věnovali přestavbě Církve, tzn. kvůli tlaku, vycházejícímu z rodinného pozadí, z výchovy v mládí a pozdějšímu silnému přemlouvání od spolubratrů.

V msgre Lefebvrovi musel nejspíš být ještě další Lefebvre, který ho zadržoval a srážel. Jeho rodina dala za poslední století Církvi jednoho kardinála, jednoho biskupa a řádku kněží, mnichů a jeptišek. Církev jako instituce byla jedinou životní náplní rodiny, tedy čímsi, co na Marcela působilo rozporuplně. Když sledoval, jak revoluce boží posvátnou budovu Církve, nutilo ho to k povstání na její obranu, zatímco na druhé straně pro něj bylo nemyslitelné porušení slibu celoživotní poslušnosti. A právě chvíle, kdy mu počáteční úvahy dovolily vyrovnat se s tím, byly oním magickým okamžikem velkého a spontánního celosvětového návratu k pravověrnosti. Nicméně revoluce si své postavení udržela.

O papeži Pavlovi se ví, že před smrtí zaplakal, když spatřil výsledky změn, které zavedli on, Gasparri, Benedikt, Pius a Jan. Při pohledu na hromadný odpad řeholníků, kněží i laiků, sám označil dosažené za „autodestrukci“. Na druhé straně je pro nekatolíky obtížné zjistit, do jaké míry bylo půl století podvracení Církve úspěšné. Na obrazkách vidí nepřehledné zástupy lidí, aplaudující papeži, a také vědí, že stále ještě jich každou neděli chodí tisíce do kostelů. Jestliže řekněme sotva milion katolíků setrvává ve věroučných pravdách, ritech a praktikách, jimž Církev po dva tisíce let zůstávala věrná, pak tradicionalismus živoří ve srovnání s několika stovkami milionů laiků, kteří navštěvují farní kostely, aby tam byli přítomni *Novus Ordo Missae*, všeobecně známému jako mše Pavla VI.

Co vidí vnější pozorovatel, je ovšem jen pouhá skořápka, jakési lešení, podpírané bujícím systémem diecézí, obsazených Vatikánu poslušnými biskupy. Ti pak svým ovečkám nabízejí pestrou směs pozemských povinností, zahalenou do pohodlného žargonu sociologů. Typické jsou v tomto ohledu např. cíle, které formulovala chilská biskupská konference pro svou „Novou evangelizaci 1990“. Jsou to jmenovitě: „Solidarita s chudými v celé Latinské Americe a vytrvalé úsilí za lidská práva“, stejně jako oddanost tomu, co je nazýváno „novou kulturou“ a vylíčeno jako „nový způsob nazírání, vnímání, myšlení a lásky celoplanetárního řádu, skvěle technického, vědeckého a bohatého na znamení naděje“.

Jestliže ještě na přelomu 19. a 20. století byla Jižní Amerika domovem padesáti procent všech římských katolíků, pak dnes toto číslo můžeme snížit bez přehánění na polovinu. Jihoameričané, ať už evropského, indiánského nebo smíšeného původu jsou realisty, vědomými si své smrtelnosti. Jestliže snad mohou intelektuální církevníci se svou podvrácenou vírou nacházet útěchu v „bohatých nadějích celoplanetárního rozměru“, průměrný Jihoameričan se obrací k víře o radu, jak se má se svou vlastní smrtelností vyrovnat. Jestliže jim chilští i ostatní biskupové z CELAM na to zapomněli odpovědět, často přecházejí k protestantům, byť to i pro ně také znamená vzdání se svých nejmilejších svátostí, svaté mše a kultu Panny Marie. Například v Brazílii je dnes již více protestantských pastorů než katolických farářů, a třiatřicet procent obyvatel Guatemaly přestoupilo k fundamentalistickým sektám. Když kdejaký potulný kalifornský kazatel, zvěstující Jihoameričanům

Když kdeký potulný kalifornský kazatel, zvěstující Jihoameričanům Evangelium, nahradí vizi o hypoteticky lepším světě nebem, peklem, hříchem a vykoupením, může se směle pochlubit optimistickými prognózami růstu asi podobně, jako obchodník s auty v čerstvě sjednoceném Německu.

Mimo Latinskou Ameriku se však noví katolíci – stejně jako chilští biskupové – vyrovnali s krásnou Novou církví, která si troufá obcházet nepříjemné staré pravdy. Oloupen o učení a podstatnou část praktik, jež charakterizují víru, klame se nový katolík představou, že se chtě nechtě nachází na cestě ke stavu blaženosti. Nemůže totiž dělat nic jiného než tam jít, a rovněž tak nemůže nic jiného, než tam i dojít, pokud žije a zůstává součástí masy. Tato cesta je totiž podnikána výhradně kolektivně. Cesta se nazývá „dějinami“, a době se říká „změna“. Obojí je nevyhnutelné a člověk tomu podléhá. Papež Pavel říkával: „Velká naděje v lidský pokrok, o který usilujeme, spočívá v dějinách zakotvených, nepřetržitých změnách,“ a pro bývalého generála jezuitů P. Pedro Arrupa byla středem všeho „nekonečná změna, závrat vyvolávající proces proměny, jemuž je všechno podrobno“.

Takto podřízen se nový katolík vyvíjí v souladu – jak je ujišťován – s „Božím záměrem“ a stává se skutečně „stále více humánnějším“. Je přesvědčován o tom, že všechny těžkosti, dokonce i bezuzdná kriminalita, se dají vyřešit v lásce. Ohledně jeho budoucího stavu blaženosti však přicházejí matoucí signály. Mohl by jím být lepší svět, který Jan Pavel II. nazývá „civilizací lásky“. Mohl by se jím stát také klasický židovský „příchod mesiáše“, favorit tolika pokrokových teologů, nebo by to dokonce mohlo být i staromódní nebe. *Typickými známkami nového katolíka jsou nezlomný optimismus a podivuhodná manipulovatelnost.* Zcela jinak je tomu se stoupenci tradice. Jako by byli součástí jiného světa, považují se za údy Církve bojující. Pro ně je život skutečný, vážný, a každý je věcí o sobě samé. Účastníkem zde není lidstvo, nýbrž „každý“, a měřítkem je středověké drama. Každý člověk je hlavním představitelem a má svobodu konat dobro nebo zlo. Vyvolává změny, formuje dějiny a ví, že za všechno, co udělá, bude volán k odpovědnosti.

Oba modely jsou tak diametrálně protichůdné, že se nový a starý katolík v zásadě vzájemně odcizili. Propast je hluboká. Současné spory o rituálech, liturgickém jazyku a výchově kněží jsou jen výsledkem, nikoli příčinou, která leží hlouběji a je závažnější. Šest desetiletí neúnavného podvracení převážily tři desítky let krize, avšak úhrn toho sahá mnohem dále zpět. Byl to nejspíše záblesk historické intuice, když mexický prezident Emilio Portes Gil řekl svým kumpánům na již zmíněném banketu v létě 1929: „Tento boj není nový. Začal před dvěma tisíci lety a bude pokračovat až do konce věků.“

* * *

Interesovaný čtenář by se mohl právem podivit, že kniha s tak významným tématem vychází bez obvyklých vysvětlivek, poznámek a příloh dokumentů. Může však být ujistěn, že si autorka pro svoji práci přivezla z Říma do Mexika stovky kilogramů dokladového materiálu ve formě slušné knihovny v pěti jazycích, stohu krabic novinových článků i výstřižků a nespočetného množství vlastnoručních poznámek a zápisků z období pětadvaceti let. Pramenného materiálu tedy není nedostatek; právě naopak. Kdybych bývala podlehla pokušení odchýlit se od daného úzkého tématu „podvracení“ nebo použít i další materiál, o jehož závažnosti nemám ani nejmenších pochyb, byla by tato kniha dvakrát či třikrát objemnější.

Objeví-li čtenář v díle nevyhnutelný smysl pro realitu, pak je jen výsledkem zkušenosti, jedinečné zkušeností patnácti let života a práce akreditovaného člena vatikánského tiskového sboru.

Toto členství – jak si mnozí představují – ještě neznamena být zaměstnancem Vatikánu. Spočívá v podávání zpráv časopisu, který vatikánskou tiskovou kancelář požádal o akreditaci a umožnění práce své dopisovatelky. Pracovní podmínky představují místo za psacím stolem a telefon v komplexu budov na okraji Svatopetrského náměstí. Znamenají také trvalý přístup k bulletinu papežových jmenování, audiencí a projevů, častá pozvání na tiskové konference vedoucích církevních představitelů – dodnes si vzpomínám na svou otázku kardinálu Wojtylovi – a konečně také výhodu každodenního kontaktu s italskými i zahraničními novináři. V průběhu jednoměsíční Světové biskupské synody, pořádané v Římě každý druhý rok, zažívá město nápor religiózních spisovatelů z celého světa. Objevují se zde staří přátelé i slavná jména. Moje roky vaticanisty zahrnují práci v bezprostřední blízkosti pěti synod, dvou konkláve, dvou zvolení i dvou pohřbů papežů.

V tak výhodném postavení pak mohou nabýt překvapivé reálnosti i události, k nimž došlo ještě před mým narozením. Kdyby se podezíravý čtenář například zeptal, jaké důkazy mám o stycích rodin Pacelli a Rothschild, musela bych připustit, že jsem o věci četla v několika rozšířených biografiích ještě mnohem dříve, nežli jsem začala pomýšlet na sepsání této knihy. Mohu jej však také odkázat na jeden nepřilíš vzdálený den, kdy jsem chtěla převést své úspory do Mexika, a za tím účelem bylo nutné obejít italská devizová omezení. Tehdy jsem o věci mluvila s vedoucí oddělení Banco di Roma na Via del Corso. Na můj zdánlivě okrajový dotaz po zakladateli banky padla odpověď: „Ale ovšem, byli to Pacelliové, rodina Pia XII. Kompletní dokumentaci můžete vidět v naší pobočce E.U.R.“

Nebo vezměme si například stále bolestnou otázku tendencí Tovaryšstva Ježíšova. O jednom mimořádně úděsném příkladu vývoje bych mohla citovat literární doklad, odstavec ze strany 94 pozoruhodné knížky, kterou jsem objevila u antikváře v jedné zastrčené římské uličce. Uvedu zde alespoň její titul Preghiera dei Massoni („Modlitby zednářů“), jejího autora, který se jmenoval „Fratello Ignoto“, dále skutečnost, že knížka vyšla pod copyright r. 1961 v nakladatelství Editori Nazionale, a nakonec ocituji odstavec, který v překladu zní: „Jeden ještě velice nový a originální podnik je ten, který postupně dostává svou podobu mezi jezuity ve Villa

delle Rose v Římě. Je to pokus o založení katolického zednářstva, které se nazývá Moderním Univerzálním Zednářstvím pod zkratkou ‚MUZ‘ a jehož stanovy jsou postaveny na staletých počestných duchovních tradicích jezuitských Otců.“

Tolik tedy dostatečně průkazný tištěný doklad. A důkaz z vlastní zkušenosti? Když jsem jednou přijala pozvání dr. Aldo Testa a jeho ženy k večerní návštěvě v jejich elegantním obydlí ve čtvrti Parioli, dostala jsem se do společnosti několika stovek hostů, kteří si sem přišli vyslechnout přednášku jednoho z obyvatel zmíněné Villy delle Rosa, P. Giovanni Caprileho SJ, šéfredaktora „Civiltà Cattolica“, tzv. „neoficiálního hlasu Vatikánu“. P. Caprile právě vykládal, jak se průběhem let začal považovat za „učedníka“ dr. Giordana Gamberiniho, a když pak svůj výklad ukončil, pokročil vpřed, aby mohl přátelsky obejmout Gamberiniho, velmistra Velké italské lóže.

Dalším obyvatelem Villy delle Rose byl historik Robert Graham, přítel a kolega, který byl radostí bez sebe, že mohl napomáhat tomuto „originálnímu podniku“. Jako jeden z jezuitů, pověřených dozorem nad otevřením oddělení druhé světové války ve Vatikánském archívu, P. Graham přezkoušel a potvrdil všechny údaje k tomuto období, které se nacházejí v mojí knize.

Během šestnácti let v Římě člověk ledacos zažije. Ve své předchozí knize *From Rom Urgently* („Z Říma, pilně“) vysvětluji, co znamená prožít anni di piombo, polovinu šedesátých let, kterým dnes Italové říkají „roky olova“. Nebyl ani jeden školní den, v němž bych měla jistotu, že se můj dospívající syn vůbec vrátí domů živý. Třikrát jsem se s kolegy účastnila requiem za mladíky, které jejich socialisty navedení spolužáci utloukli k smrti nebo je zastřelili. Strany této knihy dokládají příčiny utrpení, do něhož byla země vtažena: Washingtonem schválená svěrací kazajka, nasazená postfašistické Itálii tak, jak to navrhli Pius XII. a Stalin prostřednictvím svých pověřenců Gianbattisty Montiniho a Palmira Togliattiho.

Dva muži, jejichž jména jsou neodmyslitelnou součástí každé sbírky materiálu o podvracení Církve, přišli jednoho dne osobně do „Minervy“, hlavního stanu dominikánů v Římě, kam je pohřbena sv. Kateřina ze Sieny a kde během posledních dní koncilu dva ještě pravověrní teologové přepracovávali jednotlivé drobnosti tzv. spisu Ottaviani-Bacci o platnosti nové mše. Těsně předtím, než novinář hrabě Guglielmo Rospigliosi začal svůj výklad o „Církvi za železnou oponou“, zavládl sálem neklid, když přítomní zpozorovali vysokou postavu Alfreda Ottavianiho, a pak vzápětí znovu při spatření muže středního věku v klerice. Všichni povstali, aby mohli pokleknout a políbit jeho prsten. Věděl vůbec přítomný sedmaosmdesátiletý a téměř již slepý kardinál, že přichozím byl arcibiskup Annibale Bugnini, „architekt“ nové mše?

Jestliže závěrečné stránky této knihy vyznívají v bolestném tónu, pak proto, že si ještě dobře vzpomínám, jak bezmezně na počátku Lefebvrovy rebelie vyhlížely naděje na obnovení Církve, a jak téměř neuvěřitelně vypadá to, co se stalo onoho květnového odpoledne r. 1975, zvláště v dnešním světle zmatení, roztržštění a zděšení: Nic menšího, než neohlášené, nepovolené, ale také nebráněné obsazení jednoho ze čtyř hlavních kostelů Říma katolickou tradicí.

Nečekaně a mlčky se shromáždilo asi sto mladých lidí v sutanách a rochetách ze semináře v Ecône na širokém vstupním schodišti kostela Santa Maria Maggiore

a chystali se vejít slavnostním procesím do mohutného portálu, zatímco arcibiskup poklekl na stupni hlavního oltáře, aby zahájil mši, jedině pro níž byl tento oltář zbudován. Tři tisíce míst v chrámu se pozvolna plnilo poutníky z Francie. Odpoledne, nezapomenutelné mezi tolika jinými v Římě. Řím... *Caput Mundi*.

Mary Ball Martínezová

Mexico City, srpen 1991

* * * * *

REJSTŘÍK OSOB

Adam, N.
Alinsky, S. D.
Andreotti, G.
Andrieu, M.
Arrupe, P.
Askenazy, V.
Augustinus

Baggiani

Baker, K.
Barth, K.
Baum, Gr.
Bea, A.
Beaudouin, L.
Bellarmin, R.
Benedikt XV.
Benelli, G.
Benigni, U.
Bergman, E.
Bernardini, G.
Bittlinger, A.
Blavatská, H.
Boff, L.
Bonhoeffer, D.
Bonnetterre, D.
Bony, M.
Borges, J. L.
Bouillard
Boyer, Ch.
Brady, N.
Briand, A.
Brown, R.
Buckley, W. F.
Bugnini, A.
Buñuel, L.

Camara, H.
Camus, A.
Capistrán Garza, R.
Caprile, G.
Carpi, P.
Casaroli, A.
Casini, T.
Ciano, G.
Cicognani, A.
Clément, M.

Clinton, F.
Coache, L.
Colombo, C.
Confalonieri, G.
Congar, Y.
Cooper, G.
Cornwell, J.
Cox, H.
Cranmer, Th.
Créteineau-Joly, J.
Crowley, A.
Čičerin, G. V.
Dalajláma
Daniélou, J.
D'Arcy Osborne, F.
Daudet, L.
De Corte, M.
De Gaulle, Ch.
De Lubac, H.
De Nantes, G.
De Quarto, A.
Dezza, P.
Diaz Baretto, P.
Dior, Ch.
Döpfner, J.
Dreyer, L.
Dubois
Dubois-Dumée, F.
Ducaud-Bourget, F.
Dulles, A.
Du Plessis, D.
Elias Calles
Eppstein, J.
Etchegaray, R.
Feltin, M.
Flores, R.
František Josef, císař
Franzoni, G.
Fraser, H.
Friedländer, S.
Frings, J.
Garibaldi, G.
Garonne, G.
Gasparri, P.

Gerstnerová, E.
Gibbons, J.
Gierek, E.
Gijzen, J.
Gilson, E.
Glorieux, A.
Goldieová, R.
Gomulka, W.
Gonzalez Valencia, J.
Graham, R.
Graves, R.
Gröber, K.
Guitton, J.
Gutierrez, G.
Halifax, E.
Häring, B.
Harnack, A.
Harper, M.
Hartmann, F.
Heenan, J.
Heidegger, M.
Heim, B.
Hitler, A.
Hnilica, P.
Hochhuth, R.
Holmes, D.
Charest, J.
Christie, A.
Churchill, W.
Illich, I.
Innitzer, Th.
Jan XXIII. (Angelo Roncalli)
Jan Pavel I. (Albino Luciani)
Jan Pavel II. (Karol Wojtyła)
Jouin, E.
Jungmann, J. A.
Kallay, F.
King
Kluger, J.
König, F.
Krol, J.

Komarić, F.
Kundera, M.
Küng, H.
Kydrynski, J.
Landazurri Ricketts,
J.
Langley, C.
Larraona, A.
Le Caron, H.
Lefebvre, M.
Legorreta, A.
Leiber, R.
Lenin, V. I.
Lev XIII. (Gioacchino Pecci)
Lercaro, G.
Liénart, A.
Loisy, A.
Longo, L.
Lorenzi, D.
Lovatelli, C.
Lowell, R.
Luce, C. B.
Luciani, E.
Madiran, J.
Magee, J.
Maglione, L.
Malinski, J.
Manning, R.
Manríquez Zarate, J.
Maritain, J.
Martin, Malachi
Maugham, S.
Mauriac, C.
Mauriac, F.
Maurras, Ch.
McCraryová, M.
McCullough, F.
McIntyre, C.
Menuhin, Y.
Mercier, D.
Merry del Val, R.
Mersch, E.
Messori, V.
Meyer, J.
Molinari, P.
Monteuil, J.
Montini, Giorgio

Montiniová, Giuditta
Morgenthau, H.
Moro, A.
Morrow, D.
Müller, J.
Murdoch, I.
Mussolini, B.
Mussoliniová, R.
Nenni, P.
Niehans, P.
Nikodim, M.
O'Connell, W.
O'Fiaich, M.
Oram, J.
Ortega, D.
Ottaviani, A.
Paccini, G.
Pacelli, C.
Pacelli, E.
Pacelli, F.
Pallenberg, C.
Panciroli, R.
Pasqualina, Sr.
Pavel VI. (Giovanni Battista Montini)
Pétain, H.
Piasecki, B.
Pignedoli, S.
Pius IX. (Giovanni Mastai-Ferretti)
Pius X. (Giuseppe Sarto)
Pius XI. (Achille Ratti)
Pius XII. (Eugenio Pacelli)
Poincaré, R.
Portes Gil, E.
Potter, Ph.
Purdy, W. A.
Radini-Tedeschi, G.
Radziszewski, I.
Raffalt, R.
Rahner, K.
Rampolla del Tindaro, M.
Ratzinger, J.
Ready, M. J.

Reuss, Th.
Riding, A.
Riva y Damas, J.
Roche, G.
Röding, J.
Romero, O.
Roosevelt, F. D.
Rosenberg, J.
Rosenbergová, E.
Rotondi, V.
Ruiz Flores, L.
Rynne, X.
Řehoř XVI. (Bartolomeo Cappelari)
Salleron, L.
Samoré, A.
Sanders, M. K.
Sangnier, M.
Sapieha, A.
Sartre, J. P.
Scheler, M.
Segovia, A.
Silva Henríquez, R.
Siri, G.
Smith, R. H.
Sparková, M.
Spellman, F.
Stalin, J. V.
Stehle, H.
Steiner, R.
Stepellone, A.
Suenens, L.
Suhard, E.
Sullivan, F.
Tanenbaum, M.
Tardini, D.
Taylor, M. C.
Teilhard de Chardin, P.
Testa, A.
Thibon, G.
Tisserant, E.
Togliatti, P.
Tomko, J.
Torres, C.
Trethowan, I.
Tucci, R.
Turowitz, J.

Tyranowski, J.
Tyrell, G.
Vanoni, G.
Viktorie, královna
Von Mackenson
Waugh, E.
Wiesel, E.
Wiesenthal, S.
Willebrands, J.
Williams, G. H.
Williams, R.
Wiltgen, R.
Wojtyła, Edv.
Wojtyła, J.
Wright, J.
Wyszinski, S.
Yallop, D.
Zablocki, J.

